

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІНСТИТУТ ЖУРНАЛІСТИКИ
НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОМІСІЯ З ЖУРНАЛІСТИКИ
ПРИ МІНІСТЕРСТВІ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКЕ
ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВО

ВИПУСК 9

електронна версія
на www.yourn.univ.kiev.ua

КИЇВ 2008

Свідоцтво про державну реєстрацію видано Державним комітетом
інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.
Серія КВ № 4295 від 13 червня 2000 року

Усі права застережено.

Посилання на матеріали цього видання під час їх цитування обов'язкові

*Постановами ВАК України видання затверджено як наукове фахове з філо-
логічних наук та наук із соціальних комунікацій*

Голова редколегії,
головний редактор **ВОЛОДИМИР РІЗУН**, д. філол. н., проф.

Редакційна колегія: **Н. М. Сидоренко**, д. філол. н. (заст. голов. ред.), **А. А. Бой-
ко**, д. філол. н., **О. Я. Гоян**, д. філол. н., **В. Д. Демченко**, д. філол. н., **В. Ф. Іванов**, д. фі-
лол. н., **А. І. Мамалига**, д. філол. н., **О. Д. Пономарів**, д. філол. н., **Т. О. Приступен-
ко**, к. і. н., **М. С. Тимошик**, д. філол. н., **В. І. Шкляр**, д. філол. н.

Відповідальний секретар **Ніна Вернигора**

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
20 жовтня 2008 року*

Українське журналістикознавство : науковий журнал / голова редкол., голов. ред.
В. В. Різун ; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2008. – 56 с.

Видання упорядковано теоретичними науковими статтями, що базуються на постановці
наукових проблем, дослідженні методів, розробці методик та термінології.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, магістрів.

ЗМІСТ

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

До уваги авторів 4

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Максим'як О. С. Види газетного репортажу:
наукові погляди в сучасному журналістикознавстві 5

НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ І ЗАВДАННЯ

Шкляр В. І. Журналістика: умови і фактори системної трансформації 11

Житарюк М. Г. Типологічна модель сучасної журналістики України
(інтеграція дуальних домінант) 14

Гресько О. В. Інформаційно-комунікативна проблематика
українського журналістикознавства 22

Хоменко І. А. "Принцип невизначеності"
у журналістикознавстві 27

ТЕРМІНОЛОГІЯ

Голік О. В. Жанрова система друкованих ЗМІ:
новітні підходи до класифікації та перспективи розвитку 35

Сухомлин О. Ю. Мовна толерантність у журналістському тексті:
параметри категорії 42

НАУКОВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Гриценко О. М. До питання про журналістську освіту
та проблем викладання в сучасному вищому навчальному закладі 48

ІСТОРІЯ

Вовк Т. А., Різун В. В. Становлення журналістської освіти
в КНУ імені Тараса Шевченка.
Відділення журналістики в документах і матеріалах (1947–1953 рр.).
Частина друга: 1947–1948 навчальний рік 50

До уваги авторів!

Нагадуємо вимоги до матеріалів, що подаються до друку.

Обсяг оглядової статті або лекції повинен становити від 20 до 40 тис друк. знаків (із проміжками), обсяг наукового повідомлення – понад 12 тис друк. знаків.

Текст складається через 1,5 інтервалу, кегль 14, гарнітура Times New Roman у редакторі Microsoft Word. Відступ абзацу – 10 мм. Береги з усіх боків – по 20 мм. Стаття повинна бути представлена на електронному носіїві та в роздрукованому вигляді на аркушах формату А4 в одному примірнику.

До статті додати:

1. **Анотацію** (обсягом до 500 друк. знаків) трьома мовами – українською, російською та англійською. Після анотації подаються ключові слова (3–10 слів або словосполучень) у називному відмінку (також трьома мовами).

2. **Відомості про авторів** із зазначенням адреси, контактних телефонів та e-mail. Магістрам, аспірантам і здобувачам треба подавати телефон наукового керівника.

Структура статті:

1. Автор(и): прізвище, ім'я, по батькові.

2. Науковий ступінь.

3. УДК.

4. Назва статті.

5. Анотація та ключові слова (українською, англійською та російською мовами).

6. Текст статті.

7. Список використаних джерел у порядку першого згадування.

У тексті оригінальної статті необхідно дотримуватися чіткої послідовності обов'язкових складників.

Вступ, у якому висвітлюється постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання заявленої проблематики і на які спирається автор.

Мета дослідження.

Матеріали та методи з викладенням процедури формування груп дослідження та їх кількісної характеристики, наведенням методик, використаних методів аналізу.

Результати та їх обговорення повинні орієнтуватися на відображення тільки нових даних та ілюструватися діаграмами, графіками, таблицями та рисунками (тільки у програмі MS Word).

Висновки мають містити тільки доведену інформацію і не повинні бути повторенням результатів роботи.

Список літературних джерел повинен бути оформлений згідно з чинними стандартами "ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання" та "ДСТУ 3582-97 Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила", враховуючи наказ ВАК України № 63 від 26 січня 2008 року.

Усі скорочення при їх першому згадуванні повинні бути розшифровані. Використання скорочень у назві статті та анотації не дозволяється.

Стаття може містити діаграми, графіки та таблиці, побудовані виключно внутрішніми засобами редактора MS Word. Усі схеми, графіки, рисунки подаються ще й окремим документом в електронному вигляді. Ці ж вимоги варто застосувати й до фотоілюстрацій. Кольорові зображення до розгляду не приймаються.

Назви графічних файлів повинні відповідати номерам рисунків, підписи до яких наводяться на окремому аркуші після списку використаних джерел.

Стаття не може містити виноску. Усі посилання й примітки подаються в кінці роботи, після бібліографії.

Літературні посилання в тексті треба здійснювати наведенням у квадратних дужках цифри, що відповідатиме номеру джерела в списку літературних джерел.

Рукопис повинен бути ретельно перевірений і відредагований автором.

Редколегія

О. С. Максим'як,
асп.
УДК 070.19

Види газетного репортажу: наукові погляди в сучасному журналістикознавстві

Розглянуто наукові погляди на види газетного репортажу, наведено класифікації українських і російських журналістикознавців, а також звернено увагу на дослідження цієї теми західними науковцями.

Ключові слова: журналістикознавство, вид, газетний репортаж.

Reportage are considered in the article, classifications of Ukrainian, Polish and Russians scientists are given, also paid attention on research of this theme by western scientists.

Keywords: reportage, kind, newspaper reportage.

Рассмотрено научное понимание видов газетного репортажа, приведены классификации украинских и российских журналистиковедов, обращено внимание на исследование этой темы западными научными работниками.

Ключевые слова: журналистиковедение, вид, газетный репортаж.

Актуальність теми зумовлена тим, що до сьогодні немає єдиної схеми класифікації підвидів цього жанру, його дефініції повсякчас змінюються.

Об'єктом дослідження є види газетного репортажу.

Предмет дослідження – наукові погляди на види газетного репортажу.

Методологічною базою для статті стали дослідження українських, французьких, німецьких, російських журналістикознавців, польської дослідниці жанрів преси Марії Войтек.

Наукова новизна статті полягає в аналізі наукових поглядів на види газетного репортажу в сучасному журналістикознавстві.

Репортаж – найемоційніший журналістський жанр. Висвітлюючи події, репортер створює "ефект присутності" аудиторії і дає читачеві змогу зазирнути за межі сухих фактів. Незважаючи на те, що термін "репортаж" з'явився у середині XIX ст., знадобилися десятки років, аби він набув якостей самостійного жанру. У репортажі на перший план виходить особистісне сприйняття події. Цей жанр повсякчас розвивається, тому дедалі частіше його ділять на різні види.

Репортаж – це очі та вуха читача. Автором репортажу може бути тільки та людина, яка сама спостерігала за подією чи була її учасником. Звідси – можливість та необхідність авторської оцінки того, що відбувається, особистого ставлення до подій, які описує журналіст. Репортаж – це певна новела, есе, в якому присутні описи сцен, дійових осіб, запахів, звуків, кольорів; він передає життя картинками.

Композиція газетного репортажу подібна до швидкої і контрастної зміни кадрів у кінохроніці. Це й підсилює динамізм викладу, відчуття нестатечної і розмаїтої картини дійсності. Як уважає В. Здоровега, "притаманний репортажу динамізм проявляється двома способами. Перший, найбажаніший, коли рухається сам об'єкт дослідження. Другий – складніший, коли, умовно кажучи, об'єкт не може рухатися, але у динамічному стані сам автор" [1, 174].

Іноді репортаж постає як монолог автора про те, що відбувається перед його очима. Особливо часто така форма застосовується, коли журналіст сам є активним учасником події. Але іноді він може і не згадувати про себе. І все ж таки читач розуміє, що розповідати такі подробиці, описати деталі може лише очевидець події.

Газетний репортаж формує враження читача про подію, явище лише на основі того, що і як написав журналіст. На характер репортажу певною мірою впливає тип періодичного видання, для якого він призначений. Від цього багато в чому залежить обсяг матеріалу: зазвичай, газетний репортаж – невеликий журналістський твір від кількох десятків до 200–300 рядків.

Підґрунтям для формування поглядів сучасних науковців на види газетного репортажу стали дослідження радянських журналістикознавців 60-х – початку 90-х років. Спеціальних розробок щодо особливостей розвитку інформаційних жанрів в Україні, за винятком поодиноких випадків, не велося впро-

довж останніх 10–15 років. Зважаючи на цей факт, погляди радянських науковців на види газетного репортажу не втратили своєї актуальності й сьогодні. Саме тому їхні напрацювання не можна залишити поза увагою. Серед радянських науковців, які розглядали питання жанру репортажу, зокрема газетного, слід назвати І. Прокопенка, М. Климова, С. Гуревич, Л. Лазарева, М. Барманкулова, Д. Григораша, І. Вартанова, В. Здоровега та ін. Наприкінці 90-х рр. ґрунтовно питання репортажу вивчали в українській журналістиці М. Василенко, в російській – М. Кім. Згадують про види газетного репортажу Б. Стрельцов, А. Грабельников та ін. Польська дослідниця М. Войтек у своїй праці "Gatunki prsowe" репортажу присвячує цілий розділ. Тема різновидів сучасного репортажу в друкованих засобах масової інформації також частково висвітлюється в працях закордонних дослідників, виданих Академією української преси та Інститутом масової інформації.

Розглянемо детальніше класифікації видів газетного репортажу, запропоновані вищезгаданими журналістикознавцями.

Залежно від методів освоєння фактичного матеріалу і манери викладу Д. Григораш у книзі "Журналістика у термінах і виразах" подає кілька видів репортажу. Так, репортаж-зарисовка подає події в контрастному тоні за допомогою яскравих штрихів і колоритних описів, широко використовує пейзаж, портрет, діалог, зосереджує увагу на одному аспекті важливої події. Масові заходи (збори, мітинги, демонстрації, наради, сесії обласної, міської чи Верховної рад) відтворює звітний репортаж. Він детально описує обставини, за яких розгортаються події, показує людей поза часом засідань [2, 198].

Дослідник М. Климов газетний репортаж ділить на оглядовий, зарисовочний, художній та критичний. На думку науковця, суть оглядового репортажу полягає в тому, що зібраний автором матеріал подається у формі окремих фрагментів, кожен із яких, показуючи, як відбувалася та чи та частина події, має самостійне значення: перед глядачем ніби проходить огляд тематично зв'язаних ланок однієї і тієї ж події в її динамічному і послідовному розвитку. Об'єднані між собою логічним зв'язком, такі фрагменти складають загальну картину явища. "Оглядовий репортаж – це не фотографія з натури, а свідомий вибір найбільш характерних фактів життя, які мають певне політичне та ідейне значення" [3, 83]. Зарисовочний репортаж від оглядового відрізняється багатшими барвами

в зображенні події, образів її учасників та обставин. Це досягається шляхом умілого використання літературно-художніх засобів, прямої мови, виразних порівнянь, епітетів, а також введення в репортажну картину значно більшої кількості характеристик. Як зазначає М. Климов, використовуючи форму художнього репортажу, журналіст, як правило, абстрагується від послідовності спостереження за подією, бере з неї лише найістотніше, найхарактерніше. Такий матеріал ознайомлює читача з подією не як із звичайним інформаційним матеріалом, а як із художнім узагальненням конкретного соціального явища [3, 83]. Дослідник вважає, що критичний репортаж використовується у випадках, коли постає необхідність вказати на якийсь недолік у житті, викрити застаріле або ж висміяти порушників існуючих норм поведінки чи законності. Перевага критичного репортажу полягає в тому, що він дає можливість наочно і якнайповніше відобразити явище, повернувши до нього увагу широкої громадськості [3, 85–86].

Український дослідник І. Прокопенко поділяє репортаж на художній, зарисовочний, оглядовий, звітний та репортаж-інтерв'ю. Ця класифікація лишається актуальною і сьогодні, однак потребує певного корегування і доповнення з урахуванням змін у суспільстві.

На думку І. Прокопенка, характерна ознака художнього репортажу – активне використання літературних прийомів, а особливі риси – незвична для інших жанрів метафоричність, багатий асоціативний ряд, яскраво виявлена публіцистичність. Учений зазначає: "зарисовочний репортаж – це літературний ескіз, тобто незакінчене зображення життєвої картини. Однак у смислового відношенні – це неодмінно завершений показ логічного розвитку фактів, подій, явищ, процесів" [4, 93]. Цей вид репортажу найкраще підходить для висвітлення злободенних тем – тих, які можуть зацікавити широке коло читачів. Репортаж-інтерв'ю дослідник характеризує не лише викладом прямої мови співрозмовника, а й описом вражень автора від обстановки, де відбувається розмова, одягу, рис, міміки, жестів, поведінки героя.

Професор В. Здоровега зазначає, що у газетах розрізняють події й непередії репортажі. Приводом для написання подійового репортажу можуть бути суспільно важливі події (запуск нового заводу, відкриття школи, лікарні, вшанування воїнів УПА, спортивні змагання і т. д.). Композиція непередієвого репортажу залежить від досвіду й майстерності

журналіста. Значно багатший тут вибір виражальних засобів, оскільки в подієвому репортажі сама подія – активна, динамічна – прискорює журналістське перо, тоді як неподієвий репортаж позбавлений цього мимовільного прискорювача, проте зацікавити читача все одно треба [1, 174].

Науковець М. Василенко, як і В. Здоровега, констатує, що репортажі бувають подієві та неподієві. "Але, як бачимо, суперечності містяться вже у самій дефініції, – зазначає М. Василенко. – Репортаж не може бути неподієвим, оскільки передбачає акт дії. Однак у цьому випадку під подієвими репортажами розуміють ті, які відбуваються один раз в історії: цивілізації певного суспільства, конкретного індивіда. Таке відбувається лише один раз і більше ніколи не повторюється. Перший політ космонавта, вибух на ЧАЕС, виведення військ з Афганістану. В основу неподієвого репортажу покладена подія, яка періодично повторюється, повсякденна, оригінально подана репортером" [5, 420].

За методами подання матеріалу, тематичного задуму автора, співвіднесеного із потребами редакції, М. Василенко поділяє репортаж на власне інформаційний, проблемний, літературний, історичний, зарисовочний, критичний, фантастичний (репортаж-застереження), репортаж-розслідування, репортаж-спогад, репортаж-інтерв'ю. В основу цієї класифікації покладено класифікацію видів репортажів І. Прокопенка. Зважаючи на розвиток засобів масової інформації, також додано й нові види.

Як зазначає М. Василенко, сучасний зарисовочний репортаж за формою нагадує дуже індивідуалізоване журналістське есе. Основа – репортажна, але зарисовочний елемент є не тлом, а виявленням авторського "єго". Сучасний зарисовочний репортаж є дуже специфічною і віртуозною формою роботи зі стилем, коли сама атмосфера події передається окремими деталями, штрихами. Газети, що виходять у кольорі, ілюструють такий репортаж світлиною чи фоторепортажем.

"Літературний репортаж, маючи яскраві, лише притаманні йому ознаки, пов'язані зі специфікою художньої творчості, одночасно відповідає вимогам сучасного репортажу. Це швидка "зміна декорацій", динамічний сюжет, максимально конкретизоване авторське "я" і дуже часто пристрасний (не характерний для західної школи) авторський коментар" [6, 58–59].

Як вважає М. Василенко, репортаж-розслідування – складний жанр із яскраво виявленими репортажними елементами і неодмінною часткою аналітики, в якому репортер або група журналістів ставить собі за мету з'ясувати

незрозумілий, часом кричущий факт соціальної дійсності. Репортаж-розслідування може призвести до небезпечних наслідків для життя автора. Він вимагає залучення великої кількості джерел: офіційних, неофіційних, усних, писемних. Журналіст може і не бути свідком чи безпосереднім учасником події. До нього безпосередньо дотичний критичний репортаж.

Що ж до фантастичного репортажу, "в умовах національних ЗМІ фантастичний репортаж-попередження може існувати лише у двох випадках. Інтернет і симбіоз: Інтернет-версія друкованого слова. Хвиля репортажів-попереджень може бути спровокованою, скажімо, під час передвиборної кампанії. Проте однозначно зрозуміло, що ці репортажі з метою дискредитації політичного суперника (що трапиться, коли він "раптом прийде до влади?!") не є класичними репортажами-попередженнями як за формою, так і за змістом" [7].

Журналістикознавець М. Василенко вважає, що такий вид репортажу (за І. Прокопенком), як оглядовий, нині трансформувалася у політичний репортаж. "Політичний репортаж – це, як правило, один із варіантів розвитку описового репортажу, коли жанрова специфіка дає можливість показати читачеві широкомасштабне тло політичної події (демонстрації, акції) із фрагментарним описом окремих її учасників або зображеннями дій партійних лідерів" [6, 62].

Як зазначає М. Василенко, останнім часом через подолання стереотипів, ліквідацію цензури, розширення демократичних свобод і, відповідно, розкритості думки, уяви, з'явилося кілька оригінальних видів репортажу, невідомих раніше у національній журналістиці. Один із них – історичний репортаж або історична замальовка з яскраво виявленими репортажними елементами. Дослідник вважає, що історичний репортаж має право на існування на рівні з канонічним репортажем-розслідуванням. На відміну від останнього, історичний репортаж несе в собі відповідальність автора перед історичною правдою, людьми, які вже нічого не можуть заперечити.

Репортаж-спогад базується власне на спогадах індивіда, автора, на скрупульозній роботі в архівах над матеріалами газет, журналів, книг, листування відповідної епохи [8, 423].

Російська дослідниця С. Гуревич ділить репортаж на пізнавальний, проблемний та репортаж-роздум. Вона визначає пізнавальний репортаж як форму живої оперативної розповіді про нове. Для проблемного репортажу характерний скрупульозний аналіз фактів, намагання розкрити всі аспекти проблеми, яка вивчається [9, 248–250].

Радянський науковець М. Барманкулов всі підвиди газетного, телевізійного та радіорепортажу ділить на три основних: доподієвий, подієвий та післяподієвий. В основі такого поділу лежать три компоненти: розповідь про подію, сама подія, сприйняття розповіді. "У першому підвиді ці компоненти – єдині, у другому – розповідь про подію і її сприйняття у часі відірвані одне від одного, у третьому – подія частково чи повністю проходить за сценарієм журналіста, написаним раніше" [10, 230]. Як вважає науковець, до подієвого репортажу можна віднести проблемний, організований, репортаж-розслідування. До подієвого – репортаж про незаплановану подію, імпровізований, до післяподієвого – фоторепортаж. М. Барманкулов послуговується ще однією класифікацією: "Б. Д. Чесноков за змістом репортажі поділяє на подієвий та проблемний" [10, 240].

Російський журналістикознавець Б. Стрельцов визначає такі види репортажу як оперативний та синтезований. Оперативний репортаж ніби веде читача основними щаблинами події, динамічно розкриваючи його загальну панораму. У синтезованому репортажі можуть використовуватися функціональні прийоми й виразально-образотворчі засоби всіх жанрових форм – інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних. Але обов'язково в основі тексту має бути оперативне відображення події [11, 68–72].

Російський дослідник А. Грабельников ділить репортаж на пізнавальний, подієвий та проблемний. На його думку, подієвий репортаж оперативно відображає суспільно важливі події, які викладаються у хронологічній послідовності. В основу пізнавального репортажу покладена не подія, а тема, яку висвітлює репортер. Проблемний репортаж містить у собі елементи аналізу події, авторські роздуми та висновки. Автор може скористатися додатковими фактами, цифрами, звернутися до інших подій. Такий вид близький до кореспонденції. [12, 221].

Російський журналістикознавець, викладач Санкт-Петербурзького університету М. Кім наголошує, що, залежно від предметно-тематичного змісту, репортаж ділять на подієвий, актуальний, тематично-пізнавальний, спеціальний, проблемний (аналітичний), репортаж-розслідування [13, 189]. Подієвий репортаж характеризується оперативністю та актуальністю. Саме цьому різновиду репортажу насамперед притаманна хронологічна послідовність викладу матеріалу, точне зазначення місця та часу події. Пред-

метом опису є подія, яка відбувається на очах репортера і знаходить своє відображення у тексті як результат безпосередніх авторських спостережень.

Аналітичний (проблемний) репортаж орієнтований на з'ясування причин та розвитку події, для розкриття якої журналіст може розглядати не одне, а кілька однорідних подій, що відбулися в різний час та у різних місцях, але зумовлені одними і тими ж причинами. Розкриття теми цього виду репортажу, як правило, відбувається за такою схемою: теза – аргумент – висновки. Автору важливо показати логіку розвитку подій [13, 196–198].

Пізнавально-тематичний репортаж М. Кім поділяє на спеціальний, репортаж-розслідування та коментований. У всіх підвидах на першому місці – опис автором цікавої життєвої ситуації. Головне завдання репортера – розкрити та дослідити нові та невідомі сфери життя соціуму. Як правило, спеціальні репортажі пишуться на найбільш актуальні й суспільнозначущі теми. Такий репортаж готується в тих випадках, коли та чи та ситуація або проблема потребує від репортера детального вивчення. У репортажі-розслідуванні головний акцент робиться на самому процесі пізнання ситуації репортером. Тут багато що залежить від тої ролі, яку журналіст виконує в процесі розслідування. Саме тут репортери вдаються до методу "журналіст змінює професію" чи активно прилучаються до різного роду експериментів. Репортаж-коментар орієнтований не на детальне висвітлення події, а на його детальний коментар. Користуючись елементами коментарю, репортер може пояснити читачам суть події, виокремити найголовніше [13, 198–201].

Зважаючи на жанрові ознаки репортажу, французькі дослідники виділяють три основні групи: бачене, щоденний репортаж і газетний репортаж [14, 7]. У першому подається стислий виклад, словесний опис окремої ситуації посеред якоїсь сцени чи події. Мова такого репортажу дуже жива, тому дозволяє кожному читачеві вихопити якусь дуже характерну мить події і побачити її на власні очі. Як вважає М. Василенко, наймовірніше термінам "бачене" і "бачений репортаж" в українській практичній журналістиці відповідає розширена інформаційна замітка або невелика за обсягом кореспонденція.

Наступний різновид жанру, за визначенням французьких спеціалістів, – щоденний (великий або малий) репортаж, який "описує вир буденного життя для того, щоб дозволити чи-

тачу побачити більше фактів, здобути більше інформації, показати життя у його розвитку. Тут уже значно більше дійових осіб" [14, 7]. Газетний репортаж французькі дослідники трактують "як довший і ще більш насичений деталями матеріал, характерний переважно для газет або щотижневих видань. Розгорнутий репортаж потребує описів, цитувань дійових осіб, деталей тощо. Він дозволяє читачу не лише побачити подію, але й зрозуміти її" [14, 8].

Французький дослідник Ж.-Д. Буше визначає ще одну систему градацій різних типів репортажу: гарячий, теплий та холодний репортаж. До гарячого він відносить репортажі про несподівану подію, про передбачувану подію, яку треба висвітлювати негайно і яка матиме цікавий фінал. Теплий репортаж пишеться на тему, про яку агентства повідомили під рубрикою "терміново" (наприклад, нове забруднення нафтою морського узбережжя); про подію, яку репортер починає висвітлювати у процесі її розвитку; про подію, яка триває у часі (конфлікт, злочин) і яка може повторитися знову. Холодний репортаж стосується подій, про які відомо задалегідь (наприклад, слухання в суді, вихід книги і т. д.) [15, 19–20].

Польська дослідниця М. Войтек зазначає: "за тематикою репортаж може бути судовий, кримінальний, інтервенційний, з-за кордону, комерційний, історичний, військовий. Однак немає згоди щодо типів репортажу, які виділяють на основі формальних критеріїв. К. Конколецький послуговується такою типологією: репортаж інформаційний, репортаж-звіт (з погляду на хронологічний склад подій), публіцистичний, літературний (написаний письменником белетристом) [16, 275].

Зігфрід Вайшенберг, який очолює Інститут журналістики та комунікації Гамбурзького університету і є головою федеральної організації Німецької журналістики спілки журналістів, водночас подає такий вид репортажу, як репортаж-нарис. У ньому "на першому плані знаходиться опис подій з погляду журналіста-спостерігача. Це невідомо суб'єктивна форма, що разом з тим не перетворюється на коментар" [17, 179].

Західні дослідники вважають, що є дві форми репортажу: яскраве повідомлення про подію, багату на вчинки, та дослідження середовища, збагачене описом вчинків. Особливою формою репортажу є викривальний репортаж, що спирається на пошук і збирання інформації. Викривальний репортаж дав по-

чаток так званій інvestigативній журналістиці [18, 249–251].

Особливості репортажу визначаються призначенням цього жанру. Завдання, що стоїть перед його автором, – розповісти про подію очима очевидця або учасника. Однак поділ журналістських творів на жанри і жанрові групи досить умовний. Жодна кваліфікована схема, характеристика газетних жанрів не можуть бути прийняті як аксіоми. Жанри повсякчасно розвиваються і удосконалюються. Хоча в теорії можна досить чітко окреслити межі жанру, визначити його структуру і функції, на практиці досить часто відбувається змішування і взаємодія основних елементів різних жанрів. Такий процес подібний до руху по спіралі. Це – збагачення одного жанру елементами іншого, виникнення нових форм внаслідок синтезу різних жанрів. Удосконалення газетних жанрів зумовлюється потребою повніше і багатогранніше висвітлювати нашу дійсність, складні процеси політичного, економічного, соціального, культурного життя. Пошук жанрового вирішення для того чи того конкретного журналістського матеріалу завжди зумовлений насамперед особистістю репортера: його професіоналізмом, моральністю, національною гідністю, громадянською позицією. У сучасній журналістиці ще доволі мало праць, присвячених теорії газетного репортажу. А тому це питання потребує подальшого вивчення.

1. *Здоровага, В. Й.* Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровага. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.

2. *Григораши, Д. С.* Журналістика у термінах та виразах / Д. С. Григораши. – Львів, 1974.

3. *Климов, М.* Газетні жанри : монографія / М. Григораши. – К., 1966. – 168 с.

4. *Прокопенко, І. В.* Мистецтво газетного репортажу : тексти лекцій / І. В. Прокопенко. – К., 1967. – 175 с.

5. *Василенко, М. К.* "Репортаж" // Современная журналистика : учеб. для студ. и-тов и ф-тов журналистики / под ред. В. Ф. Иванова. – К. : Центр свободной прессы, 1999. – 687 с.

6. *Василенко, М. К.* Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : монографія / М. К. Василенко. – К., 2006. – 368 с.

7. *Василенко, М. К.* Фантастичний репортаж-застереження як форма впливу на масову свідомість: новації жанру. – <<http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1095>> [25.11.2007].

8. *Василенко, Н. К.* Развитие информационных жанров в современных СМИ // Современная жур-

налистика : учеб. для студ. ин-тов и ф-тов журналистики / под ред. В. Ф. Иванова. – К. : Центр свободной прессы, 1999. – 687 с.

9. *Гуревич, С. М.* Репортажи // Теория и практика советской периодической печати: учеб. пособ. для вузов / под ред. Д. В. Пельта. – М. : Высшая школа, 1980. – 376 с.

10. *Барманкулов, М. К.* Журналистика для всех (общность и специфика жанров печати, телевидения и радиовещания) / Б. М. Барманкулов. – Алма-Ата : Казахстан, 1979. – 320 с.

11. *Стрельцов, Б. В.* Основы публицистики. Жанры : учеб. пособ. / Б. В. Стрельцов. – М., 1990. – 240 с.

12. *Грабельников, А. А.* Работа журналиста в прессе / А. А. Грабельников. – М. : РИП-Холдинг, 2005. – 274 с.

13. *Ким, М. Н.* Репортаж: технология жанра / М. Н. Ким. – С.Пб. : Изд-во Михайлова В. А. – 2005. – 224 с.

14. *Техніка репортажу.* – К. : 2005. – 72 с.

15. *Буше, Ж.-Д.* Репортаж у друкованій пресі / Ж.-Д. Буше ; пер. з франц. – К., 2003. – 104 с.

16. *Woitak, M.* Gatunki prasowe / *Maria Woitak.* – Lublin, 2004.

17. *Вайшенберг, З.* Новинна журналістика : навч. посіб / *Зігфрід Вайшенберг* ; за заг. ред. В. Ф. Іванова. – К. : Академія української преси, 2004. – 262 с.

18. *Публіцистика.* Масова комунікація : медіа-енциклопедія / за заг. ред. В. Ф. Іванова. – К. : Академія Української преси ; Центр Вільної преси, 2007. – 780 с.

В. І. Шкляр,
д. філол. н.
УДК 070:007.2

Журналістика: умови і фактори системної трансформації

У системній трансформації журналістики акцентується увага на людському компоненті, який рельєфно продукується в авторській журналістиці, "персональному журналізмі".

Ключові слова: авторська журналістика, аматорство, журналістське епігонство.

The issue of human component reflected in personal journalism is considered in the article in the system of transformation of journalism.

Keywords: author journalism, nonprofessionalism.

В системной трансформации журналистики акцентируется внимание на человеческом компоненте, который рельефно продуцируется в авторской журналистике, "персональном журнализме".

Ключевые слова: авторская журналистика, аматорство, журналистское эпигонство.

Журналістика – це складна багатоконпонентна і багатofункціональна система масової комунікації, яка органічно входить у соціальну систему суспільства в цілому. Як і будь-яка інша система, вона володіє певним набором компонентів матеріального, технологічного, ідейного і людського характерів та спрямувань. Кожен із цих компонентів відіграє свою функціонально-домінантну роль у системоформуючій площині власне журналістики.

Не ігноруючи матеріально-технологічні й ідейні компоненти журналістики, акцентуємо увагу на людському як визначальному, на наш погляд. Він має кілька своїх складників: суб'єкт-організатор (власник, видавець, засновник ЗМІ) як основоположний елемент системи; журналіст як виробник масової інформації; аудиторія як споживач масової інформації. Відповідно до теорії соціальної відповідальності преси/журналіста цей людський компонент "відповідальний" за формування потенційної аудиторії ЗМІ, її запитів до кількості й якості виробленої масової інформації, за характер громадської думки, за продюсерські концепції і типологічні модифікації як самих ЗМІ, так і їх журналістської продукції. Таким чином, категорія персональності, авторського самовиявлення є визначальною, феноменальною в самій суті людського компонента.

Сьогодні панівною в журналістській теорії і практиці стає концепція "фактуалізму" – настанови на поділ фактів і думок (звідси широкі відомі "преса новин" і "преса думок", "бульварна преса" і "якісна преса" тощо). І теоретики і практики журналістики схильні

бачити в цьому чи не єдину можливість уникнути суб'єктивізму в сфері масового інформування. Із фактом пов'язують достовірність і об'єктивність знання, яке випливає із природної очевидності безпосередніх фіксацій реальності (визначальна ознака репортерства як ремесла), з думками – вільність трактувань, яка закладає елемент суб'єктивності в журналістську інформацію. Для багатьох, як зазначають американські дослідники Е. Денніс і Д. Мерріл, об'єктивність якраз і означає "точне висвітлення фактів і подій у формі безстороннього опису", до того ж "матеріали, що відображають думки журналістів і редакції, повинні публікуватися окремо" [1]. Безумовно, зовнішня привабливість цієї концепції, проте, заходить у суперечність із власним же теоретичним обґрунтуванням. Комунікативний процес – дуже складне явище, щоб його можна було легко розкласти на прості складники. Ймовірно, що власне сама концепція "фактуалізму" викликала до життя, і навіть теоретичні мотивації, таке поняття, як "прикладна, практична журналістика".

У цьому сенсі, відстоюючи домінуючу роль людського компонента як системоформуючого фактора журналістики, розглянемо проблему авторської журналістики.

Історія розвитку ЗМІ засвідчує, що на ранніх етапах становлення журналістики її феномен характеризувався як "персональний журналізм". Потім він був витіснений корпоративним фактором. Проте в теорії журналістики категорія персональності закріпилася за уявленням про особистість автора журналістського твору.

Ця традиція пояснюється тим, що журналістика як напрям прикладного, практичного характеру дивергувала із річища наук риторико-літературознавчо-лінгвістичного спрямування. Емоційність, ліризм, жанровостильові ознаки журналістики є невід'ємними рисами, а в художньо-публіцистичних жанрах – домінуючими якостями. Дослідники поезики ліризму в журналістській творчості акцентують насамперед увагу на суб'єктивному елементі – власне на авторові, на образі автора, авторського "я" й автобіографізму як особистісного, так і творчого.

Форма відображення дійсності в журналістиці максимально суб'єктивна – від вибору теми до її розробки і словесної інкрустації. При цьому особистість оповідача й автора збігаються. Фактично автор виступає як ліричний герой. Об'єктивне передається через суб'єктивне бачення автора. Звідси джерела ліризму, емоційності журналістики/публіцистики.

Фактор соціальної відповідальності журналіста повсякчас зростає у зв'язку з радикально оновленою за останні роки конфігурацією вітчизняної дійсності. Автори журналістських текстів не можуть, прагнучи до релевантності творчості, відокремлювати свої авторські задуми від надзавдань, які незалежно від тематики простежуються у розв'язанні кожного практичного завдання. Неважко аргументувати, що як загальні концептуальні цілі практично всієї журналістики на перший план виходять гармонізація відносин між членами суспільства та державою і гармонізація відносин людини з людьми.

Соціальна відповідальність журналіста – це визнання і виконання зобов'язань перед суспільством в інтересах його гармонії і поступу. Вибираючи цілі й методи своєї творчості, працюючи над текстом/програмою, журналіст водночас викликає до життя і відповідні ефекти впливу: гуманітарний (результат впливу на моральні настанови особистості), соціальний (результат впливу на громадську думку і свідомість), аудиторний (результат впливу на реципієнтів).

Притаманні авторському методу в журналістиці відкрита тенденційність і модальне педалювання суджень спрямовані на аргументацію доцільності чи необхідності тих чи тих соціальних дій. Із цього випливає виняткова роль автора, його, за відомим висловом М. Бахтіна, "формууютьвальна енергія". Згадаймо, приміром, публіцистичні книгороздуми публіцистів Д. Прилюка "Село, а в ньому люди", С. Колесника "Обкрадені села",

"Верблюди і капуста" та ін. Їх формууютьвальна енергія стала афористичною, персоніфікованою.

Зрозуміло, що авторська журналістика повинна мати надійне забезпечення – фактологічну озброєність автора. Це перша умова ефективності такого роду творчості.

Активна авторська позиція не може слугувати виправданням для надмірної категоричності висловлювань, які інколи суперечать нормам професійної етики. Таким чином, друга умова ефективності авторської журналістики – культура полеміки, діалогу, визнання і практичне втілення принципів толерантності. Без цих умов продуктивний діалог журналіста з суспільством неможливий.

Питання авторської журналістики в Україні є досить актуальним, адже ця ніша у вітчизняній системі ЗМІ є ще неповністю заповненою. Хоча і сучасна авторська журналістика в Україні є привабливою в очах українських споживачів інформації, але не все так просто – існують деякі проблеми.

По-перше, це однак, журналістського непрофесіоналізму. Нині є небезпека панування так званої "поверхової", "аматорської" журналістики, яка не бажає розбиратися в складних проблемах, йде тільки по верхах, любительськи, по-ремісницьки. Проте непрофесійна журналістика є меншим злом, ніж "професійна антижурналістика", яка так само є доволі модним явищем в Україні. Наприклад, спроби створити неполітичну журналістику протягом двох-трьох років завершилися тим, що в Україні була (і навіть залишається) популярною журналістика на замовлення політиків або певних олігархічних структур. Саме така журналістика призвела до того, що ЗМІ стали самостійним суб'єктом політики. Хоча, за логікою, вони мусили бути суб'єктом або елементом творення громадянського суспільства, а не політичного режиму. І важко не помітити не журналістські, а політичні причини, які пояснюють вищезгаданий стан речей. Тому і маємо на сьогодні перевернутий трикутник: влада-преса-суспільство.

Як і політична журналістика, авторська журналістика на шляху свого становлення стикається з тим, що в Україні існували дві площини функціонування медіа. Це площини пострадянського й олігархічного форматів. Не можна погодитись із твердженням, що в нашій державі створена система комерційних ринкових медіа. Якби ми жили в системі комерційних медіа, то власник ЗМІ діяв би абсолютно інакше. Він би давав абсолютну

свободу журналістському колективі для популяризації брэнда, набирає кращих професійних журналістів, які б працювали з метою розширення кола споживачів інформації, а не щоденно корегував би генеральну політичну лінію. Коли власники теле- та радіокомпаній зауважують журналістам, що їхня проблема не заробляти гроші й робити конкурентними медіа, а говорити правильні речі й захищати правильних людей – це некомерційний і неринковий продукт, це олігархічні медіа, які нічим не кращі за державні.

Друга серйозна небезпека для української авторської журналістики – це поступове нищення українського ринку медіа, який ще остаточно не сформувався. В Україні знаходять попит російські та інші іноземні інформаційні проекти, в яких українські журналісти лише обслуговують ідеї тих, хто ніколи не жив у нашій країні, але претендує на її краще знання. Це не просто принижує українську журналістику, це є небезпекою для формування національної школи журналістики.

Окрема тема – журналістське епігонство. "Кочують" теми, програми, невдало скопійовані з американо-французько-російських ЗМІ і зроблені, так би мовити, на український національний кшталт.

І по-третє, проблема моралі: що дозволено, а що ні висвітлювати в медіапросторі. Так, на думку англійського письменника Пола Джонса, ЗМІ не тільки можуть, а й повинні зробити моральний внесок у культуру, виступати в ролі своєрідної світської церкви, призначення якої полягає в тому, щоб розвіювати сутінки невігластва, виключаючи помилки, і встановлювати істину. Перед масмедійниками стоїть завдання глибше усвідомити свої моральні зобов'язання перед суспільним і соціальним значенням журналістики.

Для зміни ситуації в Україні недостатньо лише звинувачувати медіа в тому, що вони нічого не роблять. Звичайно, Україна зробила

колосальний інформаційний прорив у 2004 р., коли світ заговорив про нас. Потім цей інтерес тримався десь із півроку, коли світ дивився на Україну і говорив про нашу державу як регіонального лідера, країну, яка демократично розвивається й чий реформи надзвичайно важливі для всього регіону. Сьогодні світ уже не розуміє, що в нас відбувається, дивиться на Україну з розчаруванням, нерозумінням, а іноді й із явною апатією.

Свобода мусила б стати поштовхом для нових проектів, відкриття нових імен, для появи свіжих тем, сюжетів, форматів. Не секрет, що авторська журналістика є певною мірою суб'єктивною, тому і розвиток її взагалі стикається з певними проблемами. Отже, можна назвати буквально три-чотири приклади вдалих програм, що виникли за період 2005–2008 рр. Нічого нового українське телебачення, на жаль, не демонструє. Що вже говорити про публіцистику, документалістику, соціальні, культурні, дитячі чи освітні програми. Авторська журналістика у пресі представлена кількома авторськими колонками, які здебільшого на українському ринку інформації довго не затримуються. А колонки в бульварних газетах неприпустимо спрощують складні явища, драматизують незначні події, персоніфікують матеріальні проблеми. Тому залишається лише сподіватися, що українська журналістика буде повнитися все новими і новими авторськими журналістськими іменами, які у свою чергу будуть доносити до кожного українського громадянина якісний продукт.

Вибір цілей журналістської творчості насамперед визначається її статусом у суспільному житті – бути інтелектуальним і регулюючим посередником, який у багатьох випадках монополює впливає на думки, переконання, свідомість і вчинки людей, на життєдіяльність соціуму.

1. Деннис, Э. Беседы о мас-медиа / Э. Деннис, Д. Мэррил. – М., 1997. – С. 177–178.

М. Г. Житарюк,
к. філол. н.
УДК 070.1: 316.7 (477)

Типологічна модель сучасної журналістики України (інтеграція дуальних домінант)

Осмыслення й інтеграція позиційних пар журналістики, в основі яких лежать соціокультурні фактори та їхні аспекти, з огляду на можливість і необхідність, дозволили побудувати типологічну модель сучасної журналістики України.

Ключові слова: *типологічна модель журналістики, соціокультурні фактори журналістики, глобальні ЗМІ, регіональні ЗМІ, національна журналістика.*

Comprehension and integration of trench pairs of journalism, in the grounds of which are social and cultural factors and their aspects, from the point of possibility and necessity to allow the author to construct the typological model of the Ukrainian modern journalism.

Keywords: *typological model of journalism, social and cultural factors of journalism, global mass media, regional mass media, national journalism.*

Осмысление и интеграция позиционных пар журналистики, в основу которых положены социокультурные факторы и их аспекты, учитывая возможность и необходимость, позволили построить типологическую модель современной журналистики Украины.

Ключевые слова: *типологическая модель журналистики, социокультурные факторы журналистики, глобальные СМИ, региональные СМИ, национальная журналистика.*

Мета публікації – побудова типологічної моделі сучасної журналістики України – передбачає реалізацію таких завдань: виокремити соціокультурні (видово-морфологічні) фактори журналістики, згрупувати їх за позиційними парами, охарактеризувати з погляду функціональних аспектів, відтворити на підсумковій моделі. Тому об'єктом осмислення є сучасна українська журналістика, а предметом – її типологічні домінанти.

Актуальність статті детермінована реалізацією концептуальної теми "Українська журналістика як соціокультурна модель", пов'язаної з тематикою наукових досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка, що є складовою частиною комплексних програм Інституту журналістики "Системи масової комунікації та світовий інформаційний простір" (номер державної реєстрації 01БФ045-01), "Дослідження у галузі українського журналістикознавства: методологія і стандарти" (НДР №06БФ045-01) та напряму кафедри міжнародної журналістики "Українська журналістика в контексті світової", що виконуються в рамках комплексної наукової програми "Наукові проблеми сталого державного розвитку України".

Наукова класифікація журналістики як соціокультурної моделі на базі методологічно-

го принципу Є. Корнілова [1], яку розвинули Є. Прохоров [2] та В. Шкляр [3], навіть узятя за основу, оскільки є новим словом у теорії журналістики, все ж потребує концептуального осмислення і частково трансформації. (Нагадаємо виділені соціокультурні типи моделей журналістики крізь призму лотманівських альтернативних, контраверсійних або опозиційних пар: глобальна – регіональна; острівна (англо-американська) – континентальна (романо-германська); друкована – аудіовізуальна; офіційна – неформальна ("самвидав"); якісна – бульварна; демократична – тоталітарна, які є взаємно детермінованою і внутрішньо завершеною системою, що дозволяє провести типологічний аналіз виокремлених моделей на тлі вітчизняної журналістики в контексті світової, адже українська журналістика, як і будь-яка інша, поширюючись за допомогою сучасних систем зв'язку, прагне набутти глобального характеру (В. Шкляр) [4, 242]). Опозиційні пари, крім виділених домінантних аспектів (історичний, типологічний, морфологічно-технологічний, соціальний, політичний), логічно доповнити психологічним, культурологічним, інформаційним, креативним (інноваційним), тобто творчим, функціонально-прагматичним і поведінково-рефлексним (мотиваційним) аспектами (фак-

© Житарюк М. Г., 2008

торами). Науково осмислений історичний аспект теж потребує дуалізації – зміни на історично-еволюційний, адже відображає науку, і практику, і минуле й теперішнє, минуле й майбутнє, майбутнє й минуле, тобто позачасове – розвиток і занепад.

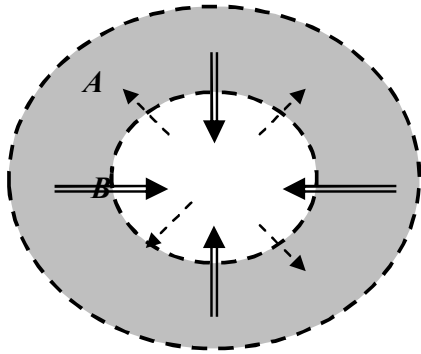
Глобальна журналістика зароджується в першій половині ХХ ст. внаслідок розвитку новітніх технологій масової комунікації – кінематографа, радіо, телебачення. Тоді на цю роль претендували: а) найавторитетніші центральні газети й журнали провідних світових держав, які мали вплив на політиків, бізнесменів і навіть лідерів інших країн; б) документальне кіно (під час війни використовували різні методи пропаганди); в) радіо; г) інформаційні агентства. З середини століття до межі тисячоліть головним фактором глобалізації стає телебачення (г), з активним розвитком інтернету, відео, цифрових і супутникових систем зв'язку зламано встановлену традиціями ієрархічність: глобальним може стати будь-що на приватній веб-сторінці будь-кого, хто цього забажає: усі медіа (і друковані, й електронні) стали глобальними за географією розповсюдження (д), натомість за тематично-проблемним наповненням і впливовістю (індексом цитування й ефективністю) глобальними залишаються, по-перше, якісна преса Заходу ("The New York Times", "Washington Post", "The Times", "Financial Times", "The Economist", "The Guardian", "Le Figaro", "Liberation", "Le Croix", "Le Monde", "Frankfurter Allgemeine Zeitung", "Suddeutsche Zeitung", "Der Spiegel", "Neue Zürcher Zeitung", "El Pais", "L'Osservatore Romano" – усього понад 40 позицій); по-друге, міжнародні наукові видання; по-третє, світові інформ агентства (Associated Press, Reuters, Agence France Press, Deutsche Press-Agentur, ИТАР-ТАСС, Сінхуа); по-четверте, телебачення; по-п'яте, радіо (іномовлення). Завдяки інтернету українська журналістика теж стала глобальною за розповсюдженням, але не за впливовістю. Через нерозвиненість міжнародної журналістики в Україні [5], її ще зарано наділяти роллю і функціями світового інформаційного архітектора.

У світовому масштабі регіональна журналістика є законодавцем моди, традицій у певному регіоні. Наприклад, польські "Rzeczpospolita" чи "Gazeta Wyborcza" були й залишаються авторитетними у східноєвропейському регіоні, російські "Известия", "Независимая газета", "Аргументы и факты" – на території колишнього СРСР і, мен-

шою мірою, навіть країн колишнього Варшавського договору. Англійські видання – в англійськомовних, французькі – у франкомовних, іспанські – в іспаномовних регіонах і т. д. Німецькі газети завжди були авторитетними в Західній Європі. У певному сенсі регіональна преса може бути і глобальною, якщо йдеться про опінієтворчі ЗМІ [6], хоча головною типологічною і змістовою характеристикою регіональної преси є домінування на її шпальтах, на радіо й у телевізійному ефірі, інтернет-виданнях місцевої інформації. Тому регіональні ЗМІ відображають та конструюють міжкультурні й монокультурні соціальні явища: перші – міжнародні, другі – внутрішні. Про міжнародні вже сказано, а внутрішні слід класифікувати за місцем видання і розповсюдження та домінантними пропорціями місцевих новин.

З погляду світових інформаційних процесів, центральні українські ЗМІ – переважно внутрішні регіональні (хоч у деяких випадках – телебачення, радіо, газети "День", "Дзеркало тижня" – міжнародно-регіональні), а з погляду функціонування національного інформаційного простору, ЗМІ, національні за статусом, є глобальними в межах цілої держави, адже мають можливість поширюватись усією територією України, тобто географічно доступні скрізь. Тому наші центральні ЗМІ й не глобальні (у світовому вимірі), і не регіональні (у національному), або і регіональні (у світовому), і глобальні (у національному). Звідси випливає перша додаткова позиційна пара соціокультурних типів журналістики: "регіонально-глобальна – місцево-регіональна" (мал. 2, п. 7).

На мал. 1 показано національні ЗМІ: з позиції українського інформаційного простору вони глобальні, ззовні – регіональні. Скупність місцевої преси, що географічно-територіально не охоплює інші регіони, але сумісна з центральною українською пресою (місцево-регіональні ЗМІ), на цьому малюнку в межах центрального кола. Українські центральні ЗМІ, позначені В (мал. 1), позиціоновано в центрі (з погляду національного інформаційного простору). Символом А позначено світовий інформаційний простір, який значно ширший і об'ємніший. Межі (як внутрішні, так і зовнішні) показано пунктиром, адже вони доволі умовні, постійно змінні. Натомість міжпросторові вектори інформаційного взаємобміну і взаємовпливу диспропорційні із внутрішньопросторовими: зовнішні значно інтенсивніші й ефективніші за внутрішні.

Мал. 1. Національні ЗМІ України

Національний інформаційний продукт не тільки практично не доступний за межами українського інформаційного простору, а й приглушений, притуплений всередині України. Особливо чітко це виявляється з допомогою нових російських брендів (спасибі, що не ховаються): "Комсомольская правда в Украине", "Известия в Украине", "Аргументы и факты в Украине" і багатьох інших газет, інформаційних агентств, російських електронних та інтернет-медіа (насамперед державних телеканалів), які регулярно "підживлюють" ґрунтове й ноосферне середовище в Україні (й не тільки!) і цим значно посилюють позиції українофобства й неомосквофільства з допомогою ТРК "Україна", "Сегодня", "2000", "Киевского телеграфа", багатьох обласних і районних ЗМІ. Останні, на протигагу суспільно відповідальним мас-медіа (соціоформуючим, державозміцнюючим): "День", "Дзеркало тижня", "Україна молода", "Молодь України", "Вечірній Київ", наукові, літературно-публіцистичні видання, Національне радіо, низка телевізійних продуктів та інтернет-ресурсів, регіональних ЗМІ, документальних і науково-популярних фільмів, брошур – є фактично суспільно безвідповідальними і, водночас, "прирученими", надвідповідальними перед антиукраїнськими (чи національно несвідомими партійними функціонерами або олігархами) замовниками-власниками-співвласниками, адже регулярно виконують соціо- й державоруйнівні функції. Критеріями оцінки їхньої діяльності й причинами такого розташування в системі координат, так би мовити своєрідним "лакмусовим" папірцем є специфічне осмислення питань одно-двомовності, релігії, історичних подій і святинь, національно-визвольної героїки і патріотизму, ставлення до Геноциду 1932–1933 рр., сучасних цивілізаційних пріоритетів: Де ми? (В Азії? У Європі?), Хто ми? (Монголо-татари? Європейці? Господарі? Раби?), Куди йдемо? (Які пріоритети?).

За умов заповнення інформаційного простору України російським (політичного характеру і руйнівного змісту) та західним (еротика, світські скандали, тероризм, війни, розваги) інформаційним сміттям у тесті на нашу національну зрілість багато залежатиме від адекватності, здатності й рішучості відповісти на актуальне питання: "Чи й далі дозволимо домінувати (в національному масштабі!) тупому, дебілізаційно-прогресуючому "шариківству" (за М. Булгаковим), режисованому зовнішнім агресивним "швондерством"?". Навіть регіональна преса замість того, щоб висвітлювати й осмислювати місцеві події, не шкодує місця на провокативні, інспіровані ззовні дискусії та скандали! А якщо взяти до уваги тиражність російськомовної продукції ЗМІ (і друкованої, й електронної), то виявиться, що в Україні національною меншістю є українська, адже мовою корінного народу в багатьох регіонах просто не знайти українських газет чи журналів. Тому треба говорити про другу додаткову (з погляду осмислення в науковій літературі) позиційну пару соціокультурних типів журналістики: "суспільно відповідальна (соціоформуюча) – суспільно безвідповідальна (соціоруйнівна)" (мал. 2, п. 11). Точно з'ясувати, якої більше, а якої менше, – зовсім не просто, адже політична ситуація в Україні далеко нестабільна. Звідси висновок: допоки векторні протигаги (зовнішні й внутрішні інформаційні канали) не буде збалансовано, передчасно говорити про оздоровлення інформаційного простору України. Бездумні інформування-фон-шум, "порожня множинність інформації" [7] – усе те, що засмічує ноосферу (В. Вернадський [8], П. Тейяр де Шарден [9]), продукує "патогенний текст", інфікує інформаційне середовище, "Світовий текст" [10] руйнівними вірусами, то це – примітивні вправління в репортерство, що йтимуть за сильнішою течією.

Суттєвою проблемою сучасної української журналістики є її неефективність. Збільшення ефективності преси сприяє зміцненню наявного і формуванню нового авторитету. Трансляції з "Майдану-2004" у прямому ефірі (телебачення реального часу) – зразок жертовного й патріотичного ставлення до подій, кваліфікованого й амбітного виконання прямих професійних обов'язків. Безперечно, вони справедливо потраплять в історію української журналістики початку ХХІ ст. як світоглядний, психоемоційний, соціокультурний феномен і навіть глобальне інформаційне явище. Але яскравий і переконливий промінь надії швидко згас, залишивши за собою пасма кіптяви. Тобто ці ж хрестоматійно-анто-

логічні трансляції як новітній світовий телевізійний феномен, ставши історією, спонукають замислитись над причинами втрачених можливостей. Чому "П'ятий канал" не закріпив за собою імідж справедливого інформатора й перспективного архітектора глобального соціоінформування чи хоча б регіонально-глобального? Питання як у філософській, так і практичній площинах. Над ним замислюватимуться не раз і даватимуть різні відповіді. Будь-які помилки повчальні, якщо усвідомлені: журналістика не може дозволити собі надмірної розкоші – розслабитись, купатись у славі, бо від "сп'янінь" і "запаморочень" творчо-продуктивна рука втрачає відчуття пульсу життя, помутнілі очі – залишки зору, голова дезорієнтується, інші органи теж атрофуються, а душа байдужіє. Наукова метафоричність стосується всіх учасників масовоінформаційного процесу.

За традиційною класифікацією, міські, районні, обласні ЗМІ (переважно це державні або комунальні видання) належать до регіональної преси. Але в сучасних умовах виникають нові важливі обставини.

По-перше, потребує кореляції позиційна пара Є. Корнілова в частині "офіційна – неформальна (самвидав)". У процесі галопуючого роздержавлення преси по-українськи, під час створення видимості (поки що) пошуку оптимальної моделі громадського мовлення, внаслідок трансформації суспільних систем – (соціально-політичних (тоталітарна однопартійна система змінена хаотичною багато (псевдо)партійністю), соціально-економічних (державна економіка поступилася місцем приватній олігархії), соціально-культурних (повернулись національні символи, змінюються цінності й наново усвідомлюється місцеперебування кожного громадянина у світовій системі координат)), – видозмінились і обставини, що впливають на структуру системи журналістики. Офіційна преса – вже не тільки "преса органів державної влади, профспілок, партійних комітетів", також і приватна преса (із внутрішнім, зовнішнім та змішаним типом власності й видом інвестицій), і приватно-державна (високопосадовець-держслужбовець є власником чи співвласником). Практично зникає неформальна преса ("самвидав"), популярна у 60-ті й 80-ті рр. ХХ ст. Тому подана класифікація точно відтворює українську радянську пресу до 90-х рр. минулого століття, можливо, частково стосується сучасної російської преси, більше – білоруської. Виходячи з нових обставин, пропонуємо третю додаткову (мал. 2, п. 8) позиційну пару

соціокультурної типології журналістики: "офіційна державна – офіційна приватна".

По-друге, внаслідок переформатування української преси в часи незалежності, враховуючи суспільні запити й фінансові можливості, в Україні журналістика відходить від моделі "органів" до моделі "інформаційних супермаркетів", тобто "підприємств преси". Таким чином логічно з'являється четверта додаткова опозиційна пара: "прибуткова журналістика – неприбуткова журналістика" (мал. 2, п. 14). Відхід від першого (моделі "органів") – добре, але культивування спрощеного розуміння ролі й можливостей ЗМІ, малозадіяних у процесі становлення держави, лише як інструменту збагачення – погано, бо втрачається або підважується культурна, ментальна, соціальна та інші складові системи журналістики; катастрофічно знижується ефективність мас-медіа, яких усе частіше ігнорують. Прибутковими ЗМІ вважаємо не тільки ті, які отримують значну матеріальну вигоду додатково як справедливу оцінку інтелектуально-продуктивного процесу, а насамперед ті, для яких матеріальні цінності важливіші за моральні, яким байдужі або які часто нехтують ідейними, культурними, гуманітарними критеріями, які задумувались перш за все як інструмент накопичення капіталу ("глянцеві" журнали, еротичні видання, розважальні телевікторини і шоу, бульварні, рекламні ЗМІ, віртуальні медіа з платним телефонним дозвоном), отже, релятивістсько-мамонічні. Неприбуткові ЗМІ можна умовно класифікувати так: самоокупні – одержують незначні прибутки регулярно; умовно самоокупні – одержують прибутки нерегулярно; збиткові: а) одержують мінімальні прибутки, що потребують додаткових спонсорських інвестицій; б) не одержують жодних прибутків і не розраховують на них: ця медіапродукція або низькопробна (без попиту), або без фахового маркетингу ("нерозкручена", непрорекламована), або вузькоспецифічна (жертвна), що є додатковим видом діяльності зацікавлених осіб чи груп (літературні альманахи, наукові вісники, наукові звіти, інформаційні бюлетені, для службового користування тощо).

Враховуючи нові реалії журналістики в Україні (наша журналістика все ще переважно офіційна, тобто державна (поки що роздержавлення "заговорили", а після реформування однаково щось залишиться в державній власності) і приватна, громадська, колективна (мал. 2, п. 8), політико-антагоністичні тенденції 2005–2008 рр., що прискорились унаслідок реалізації кучмо-морозівської (за авторст-

вом та ініціативністю) "політреформи" і тепер (упродовж 2008 р.) геть некеровані, позиціоновано ще одну (п'яту, додаткову, – мал. 2, п. 9) соціокультурну пару: "провладна – опозиційна".

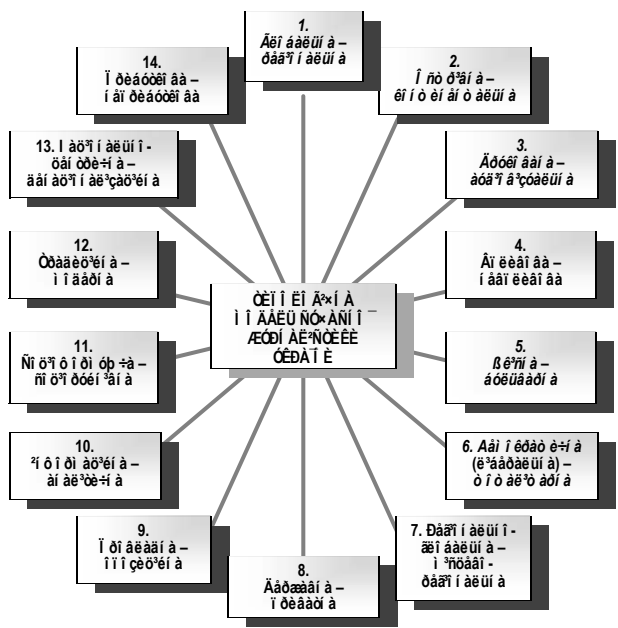
Проблеми українського національного медіапростору неунікальні в світі. Наприклад, у Франції в 90-ті рр. чужі видавничі групи почали руйнувати чинну, найкращу на той момент, систему розповсюдження. Коли будь-який капітал прагне вкладати гроші в медіапростір, це призводить до певних наслідків. Прогнозованим і навіть логічним наслідком інтеграції ЗМІ в комплекс капіталістичних відносин є недостатність критики, лібералізація оцінок капіталістичних комплексів. Преса вільно критикує політичну владу, але практично не зачіпає бізнесові кола. Слабкість, недосконалість демократії, її атрофованість? Брак чесності, моралі, наявність безпринципності? Сучасних медіамагнатів у Франції (найвідчутніші німецькі впливи) насамперед цікавить просування видань як товару, щоб якнайбільше заробити і якнайменше витратити. Чи не тому середній рівень оплати журналістів навіть у країнах ЄС значно нижчий, ніж тих, хто має таку ж освіту (вищу), але працює в інших галузях? Відбувається, як і повсюдно у світі, масове використання "гонорарників", так званих агентів-інформаторів; із допомогою інтернету скорочується час на підготовку журналістських матеріалів, які уніфікуються, кількість штатних журналістів зменшується (як і оригінальних творів), а з'являється більше "консерв" (так званих чужих заготовок), стає важче перевіряти факти. Звідси, незважаючи на більшу оперативність і розширені технічні можливості, й падіння професійного рівня журналістів та журналістики загалом, й уподібнення циркульованої інформації та ЗМІ.

Обидва типи ЗМІ України – офіційні й переважно приватні зі змішаним типом власності й фінансування, рівномірно розподілені між інтелектуальним та фінансовим ресурсами, соціальними групами, подібно структуровані (морфологічно), – успішно використовують попередній досвід тоталітарної преси. Налаштовані один проти одного немирнолюбно, іноді дуже агресивно, що відтворює різні історичні, культурні, політичні традиції і їхніх замовників, і реальної або потенційної аудиторії. Відображення, осмислення, творче й соціокультурне конструювання різко контрастують, вони часто взаємовиключні. Для них важливий не стільки результат, скільки бойовий азарт, який обох тримає "у формі". "Нор-

мою" і провладних, і опозиційних сучасних українських ЗМІ стають компромати, чутки, провокації, свідомі вимисли, соціологічні спекуляції, методи масового маніпулювання свідомістю та пропаганди, несумісні із журналістикою, але близькі до політичних технологій. Із цього теж можна зробити два висновки:

1. Будь-яка брутальність, у тому числі й інформаційно-медійна, – огидна, бо інфікує не імунізованих, унормовує фальш, обман, хитрість, корисливість, прислужництво, лицемірство і т. д.

2. Ініціатори й учасники інформаційних воєн (політичних, історичних, культурних, економічних), свідомо втягуючи у примітивні баталії аудиторію, наражаються на її опір: спочатку нейтральні, згодом прозорі й позиціоновані, громадяни почали масово ігнорувати медіахамство. "Хвороба політичного зростання", зумовлена некультурністю і психокомплексами головних політичних гравців, яка стала надбанням гласності, – це своєрідний удар нижче пояса по українській свободі слова, це і "передозування", і діагноз (параноїдальності, шизофренії, маніакальності), це штучно привнесені псевдоновації, які не опираються на традиції нашої журналістики. "Перехворівши" (у соціокультурному вимірі – мінімум одне-два покоління), як і до КПРС (рейтинг КПУ лише 5–6 %), українське суспільство набуде відповідного імунітету й до замовної журналістики.

Мал. 2. Типологічна модель сучасної журналістики України

На зведеній типологічній моделі (соціокультурних пар) сучасної журналістики України (мал. 2 – курсивом виділено позиційні пари Є. Корнілова) не взято до уваги визначення Є. Корнілова, що відтворює минуле: "офіційна – неформальна". Неформальна преса в традиційному розумінні себе віджила (можливо, поки що). В умовах радянського тоталітаризму, коли все, що відбувалося без відома КПРС та її керівних органів, вважалося антизаконним, дисидентські й правозахисні рухи ініціювали політичний і культурний опір, що частково був зафіксований на папері у вигляді рукописних чи "відерних" (від копіювального апарата "ЕРА") інформаційних листків, газет, альманахів. Під час "перебудови" "самвидав" став масовішим, оскільки у ньому брали участь не тільки засуджені літератори чи правозахисники, а й студентство, інтелігенція і навіть робітники (представники "тонких структур суспільства" [11]), а нелегальні газети друкували чималими тиражами (іноді на місцях, а іноді в балтійських республіках та Польщі). І "шістдесятники", і "вісімдесятники" сповідували принципи правдивості, державності, етичності.

Те, з чим зіткнулось українське суспільство на парламентських виборах і 2006 р., і 2007 р., на декларованих, але перенесених – 2008 р., як ці процеси інтерпретовано, – важко назвати журналістикою, адже неодноразово реалізовано найбрудніші, найогидніші політичні технології: під "шапкою" (логотипом) відомої газети у світ з'являлись видання "двійники" (аналогія з кандидатами-"двійниками"). Апофеозом цинізму в ставленні до співгромадян, із метою дезорієнтації виборців і нагнітання електорального опору, була газета соцпартії "Сільські вісті від Івана Бокого". Подібне відбувалося й із іншими виданнями. Тому виникають запитання-відповіді:

1. Невже ці видання стали неформальними? Ні. Надруковані легально у державних друкарнях.

2. Чи не є межею "самвидаву" тиражні показники? Звичайно. І за законодавством, і за логікою, і за масовокомунікативною практикою від 1000 примірників починаються масова комунікація, масові засоби інформації, масова аудиторія.

3. Чи співставний "самвидав" у кількох примірниках чи десятках примірників (у 80-ті – до 1000), організований на пожертви, із "квазісамвидавом" початку ХХІ ст. накладом у десятки й сотні тисяч примірників коштом партій чи олігархів? Не зіставний.

4. Чи нечесніше організовані PR-акції та PR-явища, що набули поширення з допомогою масової комунікації (через інструменталізацію МК), відмежувати від журналістики, оскільки в них головний принцип – політична пропаганда й масова маніпуляція? Є рація, а є й небезпека: невідомо, чи усвідомлюють різницю власники мас-медіа, журналістський, редакторський корпус.

Питання "неформальної" преси в сучасних умовах (від середини минулого десятиліття) надумане ще з двох причин: а) маємо "надлишок" офіційних видань, адже різниця між зареєстрованими й реальними ЗМІ в деяких регіонах у співвідношеннях 2:1 і більше [12]; б) законодавством не заборонено друкувати будь-яку поліграфічну продукцію накладом до 1000 примірників без реєстрації. І це випливає зі ст. 20 ("Масова інформація та її засоби") Закону України "Про інформацію", де подано визначення друкованих ЗМІ ("газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем" [13] (виділення наше. – М. Ж.)). Попри очевидну суперечність зі ст. 11 ("Державна реєстрація друкованого засобу масової інформації") Закону України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" ("Державній реєстрації підлягають всі друковані засоби масової інформації, що видаються на території України, незалежно від сфери розповсюдження, тиражу і способу його виготовлення" [14]), ніхто не скасував дію ст. 20 попереднього цитованого закону.

Аргументуємо свою позицію щодо пункту б). По-перше, наявна законодавча суперечність: в одному випадку таки йдеться про визначений тираж, хоча й не названо жодної цифри. Світова практика класифікації комунікації за кількістю співрозмовників, на яку спирається Г. Почепцов і яку ми теж не відкидаємо (бо працює десятиліттями), зводиться до того, що масова комунікація починається з 1000 осіб, минаючи внутрішню, міжлюдську (діалог), малогрупову (полілог), публічну (від 20–30 осіб), організаційну (понад 100 осіб) [15]. По-друге, йдеться про законодавчу традицію: є закони писані, які не завжди виконують, а є сформовані практикою, які "працюють" завжди. По-третє, в законі про пресу зігноровано елементарну логіку і здоровий глузд: наприклад, оголошення про засідання вченої ради інституту чи інформаційний бюлетень про роботу відділу школи мистецтв, видруковані на лазерному принтері в кількох примірниках, теж потребують державної реєстрації. Через абсурд-

ність ст. 11 як вияв неосвіченості вітчизняних законодавців, її не просто систематично порушують, а й ігнорують. Це слушно з погляду адекватності людських вчинків, але неправильно через формування традиції нехтувати законодавство.

Елементи інших опозиційних пар типологічного класифікатора (мал. 2) у науковій літературі описані. Так, демократичну ("відображає всі суспільні сили та явища, за винятком осуджених світовою спільнотою (расизм, шовінізм, насильство). Найбільш притаманна країнам із розвинутою парламентською, президентською, партійною демократією, яка гарантує свободу преси" [4, 244]) й тоталітарну журналістику досліджують В. Шкляр, А. Чічановський, О. Гриценко, І. Паримський та ін.; якісну – А. Москаленко, Б. Потятиник, інформаційну; друковану – представники кафедр теорії і практики журналістики; аналітичну – В. Здоровага, О. Кузнєцова, Й. Лось; аудіовізуальну – на кафедрах радіомовлення і телебачення; бульварну – значно менше, очевидно, через критичне, негативне ставлення до неї наукового корпусу.

Пари 2, 5 і 10 ("острівна – континентальна"; "якісна – бульварна"; "інформаційна аналітична") доволі близькі, але різні.

Острівна модель відображає британські й постбританські журналістські традиції – американські, австралійські, а континентальна – традиційно європейська. Першу ще називають англо-саксонською, другу – романо-германською.

Якісна преса реалізується не лише в Європі, в межах континентальності, а скрізь, де власники-видавці-редактори ставлять високі суспільні вимоги і дотримуються їх у своїй професійній діяльності – і на островах, і деінде. Аналогічно й бульварна – є там, де панує безпринципність, де головне – прибутки, а не мораль, чесність, гуманізм.

Іноді вважається, що інформаційна журналістика є синонімом "острівної", аналітична – "континентальної". Такі висновки дещо спрощені. Коректніше виділяти певні риси (домінування факту – домінування коментарю) та не ставити знака рівності чи тлумачити як тотожність. В Європі чимало видань, які теж сповідають "культ факту", у США, – які надають перевагу аналітиці. Але цього не досить, щоб говорити про змінені ролі. Інформація – основа аналітики, надто, коли інформація наділена генетичними властивостями. Аналітичні тексти ще не характеризують видання як "якісні" чи континен-

тальні. Крім того, є змішані типи й форми журналістики, як, наприклад, у скандинавських країнах.

Порушення системи противаг, зміщення акцентів, "бульваризація", примітивізація міжнародного медіапростору (глобально) привертають додаткову увагу учасників мас-медійного процесу. В. Шкляр вважає, що головними причинами цих експансійних тенденцій острівної моделі є новітні технології та усереднення, девальвація запитів аудиторії під впливом масової культури [4, 243]. Хоч наша журналістика протягом століть формувалась як аналітична, коментувальна, це зовсім не означає, що нові, переважно заокеанські, виклики нам не загрожують – вони доволі безпечні.

1. Корнилов, Е. А. Журналистика на рубеже тысячелетий : науч. изд. / Е. А. Корнилов. – Ростов н/Д. : Донской ИД, 1999; Корнилов, Е. А. Социокультурные модели журналистики // Филол. вестн. Ростовского гос. ун-та. – 1998. – № 3.

2. Прохоров, Е. Homo sapiens XXI века – человек информированный (к проблеме социокультурных типов журналистики в формирующемся едином информационном пространстве) // Филол. вестн. Ростовского гос. ун-та. – 1999. – № 3.

3. Шкляр, В. І. Аспекти соціокультурних моделей : рукопис // Власний архів автора. – К., 2005. – 17 жовт.; Шкляр, В. Соціокультурні та політичні моделі журналістики // Українська журналістика в контексті світової : зб. наук. пр. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 5–9.

4. Шкляр, В. Вектори часу // Україна на шляху до Європи / упоряд.: В. І. Шкляр, А. В. Юричко. – К. : Етнос, 2006. – С. 242.

5. Житарюк, М. Г. Проблеми міжнародної журналістики в українських ЗМІ // Житарюк М. Г. Соціокультурна модель журналістики: традиції і новаторство : монографія. – Львів, 2008. – С. 305–319.

6. Житарюк, М. "Елітна", "елітарна", "опінієтворча", "якісна" преса і преса думок: синоніми чи пароніми? // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Журналістика. – Львів : ЛНУ, 2001. – Вип. 21. – С. 194–197.

7. Назаров, Б. "Пустое множество" социальной информации // Пчела. – 2002. – № 38. – Апр.-июнь. – <<http://pchela.ru/podshiv/38/emptyinf.htm#1>>.

8. Вернадский, В. И. Размышления натуралиста: научная мысль как планетарное явление : В 2 кн. / В. И. Вернадский. – М., 1977. – Кн. 2. – 192 с.; Вернадский, В. И. Химическое строение биосферы Земли и её окружение / В. И. Вернадский. – М., 1965.

9. *Тейяр дэ Шардэн П.* Феномен человека / П. Шардэн дэ Тейяр. – М., 1965.
10. *Потятиник, Б.* Патогенний текст / Б. Потятиник, М. Лозинський. – Львів : Місіонер, 1996. – 296 с.
11. *Канигін, Ю.* Крила особистості // Наука і суспільство. – 1991. – № 5. – С. 10–14; *Канигін, Ю.* Соціальний інтелект і здоровий глузд // Наука і суспільство. – 1991. – № 4. – С. 8–13.
12. *Шкляр, В.* Мас-медіа і утвердження демократії // Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра / за заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 1997. – С. 94.
13. Закон України "Про інформацію" // Засоби масової інформації: Українське законодавство. – К., 1999. – С. 10.
14. Закон України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" // Засоби масової інформації: Українське законодавство. – К., 1999. – С. 30.
15. *Почепцов, Г. Г.* Теорія комунікації / Георгій Георгійович Почепцов. – К., 1999. – С. 8–9.
16. *Шкляр, В.* Вектори часу // Україна на шляху до Європи / упоряд.: В. І. Шкляр, А. В. Юричко. – К. : Етнос, 2006. – С. 244.
17. Там само. – С. 243.

О. В. Гресько,
к. філол. н.
УДК 070. 167.1:007+303.6

Інформаційно-комунікативна проблематика українського журналістикознавства

Йдеться про сучасні етапи трансформації інформаційно-комунікативної моделі медіапростору України в межах трикутника суспільство – преса – влада. Політичну комунікацію розглянуто як основний компонент масовоінформаційних відносин. Основні функції засобів масової інформації (ЗМІ) проаналізовано з урахуванням новітніх тенденцій світового інформаційного простору.

Ключові слова: інформаційно-комунікативна модель, українське суспільство, політична комунікація, національний медіапростір, масовоінформаційні відносини, інтерактивність, комерціалізація ЗМІ.

Issues of transformation of information-communicational model of media space of Ukraine in the frame of the triangle society – press – power in the article. Political communication as a basic component of mass information relations is considered. Main functions of mass media in the context of new tendencies of world information space are analyzed.

Keywords: information-communicational model, Ukrainian society, political communication, national media space, mass information relationship, interactive, commercialization of mass media.

Речь идет о современных этапах трансформации информационно-коммуникативной модели медиапространства Украины в пределах треугольника общество – пресса – власть. Политическая коммуникация рассмотрена как основной компонент масовоинформационных отношений. Основные функции средств массовой информации (СМИ) проанализированы с учетом новейших тенденций мирового информационного пространства.

Ключевые слова: информационно-коммуникативная модель, украинское общество, политическая коммуникация, национальное медиапространство, масовоинформационные отношения, интерактивность, коммерциализация СМИ.

За останнє десятиріччя в Україні суттєво змінився формат масово-інформаційних відносин. По-перше, українські мас-медіа стали справжнім засобом політичної комунікації між владою і суспільством. Однак сьогодні ця інформаційно-комунікативна вісь існує в умовах, коли у громадян немає відчуття, що вони є рівноправними учасниками інформаційних відносин і насправді можуть впливати на політику держави. По-друге, завдяки новітнім підходам до організації інформаційних потоків регіонального і міжнародного значення медіахолдинги (потужні українські ЗМІ) почали формувати власну корпоративну культуру, створюючи чіткі концепції редакційної політики, професійних стандартів, етичних кодексів тощо. Вищезгадані документи, як правило, створені для внутрішнього користування, але мають на меті передусім формалізувати відносини журналістських колективів із владними структурами.

У сучасному українському медіапросторі політична комунікація має суперечливий, часом агресивний характер, що негативно впливає не лише на рівень політичної культури суспільства, а й спричиняє дисбаланс масової

свідомості аудиторії, створюючи психологічний дискомфорт, напругу, конфліктні ситуації та протистояння відносин між людьми на побутовому рівні. Міжлюдське спілкування так само необхідне сьогодні, як і тисячі років тому, але в добу глобалізації соціальний обмін та культурні простори, що їх формує взаємодія людей, набирають радикально інших форм. На думку британського соціолога Девіда Чейні, "такі суспільні інститути, як родина та церква, традиційно вважалися основними чинниками культурної тягlosti. Однак у недавні часи цю роль дедалі більше перебирають різні форми масової комунікації та розваг" [1].

Кожна країна має власну історію створення взаємовідносин у межах трикутника влада – преса – суспільство. Аналіз теоретичних концепцій політичної комунікації (від класичних поглядів Ю. Габермаса до досліджень сучасних українських авторів) дозволяє дійти висновку про можливість виокремлення двох типів такої комунікації: "традиційної" політичної комунікації "згори", ініціатором якої виступає влада, що інформує громадян про свої рішення (у більшості випадків не очікую-

чи на зворотний зв'язок); та "альтернативної" політичної комунікації, ініціатором якої виступає громадськість у формі громадських об'єднань та організацій різного типу [2]. В Україні процес створення інформаційно-комунікативної моделі відносин має дещо експериментальний характер.

Структура більшості сучасних західних моделей журналістики побудована таким чином, що інформаційна функція є першочерговою в межах відносин "преса – влада". У розвинутих демократичних країнах більшу частину в інформаційному просторі сьогодні становлять незалежні від держави та її гілок влади, партій і громадських організацій засоби масової інформації, що функціонують як приватні підприємства. Їхня соціальна база – не партія, а згуртований на засадах загальнолюдських та національних цінностей народ, широка читачка аудиторія. За свою найвищу мету ці загальнополітичні видання мають здійснення не пропагандистської, а інформативної функції журналістики. Загальнополітичні газети дозволяють суб'єктам інформаційних відносин обмінюватися думками на своїх сторінках, полемізувати одного з одним; до того ж власна позиція газети може не збігатися з жодним із запропонованих поглядів або взагалі залишатися несформульованою.

Залежно від поінформованості, інтелектуального розвитку аудиторії, її політичної культури, смаків та уподобань, а також менталітету й активності громадян залежить ефективність комунікативної функції засобів масової інформації. Зворотний зв'язок із масовою аудиторією забезпечує інтерактивність, яка, з огляду на технологічні нововведення, є однією з сучасних тенденцій електронних ЗМІ. Вона дає можливість кожному глядачеві та слухачеві не лише відчувати себе рівноправним учасником інформаційно-комунікативного процесу, а й частиною громадянського суспільства, яке може впливати на формування політики держави через ЗМІ та недержавні громадські організації.

Інтерактивність притаманна ефірній журналістиці. Українські медіа застосовують цей технологічний прийом у різних жанрах електронних ЗМІ (від інформаційно-розважального ток-шоу до програм новин на радіо, телебаченні), як правило, з метою створити ілюзію присутності та впливу аудиторії на те, що відбувається в прямому ефірі.

Комерціалізація засобів масової інформації поступово призводить до того, що більшість аудіовізуальних і друкованих мас-медіа втрачають якісний рівень і перетворюються на

"жовту журналістику". Насилля, секс, скандали, злочини, повідомлення про стихійні лиха і катастрофи забирають більшість ефірного часу як у програмах новин на радіо і телебаченні, так і на шпальтах періодики. Інформаційні служби перебувають під впливом транснаціональних корпорацій. Для того щоб залишитися конкурентоспроможними на інформаційному ринку, ЗМІ вдаються до різних методів, одним із яких є гонитва за сенсаційними матеріалами. Політичні оглядачі дедалі частіше розповідають своїй аудиторії про інтриги і менше звертаються до важливих для пересічного громадянина проблем. Репортери, які висвітлюють економічні питання, часто навіть не підозрюють, що працюють на великі підприємства, які тільки використовують здатність ЗМІ впливати на суспільство і формувати громадську думку. Така тенденція може звести нанівець роль журналістики в демократичному суспільстві. Критики запевняють, що учасники теледебатів зараз лише поверхово коментують події, уникаючи глибокого аналізу й пояснень, причин і наслідків того, що сталося. Працівники мас-медіа настільки занурюються в скандальні історії відомих особистостей, організацій, що не висвітлюють повною мірою важливих тем повсякденного життя. Наприклад, проблеми соціального забезпечення громадян, високий рівень безробіття тощо. Отже, комерціалізація мас-медіа є однією з причин і негативних явищ у журналістиці. Редакції мають своєчасно і компетентно пояснювати своїй аудиторії складні явища економічного й політичного життя країни і світу. Суспільство повинне мати не лише доступ до інформації про ухвалення того чи того рішення або про прийняття законів, а й професійне тлумачення певних соціальних змін. Крім того, ЗМІ мають висвітлювати різні погляди і подавати аргументи під час обговорення актуальних тем, а також давати аудиторії можливість висловлювати свою точку зору.

Наприклад, формат 2008 р. програми новин ТСН телеканалу "1+1" полягав у тому, щоб споживач інформаційного продукту також був залучений до процесу телевізійного виробництва, зокрема на етапі збирання новин. Нововведення мало на меті не лише підвищити рейтинг програми, привертаючи увагу глядача і збільшуючи довіру, а й дати йому можливість відчувати себе частиною професійної команди, а також скористатися невід'ємним правом людини отримувати і поширювати інформацію. Типові інформаційно-комунікативні концепції ЗМІ є однією з обов'язкових умов демократичних пе-

ретворень у країні та розвитку громадянського суспільства цивілізаційним шляхом.

В умовах глобалізації набувають актуальності питання комерціалізації ЗМІ, оперативності висвітлення подій. Такі тенденції ведуть до збільшення періодичних видань, виникнення нових теле- і радіо-проектів, а також спрощення моделі подання новин. Комерціалізація породжує конкуренцію на ринку інформаційних послуг, однак часом комерційні інтереси обмежують потенціал мас-медіа, які не завжди задовольняють потреби аудиторії.

Загальносвітова тенденція спрощення подання новин притаманна й українським ЗМІ. В умовах поверхового висвітлення подій телепродюсери, які працювали у вищезгаданому форматі ТСН 2008 р., намагалися утримати рейтинг, враховуючи передусім емоційний фактор впливу на аудиторію. Однак, за результатами експерименту, можна зробити висновки, що впровадження так званої теорії 5 С (секс, скандал, страх, смерть, сльози і т. д.), яка притаманна американській журналістиці, виявилось неефективним для українського телепростору.

Натомість сьогодні українським мас-медіа бракує якісних інформаційно-аналітичних матеріалів. Феномен масової бульварної преси розпочався в Україні наприкінці 90-х рр. Деструктивний процес формування примітивної системи цінностей людини через засоби масової комунікації (ЗМК) триває і зараз. Протистояти інформаційному потокові неякісної інформації набагато складніше, ніж завчасно запобігти його впливу. Потребу в інформації кожна людина відчуває і формує: 1) самостійно з огляду на природну необхідність або 2) під впливом ЗМК, які можуть нав'язати інформаційну залежність. Через ілюзію сприйняття дійсності останнє призводить до емоційних переживань, викликаних штучним шляхом. Невідповідність інформації реальним потребам масової аудиторії може призвести до психологічної невірноваженості суспільства, що у свою чергу спричиняє проблеми соціального характеру в країні. Сьогодні у сфері теорії та практики медіа дуже популярне припущення, що журналістика творить власну реальність, яку варто оцінювати не з погляду абсолютної правди, а з погляду корисності для орієнтування в реальності. До таких висновків значною мірою спричинилися дослідження новин через призму теорії комунікації.

Результати досліджень засвідчують, що здебільшого рішення про добір і подання новин редакції ухвалюють на основі власних

професійних правил, а це характеризує журналістику як автономно діючу систему. Тут помітна тенденція до відмови від чіткого розрізнення фактів та фікції. У практичній журналістиці новин існує необхідність збереження принципів, які можна сформулювати як правила подання новин, що забезпечують певну якість висвітлення подій та слугують орієнтиром для журналістів та широкої публіки. Правила зображення новин не є незалежними від простору і часу. Йдеться про професійні методи, за допомогою яких новина журналістика, незважаючи на дефіцит часу та фінансів, може забезпечувати відображення дійсності, яке дозволить сучасному багатоманітному суспільству постійно спостерігати за собою [3].

Вивчити і задовольнити потреби нового покоління, яке, за статистичними даними, у майбутньому політична ситуація цікавитиме набагато менше, ніж більшість глядацької аудиторії сьогодення. Молодь приваблює інформація про розвиток новітніх технологій, пізнавальні матеріали про історію та перспективу цивілізацій. І той, хто зможе виконати всі ці вимоги в інформаційному просторі, вважатиметься лідером на ринку ЗМІ у XXI ст. Будь-яке суспільство має задовольняти власну інформаційну потребу. Суспільство, яке має можливість це зробити, не тільки не відчуває інформаційного голоду, а й ототожнюється з функціонуванням демократії в ньому. Інформаційні потреби індивіда зумовлені соціальними чинниками, зокрема рівнем розвитку суспільства. Саме розвиток суспільства та його долучення до продуктів науково-технічного поступу обумовлює значний рівень мотивації щодо отримання інформації. На переконання вчених "інформаційна проблема – це потреба знань, яка притаманна кожному суб'єктові, відбиває його індивідуальність і отримує конкретний вираз у формі інформаційних запитів" [4]. Практично ж, індивід як представник суспільства перебуває в пошуку суспільної інформації, хоча часто цей пошук є підсвідомим.

Спроби відокремити суспільство від всебічної об'єктивної інформації створюють насправді інформаційний вакуум для населення, дезорієнтують його. За таких обставин виникають передумови для поразки того політичного режиму, який спирається на контроль над інформацією, на маніпулювання нею, на цензуру. Тривалий інформаційний вакуум призводить масову аудиторію до споживання низькоякісної інформації, а небажання і водночас неспроможність не дозволяють протистояти потужним інформаційним потокам,

які супроводжують людину в повсякденному житті. За даними соціологічних досліджень, пересічна людина засвоює і запам'ятовує лише 20 % інформації. Міцний інформаційний імунітет зберігається лише завдяки фільтрам, які кожен громадянин підсвідомо формує відповідно до власних інтересів і системи цінностей, звичок, традицій, фахової або національної належності тощо.

Інформаційно-комунікативна складова журналістики впливає не лише на психологію сприйняття масової інформації, а й на інтеграційні процеси всередині суспільства. Роль сучасних ЗМІ як учасників масового інформаційно-комунікативного процесу полягає не лише у відповідальності за якість, правдивість інформації, формування смаків масового споживача, а й у виконанні об'єднувальної функції, якій мають бути притаманні толерантність і високий рівень ведення міжкультурного діалогу.

У системі інформаційних відносин преса може як об'єднувати, так і навпаки, роз'єднувати. Медійна бінарність залежить, як правило, від тих медіастратегій, які застосовуються на певному етапі розвитку суспільства. Яскравий приклад так званого "розколу" українського суспільства, з огляду на політичні уподобання, можна було спостерігати напередодні та під час помаранчевої революції в Україні 2004 р., яка стала своєрідним поштовхом до оновлення масовоінформаційних відносин у системі засобів масової інформації. Враховуючи емоційний, історичний, економічний фактори, розглянемо кілька прикладів медіастратегій об'єднувального характеру:

Медіастратегія № 1. Емоційний фактор. Враховуючи психологію масового сприйняття, людей об'єднує спільний сум, спільна радість і т. д. При висвітленні спортивних подій (Олімпійські ігри в Пекіні 2008 р.), кожна аудиторія з урахуванням національної належності уболіває за представників своєї країни.

Медіастратегія № 2. Історичний фактор. Висвітлюючи акції загальнонаціонального масштабу, пов'язані з вшануванням пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр., вітчизняні ЗМІ об'єднували українське суспільство, закликаючи до спільної акції "Засвіти свічку".

Медіастратегія № 3. Економічний фактор. Попри те, що світова криза 2008 р. – явище негативне, висвітлення щодо подолання наслідків, а також інша економічна інформація об'єднує громадян не лише на рівні психологічного сприйняття, а й подальших спільних дій комерційного характеру.

Рівень політичної культури суспільства залежить від об'єднання навколо спільних цінностей, інтересів, загальної стратегічної мети. Одним із компонентів ідеології держави перехідного періоду може бути потреба в економічній інформації, яка формує економічне мислення населення. Інтеграція у світову економіку і політику не повинна призводити до втрати культурних і соціальних особливостей кожного регіону, а навпаки, створювати засоби збереження національної ідентичності. Велику роль у цьому відіграють засоби масової інформації.

З огляду на вищезазначені наукові дослідження і практичні спостереження, можна зробити такі висновки щодо сучасного розвитку інформаційно-комунікативної моделі відносин в українському інформаційному просторі:

1. В Україні триває трансформація масовоінформаційних відносин у рамках трикутника "суспільство – ЗМІ – влада". За допомогою впровадження новітніх масовоінформаційних технологій на сучасному етапі є лише умовна ілюзія участі громадян в інформаційно-комунікативному процесі. Однак досвід країн із розвинутою демократією свідчить про те, що громадянське суспільство повинне бути рівноправним його учасником, впливати на політичні, соціально-економічні процеси всередині країни, а також спостерігати з допомогою ЗМІ за тим, наскільки ефективним є цей вплив.

Сучасний формат масовоінформаційних відносин в Україні спричинив формування власної корпоративної культури редакцій ЗМІ, створюючи чіткі концепції редакційної політики, професійних стандартів, етичних кодексів тощо. Формалізація відносин журналістських колективів із владними структурами – це лише перехідний етап вдосконалення інформаційно-комунікативної моделі.

2. Загальне розчарування аудиторії і зневіра в ідеали демократії на певному етапі демократичних трансформацій суспільства (яка може мати тимчасовий характер) не повинні підривати довіру до журналістики як соціального інституту, який функціонує самостійно, незалежно від інших гілок влади. ЗМІ повинні передусім цінувати власну свободу, незалежність як гарант свого професійного рівня.

Специфіка діяльності мас-медіа в Україні та інших пострадянських державах полягає в тому, що ЗМІ перебувають у повній залежності від політичної орієнтації власника. Подібна тенденція притаманна також провідним західним мас-медіа, однак відмінність полягає в тому, що останні не здійснюють пряме лобювання політичних діячів. Комерційна залежність, фінансова державна підтримка ні

в якому разі не повинні обмежувати масово-інформаційну діяльність редакційних колективів, а навпаки, мають допомагати їм відчувати себе вільними, потрібними народові, зорієнтованими на інформаційні запити своєї аудиторії. Свобода преси забезпечує право громадян вільно висловлювати свої погляди через ЗМІ. Останнє є необхідною умовою зміцнення демократичного устрою, розвитку громадянського суспільства.

Отже, досвід країн із потужним демократичним минулим свідчить про необхідність впровадження певних концепцій у межах інформаційно-комунікативної вісі "преса – влада" з метою формування потужного національного медіапростору. В інформаційному просторі глобалізованого світу вплив інформації не можна порівняти із епохами закритих суспільств, коли від такого впливу певним чином відмежувалися шляхом ізоляції. В умовах глобалізації дієвість інформації значно більше залежить від рівня її відповідності реальній дійсності.

3. Вирішальне значення для просування України на векторах сучасного інформаційного суспільства має національна медіаполітика. На новому етапі розвитку України започатковано його відкритий діалог суспільства з владою. Відродження нації – це частина національної ідеї, яка є одним із об'єднувальних чинників українського суспільства.

Висвітлення подій історичного характеру має відбуватися з урахуванням політичної

культури, ввічливості та етнотолерантності. Відродження історичної пам'яті є складовою інформаційної політики держави, що зумовлено не лише пострадянським минулим, менталітетом народу, а й особливістю сприйняття політичної нації, якій, на думку деяких експертів, і досі притаманні наслідки постгеноцидного суспільства. ЗМІ мають виконувати об'єднувальну функцію, а не дезорієнтувати суспільство в політичному і соціальному житті людей, нехтуючи системою цінностей, яка притаманна певній моделі національної ідентичності. Отже, сучасні інформаційно-комунікативні процеси, етапи трансформації масовоінформаційних відносин національного медіапростору, політична комунікація, а також рівень політичної культури суспільства залишаються в межах актуальної проблематики не лише для українського журналістикознавства, а й для практичної політології.

1. Землянова, Л. М. Современная американская коммуникативистика / Л. М. Землякова. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 295 с.

2. <<http://www.politik.org.ua>>.

3. Вайшенберг, З. Новинна журналістика : навч. посіб. / Зігфрід Вайшенберг. – К., 2004. – 262 с.

4. Інформаційна сфера як духовне явище / за ред. А. Москаленка. – К. : Центр вільної преси, 1999. – 122 с.

І. А. Хоменко,
к. філол. н.
УДК 070.448:621.396.7

"Принцип невизначеності" у журналістикознавстві

Статтю присвячено введенню однієї з ключових загальнометодологічних проблем сучасної науки – впливу науковця на досліджуване явище – в парадигму журналістикознавства.

Ключові слова: "принцип невизначеності", "проблема вимірювання", теорія складності, достовірність, верифікація, журналістикознавство.

This article is devoted influence of researcher on the object of research. Influence of researcher on the object of research is the key problem of modern science. This problem is considered in the context of theory of journalism.

Keywords: "principle of vagueness", "measuring problem", Complexity, authenticity, theory of journalism, establishment of truth.

Статья посвящена введению одной из ключевых общеметодологических проблем современной науки – влияния исследователя на исследуемое явление – в парадигму журналистикознавства.

Ключевые слова: "принцип неопределенности", "проблема измерения", теория сложности, достоверность, верификация, журналистиковедения.

Принцип невизначеності" як одна з фундаментальних загальнонаукових проблем був сформульований фізиками-атомниками у 30-ті рр. минулого століття. Наскільки прилад впливає на експеримент, а дослідник – на досліджуваний феномен? Що насправді виявляється результатом пошуку, який є одночасно фіксацією явища і втручанням у нього: відомості про певний природний процес чи дані про продукт взаємодії цього процесу і процесу пізнання?

"Припустимо, нас цікавить рух електрона у камері Вільсона, і ми завдяки певному спостереженню визначили координати і швидкість електрона. Та це визначення не може бути точним. Воно має щонайменше дві неточності, зумовлені співвідношенням невизначеностей, і, ймовірно, буде вміщувати ще більші неточності, пов'язані зі складністю експерименту", – зазначає В. Гейзенберг [1].

Можна точно назвати місце і час, коли "проблема невизначеності" перетнула межі квантової механіки й посіла місце у свідомості фахівців із соціальних наук. У серпні 1932 р. у Копенгагені на медичному конгресі фізик Н. Бор обґрунтував паралель між процесами взаємодії "...розуму і матерії. Як підкреслював Бор, взаємодію між вимірювальними приладами і об'єктами дослідження в атомній фізиці можна порівняти із взаємодією, з якою дослідник стикається у

психологічному аналізі: стан нашої думки неодмінно змінюється, варто тільки сконцентрувати увагу на чомусь одному" [2, 217].

Подальші медико-біологічні й соціальні дослідження, здійснені, зокрема, французьким Інститутом Ларошфуко, повністю підтвердили це припущення [3].

В українському журналістикознавстві сьогодні відбувається своєрідна дифузія методологічних парадигм. Пов'язана вона не з формальною зміною наукової спеціалізації (з філологічної на соціальну), а з активним цілеспрямованим запозиченням прийомів пізнання, притаманних природничим і точним наукам. Використанням кількісних методів дослідження і орієнтацією на об'єктивні критерії верифікації результатів наукової роботи [4–8].

Подібний шлях, безумовно, розкриє нові перспективи перед науковцями, дозволить краще зрозуміти процеси, які відбуваються в українському інформаційному просторі. Але, водночас, він зробить актуальними для журналістикознавців проблеми, які давно стали "каменями спотикання" для фізиків, біологів, системних аналітиків тощо.

Подібне "запозичення" і низка пов'язаних із ним розчарувань, граничним проявом яких є відчай емпіріокритицизму та агностицизму, теза, що об'єктивності не існує, оскільки суб'єктивізм закладено у природі, є зрозумілим наслідком призвичаювання до нового пізнавального інструментарію. Відлуння по-

дібних коливань – від активного застосування методу до заперечення і нового захоплення ним – на наступному етапі еволюції галузі можна побачити у роботах сучасних американських та західноєвропейських істориків і літературознавців (Г. Дюмулен [9], Д. Перкінс [10] та ін.). Таким чином, актуальність запропонованої статті полягає у теоретичному визначенні методологічних проблем науки про журналістику з метою подальшої оптимізації дослідницьких методик. На нашу думку, це сприятиме зміцненню зв'язків між теорією журналістики і конкретною практикою медіадіяльності, у чому і полягає безпосереднє наукове завдання розвідки. Предметом її є конкретні прояви "принципу невизначеності", що випливають із внутрішніх суперечностей, об'єктивно притаманних методам наукового пізнання, а об'єктом – сучасні методи журналістикознавства.

Наскільки нам відомо, розгляд вітчизняної теорії журналістики з точки зору "проблеми невизначеності" раніше не здійснювався. Водночас, аналіз літератури за темою статті доводить, що деякі її складові, зокрема, пов'язані з удосконаленням методології вивчення масової комунікації, розглядалися у межах української школи журналістикознавства. Так, сучасні методи медіадосліджень розкрито у монографії "Моніторинг та інформаційне моделювання засобів масової інформації" за редакцією В. Різуна [6], а також у працях В. Іванова [4], Г. Почепцова [5], Н. Непійводи [7]. Загальні положення проблеми вимірювань у гуманітарних науках, а також окремі аспекти оптимізації експериментальної роботи у гуманітарних галузях розглянуто в розвідці В. Різуна та Т. Скотнікової "Методи наукових досліджень у журналістикознавстві" з посиланням на методологію прикладних соціальних досліджень Д. Кемпбелла [8]. Фактично, у згаданій книзі описано шляхи подолання так званої операційної складової "проблеми невизначеності" за В. Гейзенбергом [1], тобто неточностей, пов'язаних зі складністю експерименту.

Як згадувалося вище, пріоритет щодо переоцінки гуманітарної парадигми пізнання з точки зору "принципу невизначеності" належить Н. Бору. Обставини введення окресленої проблеми у загальнонауковий обіг оприлюднені у його біографії [2].

Щодо журналістикознавчого аспекту "принципу невизначеності", яка неодмінно повинна враховуватися будь-яким дослідником, що поділяє пізнавальні пріоритети природничих наук, то, на нашу думку, він передбачає

відповідь на такі запитання: 1) Наскільки використання соціологічних моніторингових методик ЗМК, а також кількісних методів дослідження текстів може вплинути на комунікативне середовище? 2) Який характер матиме цей вплив? 3) Наскільки зміна дослідницької парадигми журналістикознавства (з філологічної на соціологічну) відіб'ється на медіаосвіті, та як ці зміни можуть позначитися у майбутньому на стані інформаційного простору?

А якщо уникнути деталізації, то редукується до двох основних складових. Проблеми відповідності методу предметові дослідження. І проблеми коректної екстраполяції часткового (наприклад, даних дослідження конкретного видання у конкретний проміжок часу) на загальне (видання як узагальнену модель або галузь як таку).

Зазначимо, що правомірність подібного визначення проблеми зумовлена такими чинниками. Захоплення формалізованими, зокрема, "жорсткими" системними прийомами дослідження у тих галузях, які традиційно користувалися якісними, "описовими" методами, призвело до низки наукових розчарувань. До того ж, першими заговорили про методологічну безпорадність спроб редукувати складні системи з невизначеною ієрархією до рівня формалізованих схем, які можна описати математичною мовою, самі системні аналітики. Не варто забувати: точка зору, що коректний результат, одержаний якісними методами, – це краще, ніж відсутність результату внаслідок використання методів кількісних, належить одному з фундаторів системного аналізу Л. фон Берталанфі: "Щодо складних явищ "пояснення як таке" за допомогою якісних моделей... більш прийнятне, ніж відсутність пояснення взагалі. Це положення жодною мірою не обмежується соціальними науками та історією; такою ж мірою воно стосується таких галузей, як метеорологія або теорія еволюції [11]". Навряд чи можна вважати науковою еклектикою екстраполяцію подібного, по суті, загальнометодологічного положення на теорію журналістики.

Згідно з концепцією інваріантного моделювання, рівень формалізації (а відповідно – точності) будь-якої вербальної моделі завжди буде низьким внаслідок притаманної словам багатозначності [12, 3]. Водночас останнє є невід'ємною ознакою будь-якого журналістського тексту, а отже, і будь-якої системи текстів (жанру, верстки конкретного видання, серії телевізійних і радіопрограм). Це, власне, і визначає згаданий вище конфлікт досліджу-

ваного предмета і методу, який жодною мірою не є явищем надуманим і штучним: першими з подібною парадоксальною невідповідністю методу предмету зіткнулися біологи, спробувавши використати дослідницький інструментарій атомної фізики. Щодо молекулярної біології, цей парадокс формулюється так: чи можна, не перериваючи процес життя, визначити, які саме атоми належать живому організмові, а які – неживій природі? Адже, за Н. Бором, у процесі метаболізму атоми безперервно як вводяться в організм, так і видаляються з нього. Таким чином, "...аби дізнатися, яку роль відіграє у функціях тварини кожний окремий атом, необхідно вбити тварину, і таким чином знищити об'єкт дослідження" [2, 216]. Подібний стан речей дозволив Н. Бору екстраполювати на біологію фізичний "принцип невизначеності", а також визначити живий організм як крайню межу квантифікації у вивченні функцій життя: "У кожному експерименті над живими організмами повинна залишатися певна невизначеність щодо фізичних умов, у яких вони здійснені. Отже, можна дійти такого висновку: та мінімальна свобода, яку ми змушені залишити досліджуваному організму, аби не вбити його, якраз достатня для того, щоб він міг приховати від нас свої найзаповітніші таємниці. З цієї точки зору саме життя в біологічному розумінні цього слова слід розглядати як елементарний факт, подібно до того, як в атомній фізиці за основний факт приймається існування кванта" [2, 217].

З викладеного випливає, що необхідною передумовою формалізованого дослідження є коректна квантифікація досліджуваного об'єкта. Але якщо в атомній фізиці і біології подібна проблема вирішується "за умовчанням" (квант – у першому випадку, організм – у другому), то щодо таких "гібридних" (кількісно-якісних) галузей, як масова комунікація, подібної визначеності бути не може.

Візьмемо як приклад контент-аналіз. У межах цього методу власне формальному етапові дослідження передують етапи гуманітарний, тобто неточний. Стадія досить довільного, принаймні "не жорсткого", вибору квантифікаторів.

"Контент-аналіз вимагає від дослідника, поперше, інтуїції, досконалого знання предмета аналізу, для того, щоб правильно обрати одиниці дослідження, по-друге, кодувальник має виявити терпіння і дисциплінованість для строгого виділення та підрахунку одиниць аналізу" [6, 56].

Але у такому випадку позбавлений суб'єктивізму кількісний аналіз є лише надбудовою,

яка ґрунтується на обраному логіко-інтуїтивними методами гіпотетичному припущенні. І якщо висхідна гіпотеза виявилася помилковою, то "сильний" бік методу, а саме: елімінавання за його межі суб'єктивного ставлення науковця до теми обернеться проти нього. Позбавить ученого "зворотного зв'язку" з досліджуваним матеріалом, простіше кажучи, можливості "схаменутися". Того, що Н. Вінер визначав як повернення похибки у виконанні команди у систему часткової підстави "...для виконання наступної команди, завдяки чому відхилення у той чи інший бік корегуються на самому початку, до того, як вони досягнуть великих значень" [13]. Натомість викладений у формалізованому вигляді хибний результат створить ілюзію достовірності. Особливо це небезпечно у випадку використання математичної обробки результатів аналізу, а також їхньої комп'ютерної інтерпретації. Ця проблема гостро постала сьогодні у такій специфічній галузі знань, як інструментальна "детекція брехні" (йдеться як про юридичний, так і про суто лабораторний, нейрофізіологічний, аспект явища). Попри велику кількість комп'ютерних програм, які дозволяють швидко і зручно інтерпретувати результати аналізу, автори академічного курсу з поліграфії рекомендують як єдиний валідний метод обробки даних власноручну розшифровку поліграм, до того ж, зафіксованих не на оптико-електронному, а на паперовому носії [14].

Спробуємо уявити конкретну небезпеку, пов'язану з використанням точних і природничих методів, на прикладі цитованої вище монографії "Моніторинг та інформаційне моделювання засобів масової інформації" (книги, безумовно, етапної для вітчизняної теорії масової комунікації, корисної як для теоретиків, так і для практиків).

Припустимо, що об'єктом вивчення стали дві газети, описані в згаданій монографії [6, 67]. Назвемо їх умовно "В" і "D". Досліджувалися вони аналітичними методами, викладеними в розділі першому того ж наукового видання. Мета даної роботи – перевірка припущень щодо еволюції першої газети, і мети існування другої. За робочу гіпотезу було взято тезу, що перше видання пройшло розвиток від категорії масової бульварної преси до преси респектабельної. А друге – існує як специфічний засіб обслуговування комунікативних потреб істеблішменту. Воно вміщує певні "послання", зрозумілі тільки для втаємничених і непрозорі для інших. (Саме таке враження, до речі, і виникає час від часу в пересічного читача тижневика "D". Високий

інтелектуальний рівень публікацій не дає підстав для сумніву в професіоналізмі журналістів. Водночас не виникає відчуття, що ти не все зрозумів, що перед тобою – код, шифр без криптографічного ключа).

Припустимо, що визначення категорій дослідження і, відповідно, квантифікацію текстів, "виділення мовних одиниць аналізу (одиниць підрахунку), тобто мовних індикаторів шуканих категорій" буде здійснено науковцем на підставі уявлення про ці газети як "чорні скриньки" [8, 36]. Завдяки вивченню "сигналу на вході" (соціокультурного і політичного контексту, інформації, яка потрапляє в дані видання як основа для створення журналістських текстів), і "сигналу на виході" (власне журналістських творів). Без уявлення про структурну, функціональну, ресурсну і цільову складові діяльності редакції "В" і редакції "D", як цього і вимагає неупереджений моніторинг.

Цілком природно, що у випадку з "В" дослідник обере лінгвістичні ознаки "облагородження іміджу" газети як чинники, що характеризують семантичну динаміку еволюції газети від бульварного видання до "високоякісної преси". А у випадку з "D" – зосередиться на виявленні формальних ознак "прихованого змісту", зрозумілих лише для владної еліти сигналів, зашифрованих між рядками послань "...конкурентам чи потенційним союзникам" [6, 67], семантичних "острівців непрозорості", алогізмів, суперечностей. Саме такий підхід впливає з декларованої згаданими редакціями інформаційної політики. Зокрема, редакційного самовизначення газети "D" як газети не масової, але впливової, тобто такої, що, будучи на вищому щаблі поінформованості, перебуває у специфічних взаєминах із владою.

"Каменем спотикання" подібного пошуку стали чинники, які неможливо або принаймні дуже складно виявити, не володіючи додатковою інформацією про специфіку як згаданих газет, так і українського медіаринку.

Парадокс функціонування тижневика "D" (кореспондентом якого автор працював багато років, спеціалізуючись у галузі журналістського розслідування) полягає не стільки в меті комунікативної діяльності газети, скільки в її досить незвичній внутрішньоредакційній структурі. Відділи мають практично необмежену автономію. Їхня діяльність досить часто не координується ані на рівні редактора, ані на рівні відповідального секретаря. За таких умов публікація матеріалів, які вміщують діаметрально протилежні оцінки

однакових фактів, є досить частим явищем. Події, інтерпретовані як шахрайство на сторінці "Право", можуть бути подані як суспільно позитивне явище на сторінці "Культура" (йдеться про конкретний випадок незаконного привласнення державного майна комерційною фірмою, замаскованою під "галерею сучасного мистецтва"). Водночас відділ політики може вмістити толерантне інтерв'ю з політичним діячем, який здійснював "прикриття" згаданої галерейної афери. "Газовий конфлікт" може висвітлюватися відділом політики і відділом економічної безпеки з таких різних позицій, що це навіть стане приводом для внутрішнього службового розслідування і т. п.

Жорстка запрограмованість науковця на "пошук прихованих послань" підштовхне його до інтерпретації подібних ірраціональних "messages" як певного символічного коду і відповідного вибору змістових елементів тексту. Зрозуміло, що будь-який алгоритм подальшої обробки результатів не виправить цієї похибки.

Не набагато простіша ситуація і з газетою "В". "Зміна іміджу" не наблизила це видання до категорії "quality press", оскільки не змінилася його паракомунікативна мета існування. Одною з ознак цієї "незмінності цілі" є масована пропаганда містичного світосприйняття. Стрижнем кожного номера була і залишається комерційна реклама цілителів, екстрасенсів, "провидиць". Тобто контент, який неможливо уявити на шпальтах респектабельної газети. Зрозуміло, що така редакційна політика ґрунтується не на ідейних, а на економічних чинниках. Із наслідками подібної комунікативної діяльності автору довелося зіткнутися, здійснюючи журналістське розслідування результатів звернення важкохворих людей до "цілителів" і "провидиць" [15–17]. Не з'ясувавши причини подібної "стабільності пріоритетів" і обравши як одиниці дослідження зовнішні лексичні та візуальні ознаки іміджу газети, теж можна одержати результати, які не відповідають реальному стану речей.

Непрямим підтвердженням зазначеного може стати аналіз ресурсної складової діяльності згаданих газет. Примірник "D" коштує дорого, що є ознакою не елітарності, а відсутності додаткових прихованих джерел фінансування, простіше кажучи, бідності. При всіх недоліках нескоординованого підходу до керівництва відділами репортери "D" справді мають майже необмежену свободу висловлювання. Ймовірність того, що матеріали, вміщені на шпальтах "D" як розслідування, – це насправді розслідування, а не "озвучений

злив компромату", досить висока. Оскільки ані політичний, ані фінансовий нобілітет незацікавлений підтримувати матеріально такий стан речей; газета, попри "елітарний" імідж, періодично жевріє на межі рентабельності. Зрозуміло, що цей факт важко пояснити в межах гіпотези щодо її специфічної ролі "зв'язкового" між певними політичними і бізнес-колами.

Ціна на примірник "В" – мінімальна.

Абстрагувавшись від емпіричної складової, можна висловити суто системологічне тлумачення викладеного. За В. Сафоновим, будь-яку систему можна розглянути у вигляді сукупності моделей структури, функціонування, мети і ресурсів:

М сист. = < М стр. + М функц. + М рес. + М мети >, де:

М сист. – модель системи в цілому,

М стр. – модель структури,

М функц. – модель поведінки, функціонування,

М рес. – модель ресурсів,

М мети – модель мети існування системи [18].

Зрозуміло, що, здійснюючи моніторинг будь-якого видання, телеканалу, радіостанції або інтернет-проекту, доречно розглядати об'єкт дослідження не як "річ у собі" і не як суму неорганізованих ієрархічно елементів, а як системну цілісність. Тоді вибір одиниць дослідження буде відповідати як сучасному станові існування системи, так і реальній динаміці її розвитку. Вважаючи гіпотетичні дані щодо моделі структури видання "D" та функціональної і ресурсної моделей видання "В" апріорно істинними, дослідник ризикує створити внутрішньо несуперечливий і методологічно коректний план аналізу контенту цих видань, який, попри свою досконалість, не дасть точної характеристики досліджуваного матеріалу.

Складність полягає у тому, що виявити функціональні, ресурсні й цільові характеристики системи, виходячи виключно з аналізу властивостей самої системи, не завжди можливо. А брак даних щодо окреслених системних характеристик неодмінно позначиться на валідності результатів.

Подібна обмеженість кількісно-якісних методів, що ґрунтуються на синтезі формальних і гуманітарних складових, зазначалася багатьма дослідниками. Блискуче розкрив суть цієї прихованої суперечності соціолог А. Здравомислов, визначивши контент-аналіз як "науково обґрунтований метод читання між рядків" (зважте на міметичне віддзеркалення згаданого парадоксу в структурі наведеного

висловлювання: чітке визначення "науково обґрунтований метод" протиставлено образному, побутовому – "читання між рядків").

Це висловлювання жодною мірою не слід тлумачити як заперечення сучасних методів журналістикознавства та істинності здобутих у такий спосіб даних. Навпаки. Сумнів в універсальності конкретних шляхів та інструментів пошуку істини завжди є ознакою реальної науки, умовою гносеологічної повноцінності галузі.

Повертаючись до конкретного прикладу з виданнями "В" і "D", варто наголосити, що наведено його виключно з ілюстративною метою. Щоб з'ясувати, можливо чи не можливо в принципі розкрити окреслені особливості згаданих видань шляхом формалізованого аналізу вміщених у них текстів, потрібні спеціальні дослідження. Цілком імовірно, що відповідь на це запитання – позитивна. Що, наприклад, урахування "фрактального" принципу подібності властивостей складових системи системі в цілому може "підказати" аналітику правильне розуміння неочевидних функціональних особливостей об'єкта. Тобто вивести науковця за межі гуманітарних "обмежень самоочевидності" (термін Л. Шестова). І це стане передумовою для одержання точних формалізованих результатів.

Отже, наведене вище стосується такої складової "проблеми невизначеності", як відповідність предмета і методу дослідження.

Дещо відмінні ймовірні ризики вбачаються в іншому прояві "принципу невизначеності" щодо журналістикознавства (а, відповідно, медіаосвіти й подальшої трансформації інформаційного простору, зумовленої зміною дослідницьких і педагогічних пріоритетів галузі). Йдеться про проблему екстраполяції часткового на ціле.

З точки зору практика, це насамперед об'єктивний вплив на галузь сукупності факторів, пов'язаних із ретроспективною орієнтованістю будь-яких соціологічних досліджень.

Будемо виходити з того, що соціологічний "прилад" (дослідницький інструментарій) впливає на об'єкт вивчення (медіапростір), що інформаційне середовище змінюється, вдосконалюється і регулюється завдяки здобутим у процесі моніторингу знанням (а інакше, подібні дослідження доведеться визнати суто академічними, позбавленими практичного сенсу).

Подібні перетворення можуть відбуватися як у масштабах соціуму, так і в межах окремих редакційних колективів. Наслідуючи іноземний досвід, чимало редакцій замовляє со-

годні цільові соціологічні дослідження аудиторії з метою вдосконалення інформаційної діяльності. На підставі одержаних даних вирішується доля тих видавничих або теле-радіомовних проєктів, що існують, а також розробляються нові рубрики, телевізійні й радіопроеграми.

Описаний підхід потім відбивається на медіаосвіті у вигляді формування принципів діяльності майбутніх журналістів.

Але й точні online методики вивчення глядацьких пріоритетів, описані у фундаментальному канадському соціологічному дослідженні "Діти і телебачення" [19], і традиційні для вітчизняної соціології методи завжди дають уявлення виключно про той контент, що існує. Так само і уявлення про те, що хотіли б бачити (чути) споживачі інформаційної продукції в ефірі (на шпальтах видань) у майбутньому, з'ясовані шляхом анкетування, соціологічних опитувань тощо, теж є опосередковано ретроспективними. Думка про те, що могло б бути у виданні, на замовлення якого здійснюється опитування (анкетування), формується у пересічного представника аудиторії під впливом вражень, сформованих інформаційним простором. Тобто тим продуктом, що вже присутній на медіаринку.

Подібний стан речей – цілком природний для соціології як наукової галузі. Але щодо практики мас-медіа, його слабким місцем є прогностика. А прогнозування – це якраз той практичний результат, якого чекають від соціологів власники медіа. Їм потрібні підказки щодо майбутнього успіху або неуспіху перспективних задумів. І поради щодо оптимізації шляхів інформаційної діяльності.

Певно, нема сенсу зупинятися у межах даної статті на теоретичних поясненнях неодномірності, закладеній у самій природі довгострокового прогнозування. Це питання давно й успішно вивчається у межах так званої "теорії складності". І висновки її, попри теоретичну цінність, залишають практикам значно менше приводів для оптимізму, ніж це здавалося еволюціоністам XIX ст. (літературним втіленням сподівань яких є Шерлок Холмс, що брався, вивчаючи краплю води, розповісти все про минуле і майбутнє океану).

"Дослідження Лоренца та інших вчених довели, що довгострокове прогнозування неможливе в усіх відкритих складних системах. Щонайменші зміни початкових умов призводять до інших результатів. У той же час в усіх цих результатах, як би вони не відрізнялися один від одного, присутній єдиний, спільний для всіх паттерн" [20].

Із суто практичної точки зору найсуттєвішим видається ось що. Моделюючи майбутнє за допомогою ретроспективного аналізу, одержимо коректні результати лише у межах того часового відрізка, який передує якісному стрибкові. Революційній зміні кількісних і якісних характеристик системи (як таку можна розглядати й окреме видання, і медіагалузь у цілому). Від цього моменту, згідно з теорією інваріантного моделювання, прогнозоване майбутнє системи, сформульоване на підставі даних про її минуле, буде тим менш вірогідним, чим більшу кількість даних ми аналізуємо [9]. Говорячи словами В. Орлова, науковець опиниться у стані безкінечного вдосконалення катапульти замість винаходу порошу. Власне, подібний стан речей є очевидним як для теоретиків, так і для практиків медіадіяльності.

"Не ставлячи під сумнів загальний висновок, хотілося б зауважити, що успіх цього конкретного дослідження був не тільки результатом прогнозування подій у світі, а й наслідком того, що в радянській пресі... існувала сувора модель пропорційного розподілу матеріалів, насамперед – громадського життя", – стверджують В. Різун, Т. Скотнікова, В. Іванов, О. Мелешенко, характеризуючи прогноз розподілу матеріалів у газеті "Известия", створений у 1967 р. А. Барановим [6, 46].

"...Звідки читачу знати, чи сподобаються йому статті, які ще не написані [21]", – вустами одного зі своїх персонажів охарактеризував соціологічну прогностику у видавничій діяльності один із найуспішніших американських літераторів Дж. Венс.

"...У справах культури не попит породжує пропонування, а навпаки. Ви читаете Данте тому, що він написав "Божественну комедію", а не тому, що відчули таку потребу: вам би ніколи не наснилася ані ця людина, ані її поема" [22, 8], – стверджував Йосип Бродський (лекція в Бібліотеці Конгресу США, жовтень, 1991).

Виразним прикладом того, як науково коректні засоби дослідження призводять до сумнівних висновків унаслідок некоректної екстраполяції часткового на ціле, є робота У. Кійта "Радіостанція" [23]. Розділи його праці, які стосуються соціологічних досліджень аудиторії, переконують, що надвузьке форматування радіомовлення, що призвело до глибокої кризи американської радіожурналістики, є найкращою з можливих перспектив розвитку радіо. Водночас, якщо навіть розглядати радіостанцію виключно як комерційне підприємство, то з праці Кійта незрозуміло, чому, наприклад, акустичне

мистецтво США, відчужене в Америці від радіоефіру, виявилось цілком конкурентоспроможним у сфері аудіовидавництва? Чому, наприклад, Н. Корвін, один з корифеїв "золотої доби" Сі-Бі-Ес, що цілком успішно реалізував себе у звукових видавничих та інтернет-проектах [24], називає сучасне ефірне радіомовлення Північної Америки безнадійно хворим кращим другом?

Наявність нових, революційних проектів, несподіваних рішень, "концепцій прориву", які безпосередньо не впливають із відпрацьованих традиційних схем, є одною з умов розвитку будь-якої галузі. І медіагалузь – тут не виняток. Але історія мас-медіа підтверджує ті положення загальної теорії систем, згідно з якими ретроспективний аналіз взагалі не завжди може бути надійним знаряддям пошуку нового. Інструментальне ж використання його у межах соціологічних медіадосліджень іноді може призвести до стагнації або феномену "горизонтального розвитку" (репродукування відпрацьованих схем замість прогресу). Це відчував ще перший менеджер Бі-Бі-Сі Дж. Рейз, стверджуючи, що мало хто з радіослухачів по-справжньому знає, чого хоче, і майже ніхто не знає, що йому насправді потрібно. (У науковий обіг його висловлювання з приводу необхідності орієнтуватися на високі інтелектуальні й творчі стандарти радіомовлення, а не наймасовішу нерозвинену частину аудиторії, введено дослідниками соціологічної групи "Глазго" [25]).

Від коректності застосування соціальних методів у дослідженні медіапростору досить часто залежить не тільки подальший стан нашого інформаційного "навколишнього середовища", а й доля конкретних журналістів. Авторів довелося брати участь у розробці двох перспективних медіапроектів: газетного і радіоного. У першому випадку – голос його, як і інших практиків, був дорадчим. Основну роботу виконали вітчизняні соціологи і маркетингологи під керівництвом американських (на завершальному етапі – англійських) консультантів. Було визначено потенційну аудиторію в усіх регіонах. Методом опитування з'ясовано її смаки і уподобання. На підставі цих даних визначено рубрикацію, тематичну наповненість і основні вимоги до мови й стилю матеріалів. Зауваження автора, що подібний підхід робить видання "вічно другим", штовхає на вже відпрацьовані іншими шляхи, не було взято до уваги. У другому випадку (з радіопроектом) було взято за основу саме креативну складову, розробку і впровадження нових форм мовлення. Шляхом пошуку

було обрано натурне моделювання і натурний експеримент із корекцією результатів у процесі набуття досвіду й вдосконалення технологій. Соціологічні дослідження відігравали суттєву, але допоміжну роль. Сьогодні склад співробітників газети, сформованої на підставі "ретроспективного" підходу, скорочено на 30 %. Решта колективу перебуває у неоплаченій відпустці. Радійний проект, попри фінансування виключно за рахунок реклами, не тільки пережив початковий період кризи, а й вийшов на міжнародний рівень інформаційного обміну, почав паралельно з ефірним і інтернет-напрямом засвоювати напрям аудіовидавництва.

Безумовно, подібні приклади належать до категорії одиничних спостережень, а тому не можуть бути підставою для узагальнень. Успіх чи неуспіх конкретного видання (теле-радіоканалу) – річ іноді непередбачувана. Але все ж є сенс брати до уваги подібні дані, не забуваючи, що один-єдиний незручний факт часто може стати приводом до сумнівів щодо істинності красивої теорії.

Отже, вищевикладене дозволяє зробити такі висновки:

1. "Проблема невизначеності" у тому специфічному міждисциплінарному розумінні, яке визначив на Копенгагенському медичному конгресі у 1932 р. фізик Н. Бор, справді актуальна щодо журналістикознавчих досліджень.

2. Шляхи подолання методологічних суперечностей, що впливають із "принципу невизначеності", слід шукати як у вдосконаленні конкретних методик досліджень, так і в розширенні дослідницької парадигми. Перевірки результатів, одержаних певним конкретним або іншими методами, і додаткової верифікації як остаточних даних, так і положень, на підставі яких зроблено висновки, методом виключення гіпотез.

3. Як засвідчує досвід суміжних галузей знань, а також конкретна практика журналістської діяльності, широке використання природничих методів дослідження у журналістикознавстві жодною мірою не повинне означати відмову від методів, які ґрунтуються на гуманітарних засадах. Зміцненню зв'язків із практикою сприятиме також широке впровадження емпіричних методик насамперед натурального моделювання і натурального експерименту.

1. *Гейзенберг, В.* Физика и философия / В. Гейзенберг ; пер. с нем. И. А. Качурина, Э. П. Андреева. – <<http://textshare.da.ru>>.

2. *Мур, Р.* Нильс Бор – человек и ученый / Рут Мур ; пер. с англ. И. Г. Почиталина ; под ред.

- В. Ф. Кулешова, предисл. В. С. Емельянова. – М. : Мир, 1969. – 470 с.
3. *Шерток, Л.* Рождение психоаналитика. От Месмера до Фрейда / Л. Шерток, Р. де Соссюр ; пер. с франц. – М. : Прогресс, 1991. – 228 с.
4. *Иванов, В. Ф.* Загальні принципи аналізу документів // Стиль і текст. – 2005. – Вип. 6. – С. 26–31.
5. *Почепцов, Г. Г.* Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – <<http://culture.niv.ru/doc/communications/pocheptsov/index.htm#d1>>.
6. *Моніторинг* та інформаційне моделювання засобів масової інформації : колектив. моногр. / В. В. Різун, В. Ф. Иванов, Н. П. Шумарова та ін. ; за ред. В. В. Різун ; упоряд. Т. В. Скотникова. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2007. – 272 с.
7. *Непийвода, Н. Ф.* Членування тексту як один із способів організації змісту повідомлення // Стиль і текст. – 2000. – Вип. 1. – С. 54–85.
8. *Різун, В. В.* Методи наукових досліджень у журналістикознавстві : навч. посіб. / В. В. Різун, Т. В. Скотникова. – 2-е вид., оновл. – К. : Преса України, 2008. – 144 с.
9. *Дюмулен, Г.* История Дзэн-буддизма. Индия и Китай / Дюмулен Генрих ; пер. с англ. – С.Пб. : Орис, 1994. – 336 с.
10. *Перкінс, Д.* Чи можлива історія літератури? / Девід Перкінс ; пер. з англ. А. Іщенко. – К. : ВД "Києво-Могилянська академія", 2005. – 152 с.
11. *Берталанфи, Л.* Общая теория систем – критический обзор / Л. фон Берталанфи ; пер. с нем. – <<http://macroevolution.narod.ru/bertalafi.htm>>.
12. *Малюта, А. Н.* Гиперкомплексные динамические системы / А. Н. Малюта. – Львів : Выща школа ; Изд-во при Львов. ун-те, 1989. – 120 с.
13. *Винер, Н.* Индивидуальный и общественный гомеостазис / Н. Винер ; пер. с англ. М. Н. Грачева. – <http://grachev62.narod.ru/wiener/n04_94st.html>.
14. *Оглоблин, С. И.* Инструментальная "детекция лжи": академический курс / С. И. Оглоблин, А. Ю. Молчанов. – Ярославль : Ньюанс, 2004. – 464 с.
15. *Фоменко, В. А.* Лохотрон все вертится... / В. Фоменко, И. Хоменко // Зеркало недели. – 2000. – 20–28 июля. – С. 10.
16. *Фоменко, В. А.* Потом за вас возьмутся шаманы... / В. Фоменко, И. Хоменко // Зеркало недели. – 1998. – 21–27 нояб. – С. 10.
17. *Фоменко, В.* Лохотрон / В. Фоменко, И. Хоменко // Зеркало недели. – 2000. – 13–19 мая. – С. 6.
18. *Введение* в моделирование систем. – <<http://v-school.narod.ru/VMS/mis.htm>>.
19. *Cunter, B.* Children and television / B. Cunter, J. McAleer. – London ; New York : Routledge, 1996. – 227 p. – (second edition).
20. *Джаксон, М.* Теория сложности (Complexity) и системный подход / М. Джаксон. – <http://www.situation.ru/app/j_art_1052.htm>.
21. *Вэнс, Дж.* Дворец любви / Дж. Вэнс. – <<http://lib.ru/>>.
22. *Архангельский, А.* Наш август пахнет сентябрем // Известия – Украина. – 1999. – 31 авг. – С. 8.
23. *Кийт, М.* Радиостанция / М. Кийт ; пер. с англ. – М., 2001. – 462 с.
24. *Corwin's, N.* Classic Radio Programs. – <<http://www.normancorwin.com/Classic.html>>.
25. *Eldridge, J.* The BBC: The struggle for Public Service Broadcasting // Eldridge J., Kitzinger J., Williams K. The Mass Media and Power in Modern Britain. – Oxford University Press, 1997. – P. 45–59.

О. В. Голік,

асп.

УДК 070:[050:001.89]

Жанрова система друкованих ЗМІ: новітні підходи до класифікації та перспективи розвитку

Розглянуто теоретичні засади класифікації жанрової системи преси, проаналізовано новітні підходи упорядкування жанрів у типологічні групи, визначено перспективи розвитку цього процесу.

Ключові слова: жанр, типологічна структура, жанрова система, класифікація, різновид, модифікація, публіцистичність.

The theoretical bases of genre system classification are considered, the new approaches to genres regulating in typological groups are analysed, the development prospects of this process are defined.

Keywords: genre, typological structure, genre system, classification, variety, modification, publicity.

Рассмотрены теоретические основы классификации жанровой системы прессы, проанализированы новые подходы группирования жанров в типологические группы, определены перспективы развития этого процесса.

Ключевые слова: жанр, типологическая структура, жанровая система, классификация, разновидность, модификация, публицистичность.

Революція жанрової системи періодичної преси наразі є одним із найдискутивніших питань у теорії журналістикознавства. Порушуються проблеми жанру та методу, форми подання, різновиду чи модифікації, їх взаємодії та взаємопереходу, можливості трансформації. У свою чергу це викликає серед наукового загалу жваве обговорення установлені жанрової системи друкованих ЗМІ, принципів поділу та упорядкування жанрових моделей у єдину типологічну структуру.

Тож об'єктом дослідження є теоретичні засади створення та функціонування жанрової системи преси, новітні концептуальні розвідки, що по-новому трактують проблему класифікації жанрів.

Мета статті – проаналізувати принципи та критерії поділу жанрів на відповідні групи, оглянути та узагальнити новітні підходи до упорядкування жанрів у типологічну структуру, визначити перспективу розвитку цього процесу.

Сучасні проблеми еволюції жанрової системи періодичної преси активно й плідно вивчають українські та російські журналістикознавці М. Василенко, В. Шкляр, І. Михайлин, Н. Мантуло, О. Дупак, О. Нерух, Ю. Гордеев, Л. Кройчик, Є. Пронін, О. Тертичний, М. Кім, О. Колесниченко, Б. Місонжников та ін. Проте наразі немає дослідження, яке б мало системний, узагальнюючий характер, визначило й об'єднало основні напрями та тенденції цього процесу.

© Голік О. В., 2008

Дана робота у поєднанні з прикладними розвідками дасть змогу окреслити особливості, чинники і напрями розвитку жанрової системи друкованих ЗМІ.

Система журналістських жанрів – складна структура, компоненти якої поєднані за певними ознаками, характеристиками. Специфіка функціонування цієї системи полягає у рухливості, гнучкості, еластичності її елементів, можливості їх переходу та взаємодії. "Завдання під час вивчення системи полягає у виявленні специфічного характеру, особливостей цієї взаємодії у виділенні системоутворювальних елементів і домінант, у розумінні ієрархії, яка створюється всередині системи" [1, 61].

Хоча й жанрові системи літератури та журналістики побудовані за різними принципами, закони та закономірності їх функціонування й розвитку багато в чому збігаються. Наприклад, твердження про динамічність системи знаходимо у царині як літературознавства, так і журналістикознавства. "Жанрова система динамічна не лише тому, що вона постійно поповнюється новими компонентами, а й тому, що усередині її постійно проходить переміщення і її компоненти нерівнозначні як фактори, що створюють систему. Одні, відіграючи головну роль у певний період розвитку літератури, стають елементом її кістяка (термін Бахтіна), а інші так і залишаються

тимчасовими, "випадковими" елементами у цей період, але вже в наступний саме на них може базуватися нова система" [1, 63–64].

Журналістикознавець Б. Місонжников зазначає, що "потрібно зважати на чутливість жанрової системи до зовнішніх ситуативних проявів, у ній дуже розвинутий діалектичний початок. У цьому випадку можна говорити про своєрідний прояв закону флуктуації: система, що складається із безлічі елементів, – а жанрова система є саме такою, – може відчувати випадкове відхилення від свого більш чи менш стійкого середнього значення, що має зазвичай тимчасовий характер" [2, 105].

Ще один спільний момент у теоріях жанрових систем журналістики та літератури виявляється у наступності, спадковості їх розвою. "Кожен новий етап у розвитку літератури є продовженням попереднього й опозицією до нього. Тому частина жанрів попередньої системи втрачає своє значення, частина "осучаснюється"... дає нові модифікації, частина "згадується" із попередніх, більш віддалених систем" [1, 66]. Схожі процеси нині відбуваються у медійній сфері, що є очевидним, проводячи зріз частоти вживання певних жанрів у радянський період та за часів незалежної України. Тезу про спадкоємність жанрової системи періодичної преси знаходимо у М. Кіма [3, 12], М. Василенка [4, 9–10], Ю. Гордєєва [5] та ін.

Еволюція, постійні зміни, яких зазнає жанрова система у певні періоди свого розвитку, забезпечується внутрішньою взаємодією її компонентів. "Поміж елементами системи немає статистичної рівності, навпаки, є динамічна співвідносність, своєрідна боротьба за конструктивну роль, встановлення щоразу нової ієрархії всередині системи" [1, 66]. Науковець М. Кім визначає внутрішні та зовнішні зв'язки всередині динамічної жанрової системи ЗМІ. Внутрішній зв'язок між різними жанрами журналістики обумовлений єдиним типом творчості – публіцистичним, а зовнішній – тим, що кожен жанр журналістики, на відміну, наприклад, від жанру літературного, завжди народжується потребами відображення сучасного життя з метою впливу на громадську думку [3, 9].

Враховуючи перелічені вище властивості журналістської жанрової системи (динамічність, ієрархічність, наступність, спадковість, гнучкість, рухомість компонентів тощо), дослідники класифікують, систематизують жанри на групи. На думку Г. Мельник, більшість теоретиків журналістики розробляють класифікацію жанрів, зважаючи на їх

стійкі (константні) ознаки, які виводяться з трьох типів відображення дійсності: фактографічного (емпіричного), дослідницького (теоретичного) та художньо-дослідницького. Це дозволяє говорити про три типи текстів: інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні. Іншими словами, при виділенні трьох груп жанрів – інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних – можна назвати у кожному випадку одну стійку (домінантну) ознаку: інформаційність, аналітичність, художність журналістського тексту [6, 37–40]. Цієї ж думки щодо інформаційності, аналітичності та художності як домінуючих ознак жанрів, що лежать в основі відносно умовного поділу на інформаційно-публіцистичні, аналітико-публіцистичні і художньо-публіцистичні жанри, дотримуються дослідники В. Шкляр [7, 244], М. Василенко [8, 13], В. Тулупов [9, 55] та ін.

Підхід до поділу жанрів на три групи (інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні) вважається традиційним у журналістикознавстві. Наукова дискусія 60–80-х рр. ХХ ст. з цього приводу проаналізована Т. Трачук у монографії "Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства" [10], що вийшла у співавторстві з В. Різуном. Дослідники стверджують, що "система жанрів радянської журналістики як чітка структура була сформована за єдиним принципом, критерієм (спосіб освоєння жанром життєвого матеріалу) у три групи" [10, 144]. Проте існували певні доповнення, точки зору, що не повністю збігалися з основним твердженням. Зокрема, В. Рубан вважав помилковим вживання терміна "інформаційний жанр". Він пропонував звернутись до видів, як у літературі, і виокремлював два постійні види журналістської творчості – інформацію та публіцистику. На думку Д. Григораша, усі газетні жанри відносяться до публіцистики, а І. Валько при класифікації жанрів запропонував виходити з основ теорії соціального відображення, яке може бути простим, узагальненим та узагальнено-естетичним. Саме через це І. Валько, як і В. Здоровега та Д. Прилюк, вважав поділ на жанри інформаційні та аналітичні умовним [10, 144–146]. Науковець Т. Трачук підсумовує, що загальна дискусія з приводу класифікації жанрової системи була узагальнена в навчальному підручнику "Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів)", де зафіксовано поділ на три групи жанрів: інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні [10, 146].

В. Пельт у праці "Диференціація жанрів газетної публіцистики" [11] виділяє ті ж самі родові групи основних газетних публікацій, і, порівнюючи з поділом Є. Прохорова (подієва, аналітична, художня) та Д. Прилюка (повідомлення новин, коментування фактів, публіцистичне розкриття), стверджує про аналогічність їх поглядів. Основна думка В. Пельта полягає у тому, що в загальних рисах у всіх класифікаціях присутня триєдина формула [11, 19–20].

Певні суперечності в загальному поділі свідчать про специфічність предмета систематизації – живої творчості, втіленої у жанрах, про постійний розвиток жанротворення, дифузійні та взаємодіючі процеси між жанрами. Проте, незважаючи на певні індивідуальні зауваги та особливості, система журналістських жанрів все ж таки функціонує за єдиними принципами, а групування відбувалось у межах основної традиційної класифікації.

На сучасному етапі, на думку Н. Ходорченка, немає єдиної канонічної жанрової класифікації, і численні спроби у цьому напрямі – свідчення того, що жанрові ознаки ще не викристалізувались у цілком усталену форму, що межі між жанрами (і навіть між жанровими групами) ще не досягли потрібної стійкості [12, 80]. Йдеться про те, що в нових політичних, економічних умовах, у новому соціальному контексті, кардинальних перетвореннях у сфері соціальних комунікацій, що історично починаються з незалежністю Української держави, відбувся певний "струс" жанрової системи. Тому сучасні журналістикознавці пропонують науковому загалу на розгляд нові підходи, концептуальні розробки щодо класифікації журналістських текстів.

Наприклад, російський учений Л. Кройчик зробив спробу класифікувати наявні в сучасній журналістській практиці тексти за критеріями оперативності, новинності, аналітичності та образності. Дослідник зазначає, що публіцистичний текст обов'язково містить три важливі компоненти: 1) повідомлення про новину чи проблему, що виникла; 2) фрагментарне чи детальне осмислення ситуації; 3) прийоми емоційної взаємодії на аудиторію (логіко-поняттєвий чи поняттєво-образний рівень). У зв'язку з цим тексти можна розбити на п'ять груп: оперативно-новинні (замітка та всі її різновиди); оперативно-дослідницькі (інтерв'ю, репортаж, звіт); дослідницько-новинні (кореспонденція, коментар (колонка), рецензія); дослідницькі

(стаття, лист, огляд); дослідницько-образні або художньо-публіцистичні (нарис, есе, фейлетон, памфлет) [13, 138–139].

З першого погляду, ця класифікація ніби задовольняє всі новітні вимоги та потреби часу. Проте подальший аналіз виявляє певні зауваження. Вводячи нові критерії, автор пропонує основи, які дозволять ідентифікувати будь-який текст на сторінках газет, визначивши лише, чи у ньому просто повідомляється про новий факт, проводиться аналіз, чи додаються емоції. Л. Кройчик стверджує, що в кожному тексті є зазначені компоненти, а розрізнення матеріалів відбувається шляхом визначення, який із елементів є домінуючим та якою мірою виражені чи взагалі присутні інші. Таким чином, ми знову приходимо до традиційного поділу на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні жанри, в яких, враховуючи процеси міжжанрової дифузії та взаємодіючі процеси, функціонує безліч різновидів та модифікацій. Оперативно-новинні жанри – це інформаційні; оперативно-дослідницькі – інформаційні з аналітичним забарвленням; дослідницько-новинні та дослідницькі – аналітичні, які інколи можуть мати й публіцистичний відтінок. Головним є питання про те, що інколи жанри, які вчений відносить до однієї з п'яти груп, виходять за їх межі. Наприклад, чи можна назвати звіт оперативним дослідженням, тоді як це швидше оперативний опис, що лише в деяких випадках порушує актуальні питання, нагтовхує на роздуми (йдеться про тематичний чи проблемний звіти). Хоча на певні недоліки таки є, ця класифікація заслуговує на увагу та обговорення, адже викликала величезну дискусію.

Наприклад, В. Здорова стверджував, що, "незважаючи на безперечні прорахунки (автор, скажімо, вочевидь "загубив" низку таких традиційних жанрів журналістики, як публіцистичний огляд, огляд преси; не цілком виправдана термінологія), не можна не погодитися із диференціацією інформаційних жанрів на оперативно-новинні та оперативно-дослідницькі. Оперативно-дослідницькі ми, щоправда, називаємо оперативно-узагальнювальними, щоб не зумовлювати плутанину подієвої інформації з аналітичною" [14, 170]. М. Кім вважає, що основним недоліком класифікації Л. Кройчика є те, що, з одного боку, виділяються чисті типи текстів (дослідницькі), а з іншого – гібридні (оперативно-дослідницькі). На думку М. Кіма, було б логічніше, якби

гібридні типи текстів групувались навколо чистих жанрових видів, що мають стійкі ознаки [3, 16]. Твердження є слушним з погляду на те, що це дасть змогу не ускладнювати вже усталену структуру, а знайти для конкретних жанрових моделей відповідне місце.

Інший російський дослідник Є. Пронін використав при побудові своєї типологічної моделі принцип перехресної класифікації. Усі жанри він розділив за двома критеріями: за предметом відображення (реалії, позиції, ідеали, абсурди, думки, контакти, рішення тощо) та рівнем осмислення (повідомлення, орієнтування, корекція, символізація). Як результат, він отримав складну типологічну структуру журналістських жанрів. Цінність запропонованої Є. Проніним класифікації полягає в тому, що він встановив відповідність між жанрами, що мають різний обсяг, назву та цільову настанову щодо рівня осмислення відображуваного явища соціальної практики. Проте в теоретичних та практичних журналістських колах ця типологічна модель не мала широкого поширення [3, 13–15].

Новітні підходи до поділу журналістських жанрів викладено в роботах О. Тертичного [15] та М. Кіма [3]. Їхніх основних тверджень виникла жвава наукова дискусія. Зокрема, М. Василенко досить критично окреслив їхні розвідки. "Загальною характеристикою цих наукових праць, підручників, де викладено основні теоретичні положення, є заангажованість і значний розрив із повсякденною журналістською діяльністю. Зокрема, численні роботи О. Тертичного за змістом і стилістикою є не стільки продовженням, скільки невдалим копіюванням відомого посібника за редакцією В. Пельта. Ґрунтовна праця М. Кіма переобтяжена посиленнями на літературознавчі та соціологічні дослідження... Фактично, відмовившись від класичного для радянського часу поділу жанрів на групи, автор пробує ввести власну систему класифікації, що має штучний і незрозумілий вигляд" [4, 79]. Проте слід зазначити, що цінність типологічної структури жанрів за М. Кімом полягає у детальному описові кожного жанру за основними критеріями (предмет відображення, цільова функція, метод роботи з інформацією).

Дослідник Ю. Ключев, детально вивчивши класифікацію жанрової системи О. Тертичного, вказує на такі недоліки та суперечності. Насамперед, майже всі аналітичні жанри,

викладені О. Тертичним, насправді є не жанрами, а соціологічними методами збирання інформації, які більш тяжіють до інформаційної групи, оскільки не подають аналізу та оцінки фактів на безпосередньому вербальному рівні. Відповідні зауваги наводяться до усіх груп жанрів [16, 68–76].

Практик-журналіст В. Третьяков стверджує, що історично сформувались і виокремились як найбільш економні та ефективні всього чотири основні (головні) класичні жанри журналістських матеріалів. Це інформація, репортаж, інтерв'ю (інформаційні) та стаття (як коментарний або аналітичний жанр). Усі інші жанри автор називає різновидами попередніх [17, 263–269]. Український учений О. Чекмишев усі продукти журналістської творчості поділяє на жанри новинної, аналітичної і полемічної, розважальної журналістики та публіцистичні жанри [18, 39]. Виникає питання, а чи не є новинні та аналітичні жанри певною мірою публіцистичними, так само, як публіцистичні твори часто є гостро полемічними.

Російський журналіст-практик О. Колесниченко пропонує розрізнити такі групи жанрів: новинні (коротка новина, розширена новинна замітка, "пісочний годинник", інформаційне інтерв'ю); раціональна публіцистика (ньюс-фіче, коментар, аналітична стаття, експертне інтерв'ю); емоційна публіцистика (репортаж, фіче, особисте інтерв'ю, портрет) [19, 33–35]. Ця класифікація має революційний характер, адже кардинально перевертає усталені уявлення про жанрову систему періодичної преси. І хоч автор даної типологічної структури апелює до її прикладного спрямування, – відображення у першу чергу сучасної практики, – викладені твердження викликають певні сумніви. По-перше, віднесення деяких жанрів, наприклад репортажу та особистого інтерв'ю, до емоційної публіцистики; по-друге, надання різновидам однієї жанрової моделі значення самостійного жанру (коротка новина, розширена новинна замітка, "пісочний годинник"); по-третє, називання усталених жанрів новими іменами (ньюс-фіче як оповідь про тенденцію, яку помітив автор за подіями, у традиційній класифікації називають оглядом; фіче як історія від третьої особи, що дає можливість пережити побачене, витісняє нарис). Та найбільшу дискусію викликає принцип поділу жанрів на групи. За О. Колесниченко, у жанрів емоційної публіцистики предметом виступає людина, яка виходить на перший план, тоді як подія відходить на

другий, методом є опис людей у драматичних ситуаціях [19, 33]. Тож виникає природне запитання: куди зараховувати журналістські матеріали, згадуючи фейлетони М. Кольцова "Похвала скромності", Остапа Вишні "А по-моєму – сукняна доба", памфлети М. Твена "Сполучені Лінчуючі Штати", М. Подоляна "Яструб голубом не стане", в яких головною дійовою особою є річ, предмет, явище та навіть природа. Окрім того, невже емоційна публіцистика не використовує аналіз, узагальнення, порівняння тощо. Поділ жанрів на новинні, а також раціональну та емоційну публіцистику, їх переміщення у нетрадиційні групи не вирішує проблему гібридних форм, численних різновидів та модифікацій, які є результатом міжжанрової дифузії та взаємодії. Наприклад, О. Колесниченко називає кореспонденцію різновидом новини [19, 34], жанр, який поєднує факт із аналітичним його опрацюванням, тобто раціональним компонентом. Говорячи про нарис як гібрид портрета та коментарю [19, 34], автор обмежує його функціонально-предметну природу та образно-виражальні можливості.

Таким чином, сучасні підходи щодо упорядкування журналістських жанрів у певні групи характеризуються такими особливостями:

- відсутність єдиного принципу поділу;
- застосування принципу перехресного класифікування;
- виокремлення соціологічних методів збирання інформації як самостійних жанрів;
- тенденції як до спрощення (за В. Третьяковим), так і до надмірного ускладнення (за Є. Проніним, М. Кімом, О. Тертичним, Л. Кройчиком), нагромадження елементів у типологічній структурі жанрів;
- намагання класифікувати всі журналістські тексти, навіть ті, що не вкладаються у межі традиційних жанрів;
- спроба упорядкувати гібридні жанрові форми, що є результатом взаємодії процесів.

Для порівняння доречно навести класифікації із зарубіжних шкіл журналістики. Наприклад, французькі дослідники виділяють дві основні групи жанрів: інформаційні (факт, розширене повідомлення, замітка-суміш", звіт, репортаж, інтерв'ю, розслідування) та публіцистичні (коментар, передова стаття, аналітична стаття, хроніка, критика, репліка, відгук, замальовка, портрет) [20]. Німецька школа пропонує форми подання новин (повідомлення та короткі звіти), власної думки (іронічна замітка, коментар), розва-

жальної інформації (нарис) та інтерв'ю [21, 53]. В американських підручниках журналістики виділяють чотири великих класи повідомлень: 1) загальні (промови, інтерв'ю, звіт); 2) прості (про хвороби, пожежі, злочини); 3) складні (судові слухання, робота уряду, освіта, релігія тощо); 4) спеціальні (спорт, мистецтво, розваги, літературно-художня критика, редакційні статті, колонка коментатора) [22]. Таким чином, класифікації жанрів зарубіжної преси мають дещо спрощений характер, основними принципами для групування є тематика та наявність чи відсутність авторського аналізу, зважаючи, що повідомлення чітко розділяються на новини та коментарі до них.

Складність упорядкування журналістських матеріалів у єдину типологічну структуру полягає у наявності численних різновидів та модифікацій жанрів. Вони з'являються як наслідок детальної тематичної розгалуженості (наприклад, біографічне портретне інтерв'ю, подорожній нарис, кінорецензія), функціонального призначення (хронікальний звіт, звіт-свідчення, інтерв'ю "потік свідомості", пропагандистська стаття), специфіки певного методу збирання та обробки інформації (журналістське опитування, інтерв'ю-анкета, фокусоване інтерв'ю, журналістське розслідування, соціологічний нарис), обсягу тексту (розширена інформація, міні-огляд, звіт короткий та звіт розгорнутий, маленький фейлетон), міжжанрової дифузії та взаємодії (звіт-замітка, звіт-нарис, репортаж-зарисовка, репортаж-роздум, репортаж-інтерв'ю, рецензія-діалог, рецензія-лист, рецензія-есе).

Крім наведених жанрових моделей, існують такі різновиди та модифікації, які ще не знайшли своє остаточне місце в жанровій системі, як-от: аналітичне опитування, аналітичний прес-реліз, моніторинг, експеримент, рейтинг, анкета, прогноз, версія, життєва історія, легенда тощо. Тривають дискусії щодо доречності зарахування їх до самостійних жанрів, лунають пропозиції розглядати їх як новітні методи збирання та обробки інформації.

Таким чином, жанрова система журналістських текстів є динамічною, рухливою, гнучкою та множинною структурою. Саме у цьому і полягає складність її дослідження. Еволюційний розвиток сучасної теорії жанрів загалом, а в лоні жанрової системи зокрема, проходить відповідно до закону наступності, спадковості. Практична діяльність медіа презентує нові форми висловлення авторської думки, які є не лише результатом зовнішніх впливів із суміжних

із журналістикою сфер, а наслідком внутрішнього розвитку, взаємопереходу та взаємореволюції жанрів.

Спроби науковців запропонувати новітні підходи до жанрової системи демонструють стрімкі, кардинальні трансформації в сучасній теорії жанрів, що потребують осмислення та узагальнення. На нашу думку, подальший розвиток жанрової системи друкованих ЗМІ може відбуватись у двох напрямках. По-перше, якщо брати до уваги і зараховувати як самостійні ті жанрові моделі, що прийшли з соціології, статистики, психології, реклами, документознавства, зв'язків із громадськістю тощо, додаючи сюди анекдот, легенду, життєву історію і тощо, то типологічна структура жанрів преси потребує трансформації, доповнення, відповідної переробки. По-друге, погляд на традиційну систему жанрів крізь призму нового соціального контексту, ідентифікування та віднаходження відповідного місця для жанрових різновидів та модифікацій у загальній структурі дасть можливість дещо реформувати усталену жанрову систему, але в жодному разі не відмовитись від неї остаточно. Вирішення цього питання вимагає звернення до практичної діяльності журналістів, вивчення численних текстів у контексті сучасних тенденцій розвитку сфери соціальних комунікацій.

1. *Копистянська, Н. Х.* Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія / Н. Х. Копистянська. – Львів : ПАІС, 2005. – 368 с.

2. *Мисонжников, Б. Я.* Современный репортаж (проблема и топика жанра) // Жанры в журналистском творчестве : материалы научн.-практ. сем. "Современная периодическая печать в контексте коммуникативных процессов" [Санкт-Петербург, 19 марта 2003 г.] ; отв. ред. Б. Я. Мисонжников. – С.Пб. : С.-Петербург. гос. ун-т, 2004. – С. 104–124.

3. *Ким, М. Н.* Жанры современной журналистики / М. Н. Ким. – С.Пб. : Изд-во Михайлова В. А., 2004. – 355 с.

4. *Василенко, М. К.* Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : монографія / М. К. Василенко. – К. : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. – 238 с.

5. *Гордеев, Ю. А.* Эволюция жанров периодической печати в России постсоветского периода // Коммуникация в современном мире : материалы Всеросс. научн.-практ. конф. "Проблемы массовой коммуникации" [Воронеж, 12–13 мая 2008 г.] ; под ред. В. В. Тулупова. – Воронеж : Факультет журналистики ВГУ, 2008. – Ч. 1. – С. 12–14.

6. *Мельник, Г. С.* Процесс жанрообразования в журналистике, литературе и PR: аналогии и различия // Жанры в журналистском творчестве : материалы научн.-практ. сем. "Современная периодическая печать в контексте коммуникативных процессов" [Санкт-Петербург, 19 марта 2003 г.] ; отв. ред. Б. Я. Мисонжников. – С.Пб. : С.-Петербург. гос. ун-т, 2004. – С. 28–45.

7. *Гриценко, О. М.* Основи теорії міжнародної журналістики / О. М. Гриценко, В. І. Шкляр. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2002. – 304 с.

8. *Василенко, М. К.* Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : автореф. дис. ... д. філол. н. : спец. 10.01.08 "Журналістика" / М. К. Василенко. – К., 2007. – 37 с.

9. *Тулупов, В. В.* Жанр: от науки – к практике применения // Коммуникация в современном мире : материалы Всеросс. научн.-практ. конф. "Проблемы массовой коммуникации" [Воронеж, 12–13 мая 2008 г.] / под ред. В. В. Тулупова. – Ч. 1. – Воронеж, Факультет журналистики ВГУ, 2008. – С. 55–57.

10. *Різун, В. В.* Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства : монографія / В. В. Різун, Т. А. Трачук. – К., 2005. – 232 с.

11. *Пельт, В. Д.* Дифференциация жанров газетной публицистики : учеб.-метод. пособ. для студ. ф-тов и отд-ний журналистики гос. ун-тов / В. Д. Пельт. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 48 с.

12. *Ходорченко, Н. К.* Корреспонденция как популярный жанр // Жанры в журналистском творчестве : материалы научн.-практ. сем. "Современная периодическая печать в контексте коммуникативных процессов", [Санкт-Петербург, 19 марта 2003 г.] ; отв. ред. Б. Я. Мисонжников. – С.Пб. : С.-Петербург. гос. ун-т, 2004. – С. 79–84.

13. *Кройчик, Л. Е.* Система журналистских жанров // Основы творческой деятельности журналиста : учеб. для студ. вузов по спец. "Журналистика" ; ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – С.Пб. : Знание, СПБИНВЭСЭП, 2000. – С. 125–167.

14. *Здоровега, В. Й.* Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега. – 3-тє вид. – Львів : ПАІС, 2008. – 276 с.

15. *Тертычный, А. А.* Жанры периодической печати : учеб. пособ. / А. А. Тертычный. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 312 с.

16. *Клюев, Ю. В.* Теория жанров: новые подходы // Жанры в журналистском творчестве : материалы научн.-практ. сем. "Современная периодическая печать в контексте коммуникативных процессов" [Санкт-Петербург, 19 марта 2003 г.] ; отв. ред. Б. Я. Мисонжников. – С.Пб. : С.-Петербург. гос. ун-т, 2004. – С. 67–78.

17. *Третьяков, В. Т.* Как стать знаменитым журналистом : курс лекций по теории и практике сов-

ременной русской журналистики / В. Т. Третьяков ; предисл. С. А. Маркова. – М. : Ладомир, 2004. – 623 с.

18. *Чекмишев, О. В.* Основи професійної комунікації. Теорія і практика новинної журналістики / О. В. Чекмишев. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2004. – 129 с.

19. *Колесниченко, А. В.* Жанры прикладной журналистики // Журналистика и медиарынок. – 2008. – № 2. – С. 33–36.

20. *Гід журналіста* : зб. навч. матеріалів, складена за французькою методикою вдосконалення

працівників ЗМІ / упоряд. А. Лазарева ; Центр підготовки й вдосконалення журналістів (Париж) ; Інститут масової інформації (Київ). – К., 1999. – 96 с.

21. *Вайшенберг, З.* Новинна журналістика : навч. посіб. / Зігфрід Вайшенберг ; за загал. ред. В. Ф. Іванова – К. : Академія української преси, 2004. – 262 с.

22. *Рой, М. Ф.* Соціальне орієнтування преси та її жанри // Українська журналістика-98 : зб. наук. пр. – К. : Центр вільної преси, 1998. – С. 102–103.

О. Ю. Сухомлин,
асп.
УДК 070:174

Мовна толерантність у журналістському тексті: параметри категорії

Статтю присвячено явищу мовної толерантності як самостійному феноменові медіатексту. Увагу зосереджено на параметрах досліджуваного явища, різних підходах до його розуміння і трактування у журналістськознавчому дискурсі. Виокремлено засоби мовної толерантності, призначені для зняття конфліктності, агресії та ворожості у журналістському матеріалі, а також засоби, які забезпечують створення і підтримку культури полеміки, культури діалогу, поваги до іншої/інакшої позиції.

Ключові слова: толерантність, мовна толерантність, стереотипи, амплітудна лексика, негативні ідеологеми, культура діалогу.

The article investigates language tolerance, as an independent phenomenon of the media text. The author concentrates on the parameters of the event under investigation, different approaches towards its understanding and interpretation in journalistic discourse. The researcher separates means of language tolerance aimed to remove conflict, aggression and hostility in journalistic work, and the means for creation and support of polemics culture, dialogue culture and respect to other/different viewpoint.

Keywords: tolerance, language tolerance, stereotypes, amplitude vocabulary, negative ideologems, dialogue culture.

В статье рассматривается явление речевой толерантности как самостоятельного феномена медиатекста. Автор сосредоточивает внимание на параметрах исследуемого явления, различных подходах к его пониманию и трактовке в журналистиковедческом дискурсе. Выделены средства языковой толерантности, предназначенные для снятия конфликтности, агрессии и враждебности в журналистском материале, а также средства, которые обеспечивают создание и поддержку культуры полеміки, культуры диалога, уважения к другой/иной позиции.

Ключевые слова: толерантность, речевая толерантность, стереотипы, амплитудная лексика, негативные идеологеми, культура диалога.

Сучасне журналістикознавство активно послуговується таким явищем журналістської дійсності, як журналістська толерантність. Інтерес до цієї проблематики нині зумовлюється все чіткішим усвідомленням толерантності як невід'ємної, сутнісної характеристики медіатексту. Мета статті – дослідити та систематизувати наявні наукові тенденції та особливості розуміння толерантного дискурсу, а також чітко виокремити різні параметри категорії мовної толерантності, узагальнити журналістикознавчий досвід у контексті зазначеної проблеми.

Крім наукової цінності вперше виконаного у вітчизняній науці комплексного аналізу явища мовної толерантності, дослідження має велике практичне значення: узагальнені та потрактовані з точки зору розвитку сучасного медіапростору принципи толерантного дискурсу можуть бути використані як орієнтир професійної діяльності журналістів, які працюють у мультикультурних суспільствах.

Широкий спектр досліджень охоплює різні спроби трактування журналістської толерантності, зокрема: як етичної доктрини, що має

реалізовуватися за посередництвом засобів масової інформації (В. Малькова [1; 2], Й. Дзялошинський [3], А. Карапетян [4], Л. Буджурова [5] та ін.); політичної ідеології, в пропагуванні якої ті ж засоби масової інформації виступають основним інструментом (А. Шевченко [6], В. Кондратська [7], Е. Прохоров [8], І. Лисакова [9] та ін.); професійного критерію та водночас орієнтира професійної журналістської діяльності (Г. Лазутіна [10], А. Асмолов [11], Т. Вакулова [12], Т. Новикова [13]). Суттєвим пластом дослідницьких матеріалів виокремлюються праці, присвячені мовній толерантності в журналістському тексті, яку розглядають як безумовну складову більш загального явища журналістської толерантності, зокрема цю проблему досліджували Л. Єніка [14], Н. Муравйова [15], С. Богдан [16], Т. Новикова [17], С. Антонова [18], Е. Чепкіна [19], О. Кривицька [20] та ін.

Мовна толерантність, будучи включеною до системи більш широкого поняття, все ж має свої параметри та особливості, оскільки передбачає сукупність внутрішніх поведінкових настанов професійного комунікатора, які пе-

редбачають функціонування в його професійному мовленні, професійних текстах толерантних або інтолерантних елементів. Мовна толерантність виступає однією з найважливіших складових культури суспільства в цілому, адже в її основі лежать базові принципи співіснування та розвитку гармонійних взаємин між різними групами суспільства, а саме: культура полеміки, культура діалогу, повага до іншої/інакшої позиції, відмова від агресії та ворожості.

Водночас мовна толерантність журналіста – це вміння здійснювати свою професійну діяльність (у тому числі писати на "гострі" теми, викривати недоліки, шукати істину), але при цьому утримуватися від навішування ярликів, безпідставних узагальнень, образливих висловлювань та звинувачень без достатніх аргументів та фактів і т. д.

Не ставлячи собі за мету дослідити причинно-наслідкові зв'язки між явищами толерантності та власне журналістською толерантністю, обставини та об'єктивні реалії стану вітчизняних медіа змушують нас зауважити, що існує два протилежні ракурси розгляду самої проблеми: з одного боку, журналістську толерантність варто аналізувати як першопричину та інструментарій формування суспільного толерантного дискурсу, а з іншого – журналістська толерантність може розглядатися як наслідок і певний результат суспільного функціонування, засвоєння чи відторгнення явища толерантності.

Мовна толерантність у журналістському тексті в найширшому ракурсі аналізу має дві площини. Найширенішим є розгляд мовної толерантності з точки зору її функціонування у межах соціальної норми. Мається на увазі, що вона дає можливість журналісту обминати "больові точки", які існують у соціальному бутті, завдяки використанню засобів мовної толерантності. У контексті соціальної норми сигнали порушення мовної толерантності професійним комунікатором у медіатексті дослідники фіксують за допомогою лінгвідеологічного або риторичного аналізів [13]. Об'єктом першого – є ідеологеми, в яких своє мовне вираження знаходять системи цінностей, що, так чи інакше, виявляються у медіатексті. Чільне місце серед елементів, які порушують толерантну інтенцію журналістського тексту, чи не найбільшої уваги заслуговують стереотипи та побутові ідеологеми зі стійкими конотативними значеннями негативного характеру. Сьогодні вже не тільки у дослідників не виникають сумніви, що "візуальні образи, слова та фрази, що постійно

повторюються, сприяють закріпленню стереотипів" [21, 90]. ЗМІ часто виконують роль не "голубів миру", а якраз протилежну – прищеплюють упередження та страхи, сприяють їх домінуванню у міжкультурній комунікації: "...разом з інформацією та відповідними до неї коментарями поширюються ще й стереотипи, упередження, цілеспрямовані фальшиві інтерпретації, що – свідомо чи не свідомо – суттєво впливають на уявлення тих, хто користується послугами медіа. Це особливою мірою торкається тих уявлень, які витворюють собі члени певного культурного кола про інше, незнане їм, чуже, екзотичне культурне коло, яке вважається ворожим" [22, 52].

ЗМІ, що функціонують у мультикультурних суспільствах, часто мають справу з етностереотипами, тобто "загальною сукупністю уявлень про представників етносу, його інтелектуальний та моральний рівень" [23]. Вони засвоюють етностереотипи, потрапляють у зону ризику: часто принцип "економії мислення", стереотипізації свідомості (що впливають з основних функцій етностереотипів) ставлять журналіста в неприємну ситуацію опозиції до об'єкта свого матеріалу. Навіть у випадку, коли конкретний етностереотип відносно правильно й об'єктивно відображає особливості певного етносу, використання цього етностереотипу професійним журналістом є неприпустимим, адже серед основних принципів діяльності журналістів, які працюють у поліетнічних суспільствах, є й такі: журналіст не має права на перенесення негативного факту на весь етнос; журналіст не має права на використання стереотипів [5, 233–234].

Розглядаючи два структурні компоненти етностереотипів, варто зауважити, що ЗМІ частіше експлуатують гетеростереотипи, тобто розуміння народу в сприйнятті інших, адже автостереотипи (власні уявлення народу про себе) найчастіше мають позитивний характер, а отже, для тих видань, які все ж таки бачать себе "знаряддям війни", а не "знаряддям миру", є менш "привабливими".

Серед інших сигналів порушення толерантної тональності тексту лінгвідеологічний аналіз фіксує появу в медіатексті інтолерантних елементів через так званий рівень "активного пошуку ворога" [24, 296], що знаходить втілення у різноманітних протиставленнях, тобто використанні амплітудної лексики: свій – чужий, олігархічний – злиденний, бандитський (у значенні того, що стосується однієї політичної сили) та "оранжевий" (у значенні представника іншої). У цьому контексті варто зауважити, що науковцями узагальнено найтипівіші "образи ворога" у

журналістських матеріалах [14, 106]: образ у вигляді влади і можновладців; ворог, якого шукають серед етнічно чужих на фоні домінуючої етнічної групи; зовнішній ворог як загроза цілісності, автентичності, переконанням і т. д. Сучасні ЗМІ характеризує ситуація, коли "ідеологеми ворога" та "ідеологеми знищення" [13] поширені не менше, ніж стереотипи та ідеологеми, які своє негативне конотативне значення набули завдяки активному соціальному досвідові.

Риторичний аналіз медіатексту зосереджується "на засобах внутрішньої організації тексту, наприклад рівні його діалогічності" [13]. Діалогічність – це основний критерій толерантного дискурсу, "категорія діалогу є провідною категорією в аналізі толерантних відносин. Внутрішня діалогічність – це висловлення взаємодії різних ідеологічних, світоглядних позицій у тексті, зовнішня форма якого монологічна..." [13]. У цьому ж контексті варто зауважити, що для збереження толерантної інтенції у журналістському тексті його автор повинен враховувати небажаність домінантної позиції негативу над позитивом, необхідно уважно ставитися до інтонацій коментування та смислових наголосів, зобов'язаний відкидати надмірну категоричність без достатнього для цього приводу, мусить стежити, аби не допустити нав'язування своєї думки і т. д.

У проаналізованих журналістикознавчих працях було виокремлено чотири основні способи відтворення опису предметів та явищ і висловлення свого ставлення до предметів опису в журналістському тексті, про які говорять дослідники. Перший спосіб – це використання під час опису подій та процесів таких виразних засобів, які тонко й непомітно сформулюють в аудиторії конкретне ставлення до ситуації, яка описується, або до учасників події. Другим способом є використання прямих авторських оцінок, які однозначно вказують аудиторії на єдине можливе, на думку автора, ставлення до тих подій чи ситуацій, які він описує. Використання різних схем-пояснень, покликаних запропонувати аудиторії певну логіку розуміння явища чи події, є третім способом. Четвертий спосіб полягає в демонстрації такої моделі поведінки в межах ситуації чи події, яка, на думку автора, є найрозумнішою.

Інтолерантні елементи з'являються в змісті журналістського матеріалу (ідейно-тематичний та фактично-ідеологічний профілі, які перебувають у фокусі лінгвоідеологічного та риторичного аналізів) переважно двома шляхами: по-перше, через підбір тематики; по-дру-

ге, через специфічне коментування. Активне використання дискримінаційної лексики та стилістики стосується вже форми журналістського матеріалу, тобто лексико-семантичного та композиційно-стилістичного профілів, що фіксує лінгвістичний аналіз.

Інший підхід до розгляду мовної толерантності передбачає екстраполяцію поняття і явища в площину норм літературної мови. За такого підходу дослідники широко використовують лінгвістичний аналіз, що в першу чергу включає аналіз власне мовних засобів, насамперед лексичних [13]. Процеси демократизації великою мірою сприяли легалізації ненормативної, зниженої лексики, а мовна толерантність передбачає відповідальність професійного комунікатора за відповідність його текстів до основних законів культури мови, адже саме в її межах ідеться про саме явище мовної толерантності. Загальна тенденція до лібералізації норм літературної мови засобами масової комунікації, лояльність професійних мовців до орфографічних та граматичних помилок, послаблення стильових та розмитість стилістичних обмежень, відверте нехтування правописними нормами – явище, яке у науковому дискурсі дістало назву "толерантність до вербального недбальства" [25, 93]. У цьому контексті до списку небажаних, а часто і неприпустимих, елементів журналістських матеріалів потрапляють вульгаризми, жаргонізми, мовні аномалії та помилки, частково сленг, амплітудна лексика у вигляді опозиційних пар, а також друкарські помилки, неграмотні та неправильні трактування понять, недоречне використання слів і т. д., адже всі перелічені елементи, якщо вони наявні у медіатексті, свідчать про неповагу журналіста до свого читача/слухача. Однак варто зробити деяку заувагу: правило небажаності цих елементів може містити й певні винятки. По-перше, заборона на більшість із перелічених елементів не буде поширюватись у випадку, якщо, використовуючи ці елементи, журналіст не переслідує конкретних цілей стилістичного забарвлення тексту. По-друге, часто при цитуванні висловлювань політиків, публічних осіб, експертів надто важливим є збереження автентичності висловлювання – так званої мови оригіналу. У такому разі межа допустимості вживання інвективних у контексті мовної толерантності елементів дещо розмивається, проте журналіст все одно повинен лишатися свідомим того, що ці елементи можуть бути використані лише за наявності логічних, аргументованих підстав і мають бути проігно-

ровані, якщо виконують функцію лише створення сенсаційного ефекту.

Ці та інші елементи, наявні в медіатексті, спричиняють появу такого явища, як десфімізація. Десфімізми – це маркери негативного ставлення до суб'єкта на мовному рівні. У ролі десфімізмів часто виступають "зумисне грубі, вульгарні, стилістично знижені слова та вислови, що дискредитують особу і формують сприйняття суб'єкта як небажаного, такого, що викликає підозру, неприязнь, відразу або ненависть" [13].

Перелічені вище лексичні елементи, зазвичай, є такими, що дають підставити говорити про певну інтолерантну інтенцію медіа тексту, в якому вони функціонують, проте журналістскознавчий дискурс фіксує у тексті й конкретні труднощі ідентифікації деяких елементів як інтолерантних. Знаний фахівець у сфері діагностики толерантності в засобах масової інформації В. Малькова зауважує: "Так існують прості істини, які ми за визначенням вважаємо толерантними. Вони освячені ідеями гуманізму, дружності, співчуття, співпереживання, співстраждання, взаємодопомоги. Є і змішані за своїм змістом висловлювання: з одного боку, вони ніби об'єднують та згуртовують представників одного етносу – припустимо, НАС, сприяють формуванню НАШОЇ громадянської та етнічної ідентичності, а отже, цілком толерантні щодо НАС. Проте, з іншого боку, ці ж висловлювання можуть відділяти групу НАС від інших, протиставляти НАС та ІХ (етнічно інших) і навіть зіштовхувати, підкреслюючи нашу взаємну непримиримість та ворожість одне до одного. Таким чином ця інформація виконує вже інтолерантну функцію" [1, 105].

Цю ж тезу доводять й інші дослідники толерантного дискурсу. Г. Фітцджеральд у цьому сенсі пропонує простежувати історію боротьби за толерантність – чи завжди ця боротьба відповідала декларованим принципам того, за що велася. Подібно до дружби, яка має дві іпостасі: "з кимось" або "проти когось", толерантність теж може бути агресивною чи войовничою. Беручи це до уваги, Г. Фітцджеральд пропонує альтернативне використання до терміна "толерантність" терміна "людська солідарність" (human solidarity) у значенні солідарності людської раси. Можлива й така солідарність, яка існує між членами певної групи, і водночас ця ж солідарність може бути спрямована проти тих, хто в цю групу не включений, а тому таку солідарність радше можна назвати інтолерантною, ніж толерантною [26, 13]. Екстра-

полюючи дану теорію у площину преси, можна стверджувати, що толерантна преса в свою чергу може бути абсолютно толерантною або солідарно толерантною.

Саме з причин, висловлених вище, часто буває важко однозначно стверджувати про толерантний або інтолерантний потенціал журналістського тексту, тому важливим залишається методика маркування текстів та елементів медіатексту за наявністю толерантної/інтолерантної інтенції. В. Малькова у цьому сенсі пропонує "умовно розділити всю газетну інформацію на "толерантну", "змішану", "нейтральну" та "безумовно конфліктну" [1, 105]. В одному з досліджень, під час створення моделі моніторингу преси для виявлення толерантних та інтолерантних елементів медіатекстів, нами було запропоновано маркувати тексти за подібним принципом. Послугуючись класифікацією І. Дзялошинського, який виділяє три рівні толерантності: вища точка толерантності, середній ступінь толерантності та мінімальна толерантність [3, 32], говоримо про толерантну інтенцію журналістського матеріалу незалежно від того, чи матеріал містить толерантні, чи інтолерантні елементи. Для зручності пропонуємо використовувати таку шкалу: найвищій точці толерантності відповідатиме статус "компліментарна толерантність"; середній, тобто нейтральній позиції, – "об'єктивна толерантність"; найнижчій – "інтолерантність". Відтак усі тексти першої групи було промарковано відповідним статусом, що свідчило про рівень професійної толерантності журналіста, який є автором матеріалу. У свою чергу зауважено, що статуси "компліментарна толерантність" та "об'єктивна толерантність" часто на практиці не можуть бути чітко розрізненими, тому ми заклали в умову нашої моделі, що в разі виникнення двозначної ситуації, перевага надавалася статусу "об'єктивна толерантність" як більш нейтральному [27, 316].

Мовну толерантність можна розглядати як термін, що є цілком протилежним за значенням до іншого – мовної агресії, тобто використання мовних засобів для висловлення неприязні або навіть ворожості. Коли йдеться про мовну агресію, часто виникає конотаційне значення цього поняття – втілення агресії не тільки у слові, а й в інтонації. Крім того, варто зауважити, що мовна агресія виявляється не так у наданні переваги мовним одиницям, що пов'язані з грубою, жорстокою, силовою поведінкою (вульгаризми, просторіччя та кримінальні жаргонізми),

як у нав'язуванні реципієнту своєї мовленнєвої (і ширше – комунікативної) поведінки, у відмові від діалогічності, у невмінні "слухати" співрозмовника [15, 111].

Журналіст є професійним комунікатором, а не просто носієм мови. Мова журналіста – це інструмент формування культури мови в соціумі, ефективний засіб запровадження та поширення в активному обігу мовних моделей неконфліктної, компромісної, "позитивної" поведінки. Аналіз наукових праць із питань мовної толерантності, систематизація досліджуваного матеріалу, власний досвід наукових розвідок та емпіричних досліджень дали нам змогу зробити такі висновки.

Отже, мовна толерантність – це самостійний феномен журналістського тексту, який передбачає систему внутрішніх поведінкових настанов професійного комунікатора. Ці ж настанови у свою чергу визначають функціонування у журналістському тексті толерантних або інтолерантних елементів. У журналістикознавчому дискурсі мовна толерантність набула деяких специфічних смислів: по-перше, мовна толерантність журналіста – це ефективна технологія позитивної взаємодії не тільки журналіста та його аудиторії, а й різних груп цієї аудиторії через засвоєння основних правил співіснування та співжиття, консенсусу, визнання та поваги іншого/інакшого; по-друге, мовну толерантність часто протиставляють іншому явищу – мовній агресії, проте така опозиція повинна мати уточнення: якщо мовна агресія – це завжди форма прояву конфліктної свідомості журналіста, то мовна толерантність – це не обов'язково абсолютно позитивна оцінка журналістом висвітлюваного питання, це вміння толерантно висловлювати навіть нетолерантну позицію: замість мови емоцій використовувати мову аргументів та врівноваженої об'єктивності; по-третє, дотримуючись мовної толерантності, журналіст у своїй діяльності відмовляється від того, що йде в розріз із соціальною нормою: на рівні самоконтролю виключає зі свого тексту ті елементи, які сприяють дезінтеграції суспільства, використовує способи гуманізації комунікації; по-четверте, мовна толерантність зобов'язує журналіста працювати у межах норм літературної мови, а це означає відмову від вульгаризмів, жаргонізмів, мовних аномалій та помилок, амплітудної лексики, неграмотного трактування понять, недоречного використання слів і т. д. Таким чином, мовна толерантність виступає важливою складовою культури суспільства в цілому, адже в її основі лежать базові демократичні принципи гармонійного розвитку та взаємоповаги, без чого важко уявити подальший поступ глобального інформаційного середовища.

1. *Диагностика толерантности в средствах массовой информации* / под ред. В. К. Мальковой. – М. : ИЭА РАН, 2002. – 352 с.

2. *Малькова, В.* Российская пресса и проблемы этнической толерантности и конфликтности // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения : сб. науч. ст. – М. : Независимый Институт Коммуникативистики, 2002. – С. 158–159.

3. *Дзялошинский, И.* О некоторых причинах интолерантного поведения // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения. – М. : Независимый Институт Коммуникативистики, 2002. – С. 31–47.

4. *Каранетян, А.* Культура журналистов в том, чтобы понимать друг друга // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения. – М. : Независимый Институт Коммуникативистики, 2002. – С. 228–229.

5. *Буджурова, Л.* Про етичну журналістику: етнічні аспекти // Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. – К. : Фонд "Європа ХХІ", 2002. – С. 224–252.

6. *Шевченко, А.* Средства массовой информации в системе государственной культурной политики // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения. – М. : Независимый Институт Коммуникативистики, 2002. – С. 146–153.

7. *Кондратская, В. Л.* Диалог культур на страницах крымских газет // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 69. – С. 12–15.

8. *Прохоров, Е. П.* Журналистика и демократия : учеб. пособ. / Евгений Павлович Прохоров. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 352 с.

9. *Лысакова, И. П.* Современные СМИ: от конфронтации к толерантности? // Средства массовой информации в современном мире. Петербургские чтения : тезисы межвузовской науч.-практ. конф. „Средства массовой информации в современном мире. Петербургские чтения” / под ред. В. И. Конькова. – СПб. : Роза мира, 2004. – С. 131–132.

10. *Лазутина, Г.* Толерантность как условие оптимального общественного саморегулирования // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения. – М. : Независимый Институт Коммуникативистики, 2002. – С. 70–73.

11. *Асмолов, А.* Формирование установок толерантного сознания как теоретическая задача // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения : сб. науч. ст. – М. : Независимый Институт Коммуникативистики, 2002. – С. 16–21.

12. Вакулова, Т. Формирование гражданской идентичности в контексте цивилизационного диалога // Образование в многокультурном обществе: традиции и инновации : материалы V Международного семинара "Образование в многокультурном обществе: традиции и инновации" [Севастополь, 22–24 мая 2006 г.]. – Севастополь : Сеть культурного обмена и межэтнического доверия, 2006. – С. 49–55.
13. Новикова, Т. Речевая агрессия в журналистских текстах как отражение интолерантности. – <<http://gold.peacedata.kiev.ua/public/over/124>>.
14. Енина, Л. Речевая агрессия и речевая толерантность в средствах массовой информации // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения. – М. : Независимый Институт Коммуникативистики, 2002. – С. 104–110.
15. Муравьева, Н. Речевая агрессия как форма проявления конфликтного сознания журналиста // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения. – М. : Независимый Институт Коммуникативистики, 2002. – С. 110–114.
16. Богдан, С. К. Мовна поведінка українських тележурналістів: агресія чи толерантність // Наукові записки. – К., 2004. – Т. 34. – С. 28–32.
17. Новикова, Т. В. Журналистику обучат толерантности // Профессия – журналист: вызовы XXI века : сб. материалов междунар. конф. "Журналистика 2006", [Москва, 5–8 февраля 2007 г.]. – М. : Факультет журналистики МГУ имени М. В. Ломоносова, 2007. – С. 138–139.
18. Антонова, С. Стратегия СМИ-диалога: тотальная информационная зависимость, или толерантность // Журналистика в 2005 году: трансформация моделей СМИ в постсоветском информационном пространстве : материалы науч.-практ. конф. "Журналистика в 2005 году: трансформация моделей СМИ в постсоветском информационном пространстве" [Москва, 31 янв.–4 февр. 2006 г.]. – М. : Факультет журналистики МГУ имени М. В. Ломоносова, 2006. – С. 3–4.
19. Чепкина, Э. В. Язык согласия в корпоративной прессе // Журналистика в 2005 году: трансформация моделей СМИ в постсоветском информационном пространстве : материалы науч.-практ. конф. "Журналистика в 2005 году: трансформация моделей СМИ в постсоветском информационном пространстве" [Москва, 31 янв.–4 февр. 2006 г.]. – М. : Факультет журналистики МГУ имени М. В. Ломоносова, 2006. – С. 485–486.
20. Кривицька, О. Фактор толерантності в системі етнокультурної комунікації в Україні // Образование в многокультурном обществе: традиции и инновации : материалы V Международного семинара "Образование в многокультурном обществе: традиции и инновации" [Севастополь, 22–24 мая 2006 г.]. – Севастополь : Сеть культурного обмена и межэтнического доверия, 2006. – С. 137–142.
21. Огородник, М. Висвітлення життя та конфліктів етнічних меншин у ЗМІ. Етнічне радіомовлення // Українська журналістика-98. – К., 1998. – С. 88–91.
22. Роттер, Г. Свобода слова та цивілізація: діалог між культурами // Deutschland. – 2000. – № 1. – С. 52–55.
23. Тищенко, Ю. А. Українська поліетнічність та принципи толерантності // Центр інформації та документації кримських татар. – <[http://www.cidct.org.ua/uk/studii/1-2\(05\)](http://www.cidct.org.ua/uk/studii/1-2(05))>.
24. Кузин, В. И. О теориях "отложенной честности" и журналистики без этики // Средства массовой информации в современном мире. Петербургские чтения : тезисы межвузовской науч.-практ. конф. "Средства массовой информации в современном мире. Петербургские чтения" : под ред. В. И. Конькова. – С.Пб. : Роза мира, 2004. – С. 296–297.
25. Первалова, К. В. Язык СМС и язык Пушкина // Профессия – журналист: вызовы XXI века : сб. материалов междунар. конф. "Журналистика 2006" [Москва, 5–8 февр. 2007 г.]. – М. : Факультет журналистики МГУ имени М. В. Ломоносова, 2007. – С. 92–93.
26. Fitzgerald, G. Toleration or solidarity? // The Politics of Toleration: Tolerance and Intolerance in Modern Life. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 1999. – P. 13–27.
27. Сухомлин, О. Ю. Принципи толерантності та їхня реалізація у пресі мультикультурного суспільства // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки. – 2008. – № 2. – С. 313–318.

О. М. Гриценко,

д. політ. н.

УДК 37.018.32+371.321

До питання про журналістську освіту та проблем викладання в сучасному вищому навчальному закладі

Розглядаються проблеми та перспективи розвитку вищої освіти в Україні.

Ключові слова: національна освіта, світова наука і практика.

Article is devoted consideration of a problem of higher education and prospect of its development in Ukraine.

Keywords: national formation, world science and practice.

Рассматриваются проблемы и перспективы развития высшего образования в Украине.

Ключевые слова: национальное образование, мировая наука и практика.

Освіта України давно чекає істотної перебудови, аніж введення нових підручників із гуманітарних дисциплін і запровадження вивчення кількох предметів за вибором. Вона вимушена змінюватись, адже ми не зможемо надто довго порушувати визнані європейські стандарти, спираючись на минулі досягнення вітчизняної освіти, які все менше відповідають потребам і попиту сьогодення.

Зважаючи на об'єктивну необхідність у реформуванні вищої освіти, в Україні триває активне обговорення нових методів удосконалення викладання гуманітарних дисциплін. Так, зокрема, в галузі журналістської освіти пошук резервних шляхів підвищення ефективності навчального процесу проводиться в сфері форм і методів проведення практичних занять та самостійної роботи. Оскільки однією із специфічних особливостей останньої є відсутність прямого управління діяльністю навчання з боку викладача, постає питання про ступінь підготовленості студента до такої роботи, до самоорганізації та саморегуляції навчальної діяльності в цілому. Досить часто, переходячи від роботи під безпосереднім керівництвом викладача до самостійної, студент виявляє неспроможність індивідуальних прийомів і стратегій навчальної діяльності, невміння виокремити і вирішити завдання навчальної діяльності. А це, природно, негативно впливає на рівень професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

У процесі навчання у виші в межах журналістської освіти студент здобуває спеціальні знання, вміння і навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності. Однак психологічний зміст навчальної діяльності не вичерпується змістом процесу засвоєння конкретних знань.

© Гриценко О. М., 2008

Нині дуже важливо знати, як розуміють самі студенти поняття "якість підготовки" і які організаційні форми, методи навчального процесу повинні стати пріоритетними.

Оцінюючи значущість чинників, які сприяють підготовці до майбутньої професійної діяльності, студенти виділяють перш за все вивчення спеціальних дисциплін, виробничу (журналістську) практику, самостійну роботу і спілкування в студентському середовищі. Тобто студенти все чіткіше розуміють, що не "накачування" знаннями потрібне їм сьогодні. У стінах вищих навчальних закладів вони повинні навчитися мислити нестандартно, оригінально, а також використовувати свій інтелект в обставинах, що можуть виникнути в журналістській роботі й у мінливих умовах навколишньої дійсності.

У розвитку творчих здібностей особистості майбутнього спеціаліста велике значення має спілкування студента з викладачами. Безпосередній контакт відбувається в процесі спільної наукової роботи. Не менш важливими є інтелектуально-емоційне спілкування, передача особистісних прийомів і способів діяльності, широких світоглядних і естетичних поглядів. Важливо врахувати, що практичні знання з використанням ділової гри, семінари у вигляді творчої дискусії поки що не знайшли свого широкого застосування у вишах. Журналістська освіта має органічний зв'язок із журналістською практикою. Вона покликана живити її кваліфікованими кадрами, відчувати при цьому на собі її різноманітний вплив.

В основу сьогоденішнього реформування системи освіти повинна бути покладена інша, на відмінну від попереднього досвіду, цільова

настанова: всіляке сприяння підвищенню рівня фундаментальної підготовки спеціаліста. Сьогодні значно зросли вимоги до рівня оволодіння теоретичними науками, особливо практичного застосування теорій відповідних профільюючих наукових дисциплін, а це, в свою чергу, ставить підвищені вимоги до викладачів як наукових працівників і до студентів як майбутніх учених і практиків, із навичками самостійної наукової і практичної роботи.

Таким чином, перспективи розвитку вищої освіти повинні пов'язуватися з розвитком технології самоосвіти, самовиховання студентів, з прискореним створенням сучасної навчально-методичної бази викладання. У цьому зв'язку виникає проблема створення на державному рівні сучасної системи безперервного підвищення кваліфікації викладачів із урахуванням високих темпів розвитку світової науки і практики.

Можемо впевнено стверджувати, що в Україні назріла потреба реструктуризації освіти згідно з європейськими стандартами, але вона наштовхується на відчутні перешкоди через нестачу в державі не тільки фінансових, а й інтелектуальних ресурсів. І це є дуже серйозною проблемою.

Працювати на рівні європейських стандартів, ефективно співробітничати із закордонними науково-освітніми та інформаційними структурами неможливо без входження України до світової комп'ютерно-інформаційної мережі. Тому актуальною залишається розробка централізованої інформаційної системи в галузі вищої освіти на рівні України та її регіональних відділень. Наступний етап вирішення питання – її підключення до світових комп'ютерних мереж. Для цього потрібно, крім фінансових питань, розв'язати деякі складні проблеми технічного забезпечення мережі, захисту інформаційного простору України та інтелектуальної власності користувачів системи. Не останню роль відіграє також розробка спеціальних підпрограм створення електронної пошти та поширення системи "Інтернет" у вищих навчальних закладах України.

За дослідженнями експертів, для відновлення позицій початку 60-х рр. необхідно розвивати свою вищу освіту удвічі, а то й утричі швидшими темпами, ніж ми рухаємось сьогодні, звісно плачучи ті надбання, які вже напрацьовані у вітчизняній освіті.

Т. А. Вовк,
к. і. н.;
В. В. Різун,
д. філол. н.
УДК 378: 070 (091)

Становлення журналістської освіти в КНУ імені Тараса Шевченка

Відділення журналістики в документах і матеріалах (1947–1953 рр.) Частина друга: 1947–1948 навчальний рік

Дослідження присвячено вивченню умов становлення та особливостей розвитку журналістської освіти на відділенні журналістики філологічного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1947–1953).

Ключові слова: журналістська освіта, філологічний факультет, умови становлення, розвиток.

The research is devoted to study of conditions in formation and peculiarities of journalist education in Kyiv university (1947–1953).

Keywords: education, journalist, Kyiv university.

Исследование посвящено изучению условий становления и особенностей развития журналистского образования на отделении журналистики филологического факультета Киевского государственного университета имени Т. Г. Шевченка (1947–1953).

Ключевые слова: журналистское образование, филологический факультет, условия становления, развитие.

З кадрових та організаційних змін розпочався 1948–1949 навчальний рік для відділення журналістики. В. А. Рубана було звільнено з посади заступника декана філологічного факультету по західному відділенню та відділенню журналістики в зв'язку з переходом на роботу в апарат ЦК КП(б)У 3 серпня 1948 р. Цим же наказом призначено І. А. Панкова на посаду заступника декана по західному відділенню та тимчасово в. о. по відділенню журналістики [1, спр. 73, наказ № 406, с. 5]. Новим наказом ректора № 426 від 20 серпня 1948 р. на посаду заступника декана філологічного факультету по відділенню журналістики призначено І. А. Зозулю [1, спр. 73, наказ № 406, с. 36].

У цьому навчальному році, згідно зі штатним розкладом професорсько-викладацького складу персоналу, затвердженим заступником Міністра ВО СРСР для КДУ ім. Т. Г. Шевченка за № 368/м від 28.08.1947 р. та наступним директивним листом Міністра ВО СРСР за № Д-24 від 30.04.1948 р., вперше встановлювався персональний склад "кафедри журналістики" з відповідною заробітною платнею:

1. Л. Х. Паламарчук – завідувач кафедри, старший викладач – 1 ставка.

2. Вакансія – старший викладач – 1 ставка.

3. Вакансія – асистент – 0,5 ставки.

[1, спр. 72, наказ № 380, с. 154].

В. А. Рубан, згідно з цим наказом, фігурує у персональному складі кафедри російської мови [1, спр. 72, наказ № 380, с. 139].

Перед початком навчального року наказ ректора № 427 "а" вніс зміни до персонального складу кафедри теорії і практики радянської преси:

1. Л. Х. Паламарчук – завідувач кафедри, старший викладач – 0,5 ставки.

2. Вакансія – старший викладач – 1 ставка.

3. Вакансія – доцент – 1 ставка.

До речі, в цьому наказі вперше зафіксовано повну назву кафедри – раніше її просто називали кафедрою журналістики [1, спр. 73, наказ № 427 "а", с. 41].

Л. Х. Паламарчук очолював тоді редакційну колегію газети "Радянська Україна" й спроби залучити його до керівництва провідною кафедрою навіть на 0,5 ставки не увінчалися успіхом.

Трохи згодом, у зв'язку з уточненням педагогічного навантаження на 1948–1949 навчальний рік, у попередній наказ щодо персонального складу кафедри було внесено такі зміни:

1. А. Т. Чеканюк – завідувач кафедри, доцент, кандидат наук – 0,5 ставки.

2. Вакансія – доцент – 1 ставка.

А. Т. Чеканюк на той час був ректором ВППШ при ЦК КП(б)У, тому й цей наказ не було втілено в життя [1, спр. 75, наказ № 574, с. 114].

У грудні 1948 р. наказ про призначення Л. Х. Паламарчука на посаду завідувача кафедри теорії та практики радянської преси було скасовано, оскільки він так і не приступив до роботи [1, спр. 77, наказ № 672, с. 58].

Процес формування викладацького складу кафедри затягувався через відсутність кадрів, а спроби залучити до роботи фахівців із ВППШ успіху не мали, оскільки сумісництво заборонялось. На засіданні вченої ради філологічного факультету у вересні 1948 р. зазначалось, що з 13 кафедр лише одна нещодавно організована кафедра теорії і практики партійної преси ще не приступила до роботи. Позитивних зрушень у цьому напрямі протягом року так і не відбулося [4, спр. 127, с. 1]. Фахова підготовка забезпечувалася В. А. Рубаном, В. Є. Прожогіним та аспірантом історичного факультету першого року навчання А. З. О कोरोковим [3, асп., № 38; 6, оп. 3, спр. 50, с. 184] або (див.: Додаток I/15).

Керівництво університету не змогло примусити будівельників виконати свої зобов'язання з будівництва головного корпусу до початку навчального року. Восени 1948 р. лише його фасадна частина була близькою до завершення. Ще чотири рази не виконували терміни відбудови, та керівництво сподівалось на ліквідацію третьої зміни у поточному навчальному році [6, оп. 3, спр. 9, с. 58–59; 159].

Тим часом кількість студентів філологічного факультету збільшилась на 250 осіб, відповідно стан аудиторного забезпечення погіршився, загостривши й без того важку ситуацію з аудиторним фондом, кількість якого залишалася тією ж [6, оп. 3, спр. 22, с. 54].

На перший курс відділення журналістики у 1948–1949 навчальному році було зараховано 28 осіб, із них – 12 учасників війни й відмінників, у тому числі 5 медалістів, та трьох випускників шкіл із медалями [1, спр. 73, наказ № 442, с. 102–103]. Наприкінці жовтня 1948 р. на цей курс були зараховані без вступних екзаменів ще три студенти, всі демобілізовані, відмінники, серед них – М. С. Канюка [1, спр. 75, наказ № 578, с. 141]. Загалом на першому та другому курсах відділення журналістики у 1948–1949 рр. навчались 122 студенти [4, спр. 127, с. 1].

Назва дисципліни	Години
Основи марксизму-ленінізму	120
Іноземна мова	136
Фізкультура	68
Логіка	68
Психологія	48
Латинська мова	68
Всесвітня історія	68
Вступ до мовознавства	68
Сучасна російська мова	136
Сучасна українська мова	136
Вступ до літературознавства	36
Історія російської літератури	32
Економічна і політична географія	64
Всього	1048
Військова підготовка	136
Курсова робота з російської мови	
Факультативно:	
Антична література	54
Вступ до радянської літератури	32

Навчальний план для першого курсу відділення журналістики (25 осіб) на поточний навчальний рік встановлював такий перелік дисциплін:

Дисципліни	Години
Основи марксизму-ленінізму	130
Іноземна мова	118
Фізкультура	68
Історія народів СРСР	136
Латинська мова	36
Сучасна російська мова	36
Сучасна українська мова	36
Історія всесвітньої літератури	100
Історія російської літератури	68
Історія української літератури	48
Економічна і політична географія	36
Теорія і практика радянської преси	136
Стилістика російської мови	68
Стилістика української мови	64
Всього	1116
Навчальна практика	32
Військова підготовка	136
Курсова робота на тему: "Про мову та стиль радянської преси".	
Факультативи:	
Фольклор	54
Стенографія та машинопис	68
Фотосправа та фоторепортаж	64
Всього	186

[4, спр. 126, с. 1].

Фахова підготовка студентів починалася з другого курсу навчання включенням до на-

вчального плану спеціальних дисциплін, практики та курсової роботи. Навчальний план для другого курсу журналістів (89 студентів) на 1948–1949 навчальний рік передбачав:

Лекції	Практичні	Всього	Консультації	Залік	Курсова робота	Всього
Теорія і практика радянської преси	68	68	20	58		146
Техніка і оформлення газети	32	96				96
Стилістика російської мови	68	204		29	860	1098
Стилістика української мови	64	192		29	860	1081
Навчальна практика (6 груп)	32					192
Всього по кафедрі						2668
Передано на кафедру рос. мови						713
Передано на кафедру укр. мови						1081
Всього						1794
До розподілу						814

[4, спр. 126, с. 2].

Збереглися дані загальних розрахунків навчальних годин з дисциплін кафедри теорії і практики радянської преси на 1948–1949 навчального року (для другого курсу – 86 студентів, з розрахунку на один лекційний потік, три практичні групи).

[4, спр. 182, с. 1].

Цей рік позначився посиленням ідеологічного терору в країні та університеті. Вся наукова та навчальна робота провадилась під знаком активної боротьби за здійснення вищезгаданих "історичних" рішень партії з ідеологічних питань, рішень XVIII з'їзду ВКП(б) і XVI з'їзду КП(б)У, рішень Всесоюзної філософської дискусії (у зв'язку з критикою підручника Александра "Очерки по истории западноевропейской философии"), рішень IV сесії ВАСГНІЛ, редакційних статей газет "Правда" та "Культура и жизнь" "Об одной антипатриотической группе театральных критиков", рішення ЦК КП(б)У про роботу партійної організації КДУ. У світлі цих настанов факультет, кафедри, завідувачі відділів і кафедр, всі професори, доценти, асистенти та викладачі визнали своїм першочерговим завданням підвищення й поліпшення ідейно-політичної роботи, спрямованої на виховання у студентів і всіх зазначених посадових осіб "почуття радянського патріотизму, безмежної відданості своїй соціалістичній Батьківщині, великій справі Леніна – Сталіна, гордості за свою радянську науку, культуру, неп-

римиренності до українського буржуазного націоналізму, космополітизму та низькопокло- нства перед іноземщиною, а також до проявів аполітичності та безідейності. Докорінне поліпшення ідейно-політичної роботи повинне служити основою для подальшого підвищення якості підготовки радянських спеціалістів і розвитку науково-дослідної роботи, спрямованої на здійснення всесвітньо-історичного завдання, поставленого товаришем Сталіним перед радянськими вченими – підготувати більше 600 тисяч спеціалістів високої кваліфікації, досконало володіючих знаннями вибраної спеціальності, вихованих в душі радянського патріотизму" і т. д. [4, спр. 188, с. 1-2; спр. 130, с. 1].

На початку року колектив університету обговорював матеріали серпневої сесії Всесоюзної Академії сільськогосподарських наук ім. В. І. Леніна і наказ ректора про "розгром реакційної, ідеалістичної вейсманівської (менделівсько-морганівської) схоластики, який відкрив широкий шлях прогресивному матеріалістичному вченню Мічурина – Лисенка – вищому етапові в розвитку радянської біології" з відповідними висновками не тільки для біологічного факультету КДУ [1, спр. 74, наказ № 480, с. 44]. Рішуче долаючи "всі пережитки буржуазної ідеології з метою виховання студентства в душі полум'яного радянського патріотизму", ректорат "розпустив" вчену раду біологічного факультету, змінив керівництво кафедр новими керівниками, "здатними озброїти студентів марксистським вченням", здійснив "чистку" викладачів, студентів, а також бібліотеки, з якої було вилучено всю літературу, що не відповідала новому курсу, та вжив інших заходів.

Ще актуальнішими були проблеми мовознавства, оскільки вони належали до тих ділянок, де велася "загострена боротьба з пережитками буржуазно-націоналістичних перекирвань і де в роботі членів кафедр виявився цілий ряд помилок буржуазно-націоналістичного характеру". У зв'язку з рішеннями сесії ВАСГНІЛ та іншими ідеологічними настановами партії на філологічному факультеті розпочалась кампанія з'ясування "завдань радянського мовознавства та методологічних збочень і викривлень в науці про мову", ініціатором якої виступила кафедра української мови на чолі з новим завідувачем І. Білодідом. Він виступив у журналі "Більшовик України" з розгорнутою критикою буржуазної методології в "Конспекті з української мови" співробітника кафедри Плюща, започаткувавши широке обговорення республіканською пресою та громадськістю університету, де взяли участь всі кафедри КДУ. Посилюючи боротьбу за "науково-теоретичний рівень та ідейно-

політичний зміст" лекцій, кафедра української мови провела пленум мовознавчих кафедр та інші заходи, в результаті яких доцент Плющ "визнав хибність своєї роботи, свої буржуазно-націоналістичні помилки" [6, оп. 3, спр. 68, с. 3–5]. Але те, "з яким колосальним скрипом доцент Плющ не хотів визнати своїх помилок і сперечався про те, що йому не сказали, а як треба писати", парткомом було розцінено як те, що "окремі члени кафедри, зокрема й комуністи, не зробили ще відповідних висновків для себе в перебудові роботи". Крім того, було зазначено, що такі ж помилки є в роботах академіка Л. А. Булаховського, проф. М. К. Грунського та інших провідних учених факультету. Партком констатував: "хоча кафедри і проводили критику реакційної теорії в мовознавстві, але всієї глибини постановки проблем радянського мовознавства ще не зроблено"; "комуністи – члени кафедри ще не очолили цієї глибокої боротьби за радянське мовознавство на мовознавчому фронті"; "хоча кафедри приділили серйозну увагу боротьбі з буржуазно-націоналістичними перекрученнями, з низькопоклонством, з буржуазним об'єктивізмом в науці про мову, але це тільки початок", "комуністи кафедри ще не відчули всієї серйозності боротьби на мовознавчому фронті". Партком вимагав обговорення й критики провідних учених факультету й усієї України – М. К. Грунського, Л. А. Булаховського, О. І. Білецького [6, оп. 3, спр. 68, с. 12–13].

Розпочалася масштабна кампанія пошуків помилок буржуазно-націоналістичного характеру в роботі всіх кафедр та науково-дослідній роботі науковців. І. Білодід сформулював завдання на цьому етапі: "...мовознавство в Україні повинно робити рішучий поворот і треба цей поворот зробити разом з керівником мовознавчого фронту на Україні академіком Булаховським, який найвиразніше розробляє питання мовознавства. Нам цей поворот треба зробити разом з ним, не здаючи наших партійних позицій. Це не означає, що після того, як ми виступимо і розкритикуємо його роботу, треба перестати з ним вітатися. Це не вірно. Ми щодня йому доводимо, що коли далі ваші покоління не розкритикувати, то вони стануть тормозом для розгортання мовознавчої роботи на Україні. І перший крок ми зробили на тому обговоренні, де був академік Булаховський, який зробив перші кроки до критики своєї роботи. Він учень Шахматова, від якого він багато перейняв. У нього в підручнику жодного слова немає про Марра. Треба зробити рішучий поворот, і ми, т. зв. середня ланка, повинні допомогти нашим старшим товари-

шам. Програми з курсів історії російської мови, історії української мови, курсу сучасної української мови написані по-старому. Зараз ці програми треба переробити, бо ми читаємо курси не так, як написано в програмі. <...> Перед нами важливе завдання – це написати насамперед програму, скласти підручники і посібники <...> нам треба розгорнути пропаганду нового вчення про мову. <...> Треба провести серію доповідей про нове вчення про мову <...> перевірити плани аспірантської підготовки – чи є там тема – нове вчення про мову..." і т. д. "Нам треба допомагати нашим старшим товаришам, як Булаховський, Грунський, Шаровольський" [6, оп. 3, спр. 68, с. 18–19].

А. О. Іщук продовжив тему: "...у професора Грунського величезні знання, він може керувати кафедрою, аспірантами. Але він не може керувати кафедрою не через вік (80 р.), а так як цього вимагає партійний підхід до справи. І комуністи повинні допомагати йому працювати на висоті". "Ведучий лінгвіст професор Булаховській <...> стоїть вище з боку колосальної наукової підготовки. Йому треба допомогти. Це повинен робити т. Білодід <...> зорієнтуватись в обстановці і у виробленні лінії. ...Треба, щоб члени кафедри..., комуністи рішуче взялись за таке співробітництво з старшою генерацією вчених, яка повинна оволодіти принципами більшовицької науки...". "Треба допомогти старшим товаришам, зокрема Грунському...", оскільки "Грунський не зрозумів, а комуністи не захотіли виправити..., просто потурають, сліпо слідуєть, преклоняються перед Грунським, замість того, щоб виправити його. Ми повинні використати його знання і направити його знання по-більшовицькому" [6, оп. 3, спр. 68, с. 33–34].

Декан Ю. С. Кобилецький продовжив розвивати тему в контексті підготовки аспірантів: "...Чи не здається вам, що ми перебільшуємо роль старих кадрів у вихованні наших аспірантів <...> у нас є середнє покоління науковців, це покоління сталінської інтелігенції, яка має колосальний досвід будівництва соціалізму і має такі солідні наукові знання, що може готувати аспірантів і готувати навіть вищої якості, ніж можуть підготувати старі викладачі <...> треба сміливіше готувати кадри і братися за підготовку кадрів середньому поколінню науковців, використовуючи знання і досвід старої генерації. <...> Ми часто склоняємось перед старшими товаришами некритично, склоняємось перед їх знаннями і забуваємо про методологічну підготовку нових сталінських кадрів, які у нас є, яких ми можемо ставити на службу нашому народу". Ззна-

чимо, що на той час до вченої ради філологічного факультету входило три дійсних члени Академії наук України, два члени кореспонденти АН, сім докторів і 20 кандидатів наук на чолі з проф. М. К. Грунським, переважна більшість яких за основним місцем роботи працювала в Інституті мовознавства АН УРСР [6, оп. 3, спр. 68, с. 40–41, 43]. Саме вона, на думку парткому, мала проводити боротьбу з "низькопоклонством перед заходом, з космополітизмом, з веселовщиною, формалізмом в літературознавстві і лінгвістиці..." [6, оп. 3, спр. 68, с. 53].

Черговий наказ МВО СРСР щодо КДУ зазначив все ще недостатню політико-виховну роботу серед студентів і професорсько-викладацького складу, вказавши, що серед викладачів все ще є такі, які через ділові й політичні дані, низький теоретичний та ідейний рівень лекцій не заслуговують на довіру [6, оп. 3, спр. 9, с. 12]. Тому партком університету та партбюро посилили контроль за якістю навчального процесу шляхом стенографування лекцій. Цей шлях дозволяв виявити "об'єктивістський, аполітичний" підхід, відсутність належного соціального та партійного аналізу, що пояснювалося "низькою політичною підготовкою деяких викладачів, слабкою методичною роботою, хибністю багатьох навчальних програм та відсутністю належного контролю за лекціями". Для поліпшення навчального процесу на всіх факультетах були створені методичні ради, які провели велику роботу з критичного перегляду підручників і програм. На кафедрах почало широко практикуватися попереднє обговорення тексту лекцій, рецензування й обговорення застенографованих.

Тоді ж в університеті та на філологічному факультеті розгорнувся черговий етап боротьби з "безрідним космополітизмом" та "українським буржуазним націоналізмом". У плані роботи вченої ради факультету було передбачено спеціальний день засідань, присвячений боротьбі з цим явищем, яка вилилась у звинувачення євреїв у належності до "антипатріотичної групи космополітів на Україні" та "у своєму колективі" і пропаганді "шкідливих космополітичних поглядів". Після "викриття і засудження" значної групи науковців та аспірантів єврейської національності партійна організація факультету поставила вимогу позбавити їх учених ступенів і вчених звань та звільнити з роботи [4, спр. 127, с. 54].

У цій брудній та галасливій кампанії помітну роль відігравали й журналісти, частина яких опинилась серед звинувачуваних, це студенти-комуністи Вайнштейн, Песочинський, Гойхер, Гітліц, Волинський, Мудрий

та ін. Найпоказовішою була "справа" студента другого курсу Вайнштейна, який відреагував на статті у "Правді" та "Правді України", пленумів Спілки письменників СРСР та України (з викриттям і засудженням "безрідних космополітів") і висловив сумнів щодо Альтмана та Первомайського, яких він вважав помилково зарахованими до космополітів, допускав, що тут "припущені перегиби". У розмові зі студентами він висловив своє ставлення до кампанії простою фразою: "Наших б'ють". Партзбори засудили С. Вайнштейна за єврейський націоналізм й ухвалили виключити його з партії, а партбюро факультету доручили розглянути його персональну справу і зробити відповідні організаційні висновки [6, оп. 3, спр. 69, с. 12]. Правда, справа Вайнштейна на цьому не закінчилась. Готуючись до чергових зборів, він почав збирати "матеріали", які засвідчили б ставлення студентів відділення журналістики до рішень партії та уряду з приводу космополітизму та й до самого цього явища. Але студенти його попередили: "Не капай!". Так само студенти відмовилися брати участь у фабрикуванні "компромату" – на вимогу парткому надати свої конспекти лекцій тих викладачів, яких звинуватили у космополітизмі [6, оп. 3, спр. 68, с. 140]. Партзбори факультету виключили Вайнштейна з лав ВКП(б), хоча той і визнав свої помилки і покався. Вищі партійні інстанції врахували визнання Вайнштейном помилок "буржуазно-націоналістичного характеру" і факт недостатньої роботи над підвищенням свого ідейного рівня. "Прошу дати мені можливість доказати практичними справами, що я до кінця зрозумів свої помилки і проводити лінію партії в життя", – ці слова Вайнштейна було розцінено як розуміння своїх помилок і здатність давати їм правильну партійну оцінку. Таке "щире" каяття віталось: "Партія повинна не тільки карати, а й повинна виховувати. <...> Треба враховувати, що Вайнштейн молодий комуніст, працювали ми ще з ним недостатньо, він дав правильну оцінку своїм діям і можна його залишити в партії, оголосивши сувору догану з занесенням до особової справи" [6, оп. 3, спр. 53, с. 30]. Але партком вирішив не залишати Вайнштейна на відділенні журналістики. Він був переведений на російське відділення, де перевиховувався під керівництвом парторга, який допомагав йому виправляти помилки. Факт допущеної буржуазно-націоналістичної помилки тяжів над ним у вигляді персональної справи протягом усього його навчання в університеті, яка була закрыта лише весною 1952 р. [6, оп. 4, спр. 52, с. 17].

"Перевиховання" давало свої результати, і деякі студенти активно включилися у викривальну кампанію. Так, Б. О. Іванов, партторг п'ятого курсу, виступив на партзборах факультету зі звинуваченнями доцента Фраткіної у політичних помилках, яких вона припустилася на лекціях з радянської літератури. Вони полягали, на його думку, у неприпустимо малій увазі, яку лекторка приділила "засновнику радянської поезії", В. Маяковському, лише 25 хвилин. У той же час відбувалося "роздування заслуг Багрицького", якому було приділено 5 годин, багато часу присвячено й Долматовському, ім'я якого взагалі відсутнє в програмі. При цьому не наведено жодного факту з біографії Твардовського, Суркова; "мало і сухо було сказано про лірику Симонова періоду Вітчизняної війни...". "Фраткіна забула, що це російські люди і російські товариші, що гинули на фронтах Вітчизняної війни, які дали можливість нам усім вільно жити і вчитися, а їй – написати т. зв. дисертацію і посісти місце на кафедрі російської літератури. Цей вірш ("Ты помнишь, Алеша, дороги Смоленщины...") вона применшила, не маючи на увазі того, що сказав тов. Сталін: "Я піднімаю тост за здоров'я російського народу не тому, що він керуючий народ, а тому, що у нього є стійкий розум і уміння керувати...". "Їй не подобалось те, що вона називала прагненням до надмірного вип'ячування всього російського <...> партія допомогла розібратися в цьому, партія розгромила тих, хто опльовував культуру великого радянського народу, прагнув применшити її значення та її роль. Народ затаврував одних безрідних космополітами, інших – їх посібниками". Активно підтримав Б. О. Іванова у викритті космополітів на факультеті й аспірант О. С. Дяченко [6, оп. 3, спр. 68, с. 140, 154]. Ця кампанія торкнулась не лише викладачів, виявилось, що "серед наших студентів є такі люди, які можуть співчувати цим бандитам, що пролізли в нашу літературу". Крім уже вищезгаданих, Б. О. Іванов говорив і про інших студентів відділення журналістики, які "проявляють зневагу до культури великого російського народу", пригадавши випадки попередніх років у роботі літературної студії, коли студентка Бабич порушила питання про доцільність писати вірші про робітників і колгоспників. Під час відвідання Третяковської галереї, де вона, не помітивши картин Рєпіна, Левітана, Серова та ін., була вражена "Демоном" Врубеля і заявила, що перед цією картиною вся галерея нічого не варта. Студентка написала вірші, де змалювала "якусь стихійну

силу, відірвану від всяких життєвих умов. І ось Бабич читала на літературній студії свої нікчемні і шкідливі ідеї, намагаючись звести нанівець всі цінності тих творів Третяковської галереї, які там зібрані і є гордістю нашого народу" [6, оп. 3, спр. 68, с. 171]. Цей та ще кілька подібних випадків "антирадянських поглядів" і "антирадянської свідомості", які були виявами індивідуальних художніх і літературних смаків, відмінних від загальноприйнятих, що ґрунтувалися на принципах соцреалізму, вважалися криміналом, стали предметом обговорення і засудження на зборах різного рівня.

Паралельно партком сформулював завдання, поставлені перед університетом: "готувати не просто висококваліфіковані кадри, але кадри високоідейні, які самі здатні виховувати багатомільйонну молодь в школах і вузах, кадри, які б свідомо та активно брали участь у будівництві комунізму, кадри, які вірять в нашу справу і до кінця віддані партії Леніна-Сталіна і соціалістичній батьківщині. Цій справі повинна бути підпорядкована не тільки політико-виховна робота, але й вся навчальна і наукова робота нашої парторганізації і всього колективу". Її вирішення вбачалось у посиленні вимогливості до кожного комуніста в опануванні передової науки – марксизму-ленінізму. Партком вимагав значно поліпшити внутріпартійну роботу, оскільки вважав, що її рівень мав забезпечити успіх усіх ланок, керівництво і контроль за роботою кафедр, учених рад тощо [6, оп. 3, спр. 9, с. 59–60].

Запроваджуючи рішення партії в життя, ректорат продублював кілька законів МВО СРСР: "О мерах по улучшению преподавания основ марксистско-ленинской философии в высших учебных заведениях" [1, спр. 75, наказ № 587, с. 161] та постанову першого пленуму науково-методичної ради при МВО СРСР, затвердженої наказом міністра ВО СРСР "О повышении идейно-теоретического уровня преподавания в высшей школе" [1, наказ № 580, с. 159].

Одночасно партком вніс суттєві зміни в роботу вченої ради університету і вчених рад факультетів та кафедр. Відтепер їхня діяльність підпорядковувалася єдиному плану політико-виховної роботи, який "чітко і ясно визначав місце й завдання кафедр, деканів, вчених рад, партбюро і громадських організацій з метою усунення недоліків і покращення всієї навчально-наукової і політико-виховної роботи" [6, оп. 3, спр. 9, с. 42]. До робочих планів і програм, що були видані ще до "історичних рішень" партії і "гальмували успішне виховання комуністичних кадрів" університету, з ініціативи навчальної частини університету, МВО

внесло низку доповнень і змін, які "істотно поліпшили" ці плани. На природничих факультетах запроваджено курс основ марксизму-ленінізму, на деяких факультетах – курс радянської літератури, повністю перебудований. "Тепер замість літератури Західної Європи і літератури минулої забезпечено виховання студентів на літературі радянській в першу чергу, бо наша література є найпередовішою і найпрогресивнішою в світі". У процесі такого навчання, за висловлюванням ідеолога інтелектуальних погромів А. Жданова, "відновлюється історична правда щодо пріоритетів нашої вітчизняної науки, показуються вчення великих російських вчених, які своїми дослідженнями, філософськими узагальненнями внесли великий внесок в скарбницю нашої науки" [6, оп. 3, спр. 9, с. 85; спр. 15, с. 145].

Ідейно-виховна робота стала не тільки пріоритетним напрямом на основі єдиного плану, їй було підпорядковано роботу всіх підрозділів університету. Багато чого змінила у своїй діяльності й вчена рада філологічного факультету, яка "зуміла наблизити актуальні питання нашої дійсності до своєї роботи", доклавши значних зусиль у вивчення рішень ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У щодо ідеологічного фронту. Під цією вивіскою фактично розпочалася масштабна ревізія ключових проблем лінгвістики, цювання представників так званою українського буржуазного націоналізму та їх наукових праць. Очолював цей процес і відповідав за його виконання секретар партійного бюро факультету І. А. Зозуля, він же новий заступник декана по відділенню журналістики.

Іван Андрійович Зозуля народився 17 вересня 1909 р. у с. Петропавлівка Городищенського району Київської (нині – Черкаської) області в багатодітній робітничій родині. Через матеріальну скруту закінчив лише шість класів семирічної школи. Рано (з 1925) почав самостійне трудове життя, спочатку робітником на Городищенському цукровому заводі, де вступив до комсомолу, а потім працював у радгоспі, на шахті. У 1929 р. комсомольською організацією направлений на навчання до Черкаського педагогічного інституту. Тут у 1931 р. він вступає до лав КПРС.

Закінчити повний курс навчання не вдалося: у 1932 р. за рішенням ЦК КП(б)У був мобілізований на пропагандистську роботу до Златопільського РК КП(б)У Черкаської області, а через рік призваний на військову службу до Червоної армії. Після демобілізації протягом 1935–1940 рр. навчався на історичному факультеті Київського університету й одночасно набував досвіду партійної роботи: про-

тягом року виконував обов'язки редактора університетської газети, два роки очолював профком, нарешті став членом партійного комітету університету. Студентом-п'ятикурсником працював старшим викладачем основ марксизму-ленінізму в КДУ. По закінченні навчання в університеті був направлений на партійну роботу, спочатку пропагандистом до Сталінського РК КП України м. Києва, потім інструктором, а згодом завідувачем сектора відділу кадрів у апараті ЦК КП(б)У. Під час роботи в ЦК КП(б)У, на який припадають основні події Другої світової війни в Україні, неодноразово направлявся на найбільш відповідальні й вирішальні напрями: в 1942–1943 рр. працював інспектором Центрального штабу партизанського руху України, в липні 1944 р. був відраджений на партійну роботу до Львівського ОК КП(б)У, а в квітні 1945 р. – до Закарпатського ОК КП(б)У. Одночасно з виконанням основних обов'язків І. А. Зозуля викладає основи марксизму-ленінізму у Львівському політехнічному інституті (1944–1945) та в Закарпатській обласній партійній організації (1945–1946). Після війни повернувся на посаду завідувачем сектора управління кадрами в апараті ЦК КП(б)У, яку через рік залишив за власним бажанням, пояснюючи це складними умовами роботи, створеними Л. М. Кагановичем в апараті ЦК КП(б)У.

І. А. Зозуля перейшов на викладацьку роботу в КДУ, працював на посаді асистента кафедри марксизму-ленінізму історичного факультету. Тут у 1948 р. захищав кандидатську дисертацію, а наступного року здобував наукове звання доцента цієї кафедри. Викладав провідну на той час ідеологічну дисципліну "Основи марксизму-ленінізму" на філологічному факультеті. Саме йому і було довірено перевиховання студентів філологічного факультету та виховання майбутніх журналістів у 1948–1950 рр., протягом яких І. А. Зозуля виконував обов'язки заступника декана по відділенню журналістики, секретаря партбюро та члена вченої ради філологічного факультету.

Першого січня 1951 р. був звільнений із посади заступника декана філологічного факультету згідно з наказом МВО СРСР № 1434 від 22 серпня 1950 р. про скорочення штатів керівного складу факультетів [1, спр. 111, наказ № 760, с. 123]. Наступні роки (до 1980) працював доцентом кафедри історії КПРС природничих факультетів. У 1950–1954 рр. разом із викладацькою роботою виконував обов'язки секретаря партійного комітету КДУ, але відмовився від цієї посади через важку хворобу.

Наукові інтереси І. А. Зозулі були зосереджені на проблемах історії КПРС. Цим питанням присвячені й наукові публікації: статті, брошури, навчальні посібники, курс лекцій та дві монографії (загалом понад два десятки).

Керував роботою студентського наукового гуртка з історії КПРС на філологічному факультеті, написанням курсових та дипломних робіт, підготував два десятки кандидатів наук [2, спр. 12/1980].

Як секретар парткому університету, партбюро факультету та завідувач відділення, І. А. Зозуля, попри всю свою малограмотність, відіграв значну роль у становленні тоталітарних засад журналістської освіти в КДУ та формуванні нового покоління ідейно загартованих, свідомих і безкомпромісних бійців партії, цілеспрямованих "будівників комунізму". Він керував партійною роботою факультету, яка визначала і контролювала всі напрями діяльності колективу, скликав і проводив загальні та партійні збори студентів відділення, організовував теоретичні конференції, керував ідеологічними кампаніями, пояснював політику партії, формувалася настанови щодо необхідності викорінення наслідків минулого та завдання на майбутнє і в багатьох випадках під час чисток і розгляду персональних справ вирішував долю людей. І. А. Зозуля входив до складу вченої ради філологічного факультету, був головою або членом комісії, утворених для приймання вступних екзаменів до КДУ, до аспірантури, для складання кандидатських іспитів, державних екзаменів з основ марксизму-ленінізму та інших ідеологічних дисциплін. Він здійснював керівництво викладачами-кураторами, яких було закріплено за кожною групою студентів для постійного і систематичного контролю умонастроїв молоді та інформування партбюро й деканату про свою роботу, керував підвищенням їхнього ідейного рівня, перевіряючи конспекти першоджерел та їх засвоєння як професорами, так і студентами. Партійне бюро та його керівник І. А. Зозуля особисто контролювали роботу кабінетів і гуртків (у тому числі й журналістики, які тільки планувалось створити), випуск стінних газет – як загальнофакультетських, так і по відділеннях, організацію та проведення доповідей про міжнародне становище, про визначні успіхи радянської науки та культури, важливі історичні дати, тематичні екскурсії до музеїв тощо. Для підвищення ідейно-теоретичного рівня професорсько-викладацького складу факультету було встановлено особливу форму роботи, оскільки факультет працював у третю зміну, а викла-

дачі – в кілька змін і більшість з них не могла відвідувати заняття у вечірньому університеті марксизму-ленінізму. До цих викладачів партбюро прикріплювало "ідейно стійких товаришів", встановлювало для кожного індивідуальний план підвищення ідейно-теоретичного рівня, про виконання якого всі мусили систематично доповідати і звітувати письмово, подавати конспекти першоджерел, вказувати кількість посилань на партійні документи та твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, Й. Сталіна у своїх наукових роботах та використовувати ці матеріали в лекційній, виховній та пропагандистській роботі [4, спр. № 130, с. 1–4]. Стало обов'язковим систематичне читання партійної преси, зокрема журналу "Більшовик", використання партійних настанов та матеріалів у всіх видах роботи, особливо на лекціях, звіти про так звані успіхи [4, спр. № 153, с. 13–14]. Посилюється увага до стінної преси факультету і відділень, основна газета "Філолог" змінює назву на більш промовисту – "Радянський філолог". Для щільнішої роботи зі студентами запроваджується інститут кураторства з чітко визначеними функціями: знати життя кожного студента, зустрічатися і працювати з ними у позалекційний час, контролювати рівень дисципліни та успішності, керувати агітаційною роботою тощо [6, оп. 3, спр. 21, с. 169].

Під керівництвом І. А. Зозулі стрімко зростає мережа партійної освіти університету: при парткомі створено лекторій, де викладали кращі сили Києва і Москви. Для глибшого вивчення марксизму-ленінізму у КДУ працює філіал вечірнього університету марксизму-ленінізму, де 1948 р. навчалось 183 особи. Тоді ж при університеті починає працювати дворічна партшкола, в програмі якої, крім основ марксизму-ленінізму (220 годин), викладався курс зовнішньої політики СРСР (60 годин) для 52 осіб, при тому заняття для допоміжного персоналу і семінар підвищеного типу для професорського складу проводились окремо. Для обслуговуючого технічного персоналу (133 особи) окремо функціонувало 7 гуртків із вивчення "Краткого курсу". Крім того, не охоплені вищевказаною системою партосвіти 172 члени професорсько-викладацького складу були об'єднані в групи по п'ять-сім осіб на чолі з прикріпленим консультантом і самостійно працювали над підвищенням свого ідейно-політичного рівня. Лекційна пропаганда сягнула апогею у 1948 р., коли прочитано 1480 лекцій і доповідей для студентів на факультетах, у гуртожитках, для трудівників міста, області та інших міст [6, оп. 3, спр. 9, с. 28–33]. Створено лекторську групу парткому

університету і партбюро факультетів, яка того ж року прочитала 280 лекцій у своєму виші й 1200 поза його межами. Крім того, діяв ще й агітколлектив (273 особи), який провів 7000 бесід. Для агітаторів був призначений щотижневий постійний семінар і ще багато чого, що свідчило про бажання парткомом кардинально змінити становище в галузі виховання [6 оп., 3 спр. 9, с. 34–36].

Принципово важливого значення в реалізації визначеного партією політичного курсу набувають теоретичні конференції з основних питань марксистсько-ленінської теорії, вивчення окремих творів класиків марксизму-ленінізму, з питань поточного політичного життя країни. Одна з них була започаткована наказом міністра ВО СРСР від 21 вересня 1948 р. № 1384 "О мероприятиях высших учебных заведений в связи с десятилетием со дня выхода в свет "Краткого курса истории ВКП(б)" и опубликования постановления ЦК ВКП(б) "О постановке партийной пропаганды в связи с выпуском "Краткого курса истории ВКП(б)" [1, спр. 75, наказ № 587, с. 161].

На філологічному факультеті поставились до виконання цього наказу з усією відповідальністю: "Краткий курс истории ВКП(б)" був визнаний "енциклопедією марксизму-ленінізму" і підручником у вихованні свідомих будівників комуністичного суспільства. Всі співробітники і студенти мусили брати участь у заходах за кожним було закріплено тему доповіді чи виступу. Сама конференція проходила під суворим контролем – всі виступи стенографувалися, тексти доповідей та висновків разом зі стенограмами відправлялися до парткому для вивчення й визначення ідейно-теоретичного рівня та політичного загартування професорсько-викладацького складу з відповідними висновками й наслідками [4, спр. 129, с. 4–13]. Таких конференцій на факультетах (з нагоди 100-річчя Маніфесту комуністичної партії, "Біографія Сталіна та його твори", 30-річчя ЛКСМУ, до 150-річчя від дня народження Пушкіна, "Жити і працювати за Іллічем", про поступовий перехід від соціалізму до комунізму тощо) у 1948 р. було проведено аж 38 [1, спр. 88, № 314, 316, с. 68, 71; 6, оп. 3, спр. 9, с. 29].

Навесні 1949 р. партком підбив підсумки теоретичної студентської конференції "Жити і працювати за Іллічем", де взяли участь 1760 студентів першого й другого курсів із загальної кількості 1932, заслухано 265 доповідей та 262 виступи. Зазначаючи, що конференція мала величезне виховне значення і стала однією з найважливіших форм роботи з підвищення ідейно-теоретичного рівня студентів,

партком засвідчив й успіхи журналістів: "В основному теоретична конференція проведена при достатній активності студентів і на високому ідейно-теоретичному рівні. Більшість доповідей і виступів були добре підготовлені і змістовні, побудовані на основі творів класиків марксизму-ленінізму та з використанням додаткової політичної і художньої літератури. Наприклад, студент II курсу відділення журналістики Горбатюк при підготовці доповіді на тему "Стиль роботи В. І. Леніна" використав 30 літературних джерел. На яскравих прикладах з життя і діяльності В. І. Леніна Горбатюк показав стиль роботи організатора і вождя більшовицької партії і першої у світі радянської держави, стиль, якого не знала історія світу" [6, оп. 3, спр. 52, с. 116].

Весною на факультеті підбивались ще й підсумки боротьби з викорінення "безрідного космополітизму", "націоналізму", схиляння перед іноземщиною, а також із формалізмом, буржуазним об'єктивізмом та іншими виявами буржуазної ідеології, яка була визнана недостатньою. Щоб нейтралізувати шкідливий вплив "безрідних космополітів" та інших "буржуазних націоналістів", були прочитані цикли лекцій по курсам, які раніше читались звинуваченими і засудженими викладачами, а їхні наукові роботи заборонені до користування і вилучені з обігу. Решта науковців мусила активно виправлятися й оволодівати марксистсько-ленінською теорією, а комісія парткому перевіряла рівень їхніх знань і констатувала: справи неблагополучні. Деякі викладачі (академік Булаховський, професори Шамрай і Шаровольський та ін.) теоретично добре засвоїли матеріал, але не можуть на практиці застосувати свої знання, допускають помилки як в лекційній, так і в науковій роботі. Тому робота з перевиховання тривала й надалі [6, оп. 3, спр. 68, с. 108–109].

Все більшу роль починає відігравати газета "За радянські кадри". Восени 1948 року новим головним редактором її було призначено Л. Й. Марісову, члена парткому, аспірантку філологічного факультету. Вона сформувала й затвердила новий склад редколегії, до якого були включені й студенти відділення журналістики: В. П. Горбатюк, студент другого курсу (завідділу студентського життя); М. С. Канюка, студент першого курсу (завідділу спорту); О. О. Васильєв, студент другого курсу (завідділу профроботи). Залучаючи журналістів до роботи та посилюючи їхню участь, керівництво доручало їм готувати окремі, ювілейні номери, наприклад, присвячений 30-річчю ВЛКСМ, було доручено пар-

торгу відділення Є. П. Бондарю [6, оп. 3, спр. 13, с. 99]. Газета "За радянські кадри" активно порушувала питання щодо стану боротьби з "буржуазними" поглядами в мовознавстві, долучалася до викриття "ворожої діяльності антипатріотичної групи" в університеті та на філологічному факультеті, брала участь в інших кампаніях доби тощо. Але її актив так і не зважився на аналіз роботи конкретної мовознавчої кафедри, за що йому й дорікав партком. У березні 1949 р., зважаючи на кількісне зростання студентів та вимогу партії посилити політичну роботу серед молоді, нарешті ректор своїм наказом збільшив тираж університетської газети "За радянські кадри" до 1000 примірників [1, спр. 86, наказ № 197, с. 116]. Л. Й. Марісова відповідала й за випуск стінної преси на факультетах. Вона зазначила, що "гірше всіх видають газети філологи, зокрема, відділ журналістики, хоча б слід було чекати, що газета цього відділу має бути зразком для всіх інших стінних газет. Стінна преса має бути справжнім колективним організатором, агітатором і пропагандистом, бойовим органом факультету або відділу". Щоб надати їй цих якостей, вирішено встановити контроль парткому, комсомолу й профспілок, практикувати конкурси факультетських газет із нагоди дня більшовицької преси та інших партійних і радянських свят. Але в конкурсах газета відділення журналістики "Слово-зброя" незмінно пасла задніх, організатори констатували "низький рівень роботи" та вимагали посилити керівництво її редколегії [6, оп. 3, спр. 51, с. 7–11; спр. 52, с. 180–181].

Повсякденною практикою стали відкриті засідання кафедр, які до того часу "ще не виконали свого обов'язку перед університетом, студентським активом та аспірантами", – вони проводилися з метою обговорення навчальної та наукової роботи в світлі відомих рішень партії з ідеологічних питань. Науковці в порядку "критики і самокритики" мали розглядати свою навчальну та наукову роботу, "виправляти її недоліки, наближати її до того рівня, на якому вона мусить перебувати, щоб добре служити справі ідейно-політичного виховання молоді та спільним задачам, які поставлені на даний момент перед радянською наукою". Наприклад, кафедру російської літератури, яка належала до цієї категорії, була зобов'язана підготувати відкрите засідання на початку листопада 1948 р. Вступне слово "Завдання викладання та вивчення літератури на сучасному етапі" мав виголосити завідувач кафедри професор О. І. Білецький. На засідання запрошувалися співдоповідачами члени інших літерату-

рознавчих кафедр – української та західноєвропейської. Передбачалось також організувати відкрите критичне обговорення праць О. І. Білецького, О. А. Назаревського, І. Я. Заславського та інших членів кафедри, опублікованих у "Наукових записках КДУ"; зобов'язати до виступів аспірантів та науковців, їхні критичні виступи фіксувати, а виступи С. І. Маслова, В. І. Маслова, В. А. Капустіна стенографувати [4, спр. № 153, с. 7–8]. Після "виправлення помилок" О. І. Білецький та інші вчені, що зазнали критики, мусили виступити перед студентами та викладачами з публічними лекціями [4, спр. № 130, с. 4].

Через невиконання наказу парткому в 1948 р. було звільнено з університету 34 особи – з них 14 як ті, що "не заслуговують політичної довіри". Але зупинятися на цьому вважали зарано, оскільки "проведеної роботи по звільненню кадрів ідеологічного фронту" вважали далеко не достатньою. Партком наголошував на актуальності питання – всебічно вивчати кадри і без зволікань звільняти осіб, нездатних справлятися зі завданнями, що стоять перед університетом [6, оп. 3, спр. 9, с. 50].

Партком і надалі сумлінно фіксував факти "морально-побутового розтління" комуністів, "антирадянські" висловлювання, наслідки ворожої діяльності "антипатріотичної групи" тощо та вживав відповідних заходів: кого не вдавалося перевиховати – відраховували або звільняли з роботи, інших – репресовували органи КДБ. Серед неперевихованих було чимало викладачів, аспірантів і студентів першого курсу філологічного факультету [6, оп. 3, спр. 9, с. 39]. Протягом цього навчального року була "проведена значна робота з кадрами. Зміцнення кадрів проведено в усіх галузях: ректораті, в навчальній частині, деканатському складі, в фінансовому управлінні університету, поновлено відділ кадрів, зміцнено також науково-дослідні інститути за рахунок комуністів, в Канівському заповіднику, в бібліотеці. В університеті за минулий рік звільнено 21 особу професорсько-викладацького складу, 6 осіб допоміжного персоналу, 89 студентів. Звільнено осіб, які не виявили політичного довір'я, заплямували себе під час окупації, стояли на позиціях буржуазної науки, за космополітичні збочення, за недостойну поведінку". Партком вимагав: "очистити професорсько-викладацький склад від осіб, які не можуть надалі працювати в університеті. З 346 осіб, які перебували на окупованій території, на 90 чол. немає ще повних даних про їх діяльність. Стає питання про очистку апарату. До звільнення намічено 29 осіб" [6, оп. 3, спр. 53, с. 68–69].

Актуальнішою була підготовка кадрів через аспірантуру, вступ до якої й цього року відбувся за умов відсутності конкурсу: на 86 місць претендували 55 осіб. На чотири місця по відділенню журналістики подано лише одну заяву. І хоча під час вступних екзаменів найвищу підготовку показали студенти КДУ, вихованці філологічного факультету на іспитах висловлювали дивні, з точки зору парткому, твердження, які було розцінено "як образу гідності великого російського народу". При цьому зазначалось, що "комуністи кафедри російської літератури не подбали про те, аби виявити, хто з викладачів сіє такі перли". Після зарахування "випадкові люди" були відраховані, партійний склад аспірантів посилено [6, оп. 3, спр. 9, с. 54, 154]. До аспірантури по кафедрі журналістики цього року не було зараховано нікого.

Роботі з аспірантами приділялось мало уваги, як зазначило партбюро факультету в своїй постанові про стан роботи вченої ради за перший семестр. Виправляючи становище, керівництво факультету закликала рішуче поліпшити стан роботи з аспірантами, пропонуючи залучати до їх керівництва й виховання середнє покоління науковців сталінської інтелігенції замість "старих кадрів", запровадити постійний контроль не тільки за тематикою дисертацій, а й за ідейною спрямованістю робіт, оскільки "тема дисертації вибирається на смак того чи іншого керівника і часто з таким наміром – утекти подалі від сучасності. <...> Якщо не брати одної теми Рубана "Язык Леонова", то всі останні теми 19, 18 і навіть 17 століть". Крім того, необхідно було й у цій сфері організувати посилену боротьбу проти "космополітизму, низькопоклонства перед іноземщиною і формалізму" в усіх виявах та їх носіїв і прихильників [6, оп. 3, спр. 68, с. 39–40, 60, 65].

Відсутність конкурсу при вступі до аспірантури спонукала МВО видати наказ "Про розвиток студентської наукової роботи у вищих навчальних закладах" від 16 листопада 1948 р. Керівництво університету намагалось втілити його в життя. Розглядаючи наукові гуртки як важливу ланку в підготовці майбутніх спеціалістів, керівництво прагнуло посилити контроль за їхньою роботою, скерувати за визначеною "актуальною" в дусі часу тематикою, забезпечити надійними керівниками, вважати доцільним створити у складі вченої ради спеціальну комісію, яка б відповідала за роботу наукових гуртків. Маючи на філологічному факультеті вже 14 гуртків, створювали нові, але гуртка журналістики серед них

не було. Студенти відділення журналістики пасивно ставилися до роботи існуючих. Лише один студент брав участь у роботі наукового гуртка цього року [6, оп. 3, спр. 68, с. 134].

Суттєві зміни торкнулися комсомольської та профспілкової організацій університету, діяльність яких була визнана незадовільною. Ректор зауважив, що організація "не вивчає кожного комсомольця" і "кожного члена профспілки". Аби виправити становище, потрібні були зміни, які б охопили всі ділянки і могли наблизити безпосередньо до кожного окремого члена організації та забезпечити вплив і ретельний контроль. Восени цього року було здійснено структурну перебудову, внаслідок чого на філологічному факультеті з'явилися окремі комсомольська та профспілкова організації семи відділень, у тому числі й журналістики. Одночасно утворюються низові партійні організації по відділеннях. Стрімко зростає загальна кількість членів партії в університеті та на факультетах [6, оп. 3, спр. 9, с. 8; спр. 13, с. 91, 118; спр. 15, с. 27, 68].

Парторганізація відділення журналістики складалась із 14 членів ВКП(б) та п'яти кандидатів у члени ВКП(б), що було високим показником [6, оп. 3, спр. 69, с. 76]. Для порівняння: серед викладачів у парторганізації університету на обліку було 205 членів партії [6, оп. 3, спр. 53, с. 70]. Очолив партбюро відділення журналістики студент другого курсу Є. П. Бондар. Він же мобілізував студентів відділення взяти зобов'язання щодо найкращих показників у зимовій сесії до XVI з'їзду КП(б)У, провів кілька "академічних оглядів", організував випуск бюлетенів із висвітленням процесу складання іспитів. Звітуючи, він зазначив, що "комуністи і комсомольці зайняли авангардну роль в навчанні. Із 20 комуністів відділу 5 товаришів є відмінниками". Студенти поєднували академічну та громадську роботу. Серед недоліків парторг зазначив недостатню участь журналістів у роботі наукових гуртків і те, що партбюро "не придивлялося до планування предметів" [6, оп. 3, спр. 68, с. 91, 104]. Партком же, перевіrivши роботу первинної організації, на своєму засіданні від 22 лютого 1949 р. критикував її за недостатню увагу до питання забезпечення авангардної ролі комуністів серед кандидатів у члени ВКП(б) [6, оп. 3, спр. 51, с. 125]. І. А. Зозуля наголошував на недоліках: мало допомоги надавалося комсомольській і профспілковій організаціям, ще не "спустилися до низового складу студентства"; "партбюро відділів мало займалось роботою кафедр <...>, не займались вивченням роботи комуністів <...>, не виправляло помилок

деяких наших старих викладачів та ін. Від комуністів вимагалось: більше уваги приділяти вивченню марксистсько-ленінської теорії, вивчати ділові й політичні якості наших викладачів, може декого треба і звільнити від роботи <...>, треба вивчати зокрема кожного комуніста і комсомольця" [6, оп. 3, спр. 68, с. 92].

Комуністи відділення журналістики брали активну участь у партійному житті університету. Від парторганізації відділення на III партконференцію КДУ було делеговано Є. П. Бондаря – секретаря партбюро; С. Й. Вайнштейна – секретаря профбюро факультету, учасника війни; І. А. Зозулю – завідувача відділення журналістики й секретаря партбюро факультету; В. Г. Мороза – студента першого курсу, заступника секретаря партбюро відділення, учасника війни; І. М. Леонідова – студента, члена партбюро відділення, учасника війни [6, оп. 3, спр. 10, с. 49–53].

Оцінюючи все зроблене парткомом, упродовж року, комуністи університету його політичну лінію визнали правильною, а практичну роботу – задовільною [6, оп. 3, спр. 9, с. 159]. Партбюро філологічного факультету на чолі з І. А. Зозулю, провівши велику роботу, вперше вивело факультет на одне з перших місць серед усіх 13 факультетів університету [6, оп. 3, спр. 68, с. 92].

Загострення міжнародних відносин і протистояння двох систем в умовах "холодної війни" в 1949 р. сягнуло критичної межі, коли третя світова війна, яку Сталін вважав неминучою, могла стати реальністю. Це не могло не позначитися на житті країни, в тому числі й університетському. Суттєве скорочення Збройних сил Радянського Союзу ні за яких умов не повинно було позначитися на боєготовності та боєздатності країни. У цій ситуації ЦК ВКП(б) ухвалив рішення від 27 грудня 1948 р., яким зобов'язує докорінно поліпшити стан фізичного виховання молоді й спортивну майстерність студентів, націлюючи їх на те, що "треба вміти плавати, пригати, літати, володіти собою за будь-яких умов праці й війни". Націлюючи молодь на масове оволодіння цими навичками, партійно-державне керівництво, як бачимо, виходило з довоєнних уявлень щодо бойової готовності, не враховуючи появи нової зброї та, відповідно, нових методів ведення війни [6, оп. 3, спр. 9, с. 79]. Ще влітку 1948 р. товариство Осоавіахім розділилось на три самостійні організації: Добровільне товариство сприяння армії (ДТСАРМ), Добровільне товариство сприяння авіації (ДТСАВ) і Добровільне товариство сприяння флоту (ДТСФЛОТ), які мали відігравати особливу роль у зміцненні

оборонно-масової роботи серед студентів, професорсько-викладацького складу та співробітників, оскільки кожен мусив належати принаймні до однієї із зазначених організацій [6, оп. 3, спр. 13, с. 94–96]. Комсомол університету підхопив таку ініціативу й закликав організувати військове навчання дівчат, створивши для цього гуртки радистів, снайперів і медсестер. Між факультетами і групами університету проводилось соціалістичне змагання на кращу організацію спортивно-масової роботи. Завідувач відділення журналістики І. А. Зозуля активно залучав своїх студентів до участі в змаганнях. Відділення організовано включилося у боротьбу і протягом навчального року неодноразово відзначалося ректором, виборюючи перемогу на змаганнях різного рівня. У жовтні 1948 р. у змаганнях на першість університету з легкої атлетики журналістики посіло 6 місце (з 15). Серед переможців, які показали найкращі результати, було відзначено студентку відділення Поліщук за штовхання ядра, а також завідувача відділення І. А. Зозулю та викладача фізичного виховання, майстра спорту СРСР Є. З. Адаменка [1, спр. 75, наказ № 556, с. 82–83].

Своїм наказом № 605 ректор наголосив на своєчасності перебудови роботи кафедри фізичного виховання та спорту КДУ, яка покляла в основу своєї роботи комплекс "Готов к труду и обороне СССР" і змогла завдяки цьому достроково перевиконати план підготовки "значкистів" 1 і 2 ступеня на 1948 р. Тільки протягом жовтня й листопада того ж року 3000 із загальної кількості 45000 студентів були залучені до складання норм ГПО. На філологічному факультеті в цьому контексті відзначено відділення журналістики та викладача кафедри фізичного виховання Є. З. Адаменка за хорошу організацію й проведення підготовки [1, спр. 76, наказ № 605, с. 23–25; 6, оп. 3, спр. 9, с. 97; спр. 69, с. 29].

Ще більшого значення й розмаху набуває організація масово-виховної роботи серед студентів у зв'язку з наближенням XI з'їзду ВЛКСМ. Деканати і кафедри стали пов'язувати свою роботу з комсомольськими організаціями факультетів, а серед тих, хто робив це особливо активно, ректор своїм наказом відзначив відділення журналістики та його завідувача І. А. Зозулю [1, спр. 84, наказ № 19, с. 24–26].

Ректорат КДУ сумлінно виконував постанови партії та уряду в розвитку масового фізкультурного руху в СРСР, констатує досягнення значних успіхів у справі фізичного виховання студентів [1, спр. 84, наказ № 52, с. 71]. Змагання стають систематичними, участь студен-

тів, у тому числі журналістів, – масовішою. Журналісти увійшли й до збірної команди університету для змагань на першість вишів Києва з гімнастики в лютому 1949 р. (Дерев'янченко) [1, спр. 85, наказ № 100-а, с. 215]. Тоді ж відбулись університетські змагання на першість факультетів із плавання, в яких узяли участь усі 15 факультетських команд загальною кількістю 121 особа. Відділення журналістики і геологічний факультет набрали рівну кількість очок, поділивши 5 і 6 місця [1, спр. 86, наказ № 230, с. 49]. У березні 1949 р. журналісти брали участь у змаганнях команд вишів Києва з шахів і шашок, де університетська команда завоювала перше місце і кубок міському фізкультури, а учасники команди були відзначені грамотами міському в справах фізкультури і спорту та наказом ректора. Зокрема, оголошено подяку журналістам Запрудському і Навальній [1, спр. 86, наказ № 181, с. 91]. Розвиваючи військово-прикладні види спорту, у березні 1949 р. були організовані стрілецькі змагання з малокаліберної гвинтівки між факультетами та на особисту першість, присвячені 31-й річниці Радянської Армії та XI з'їзду ВЛКСМ, де відділення журналістики посіло 14 місце (з 15) [1, спр. 86, наказ № 192, с. 107]. Партбюро факультету зі свого боку вживало низку заходів для поліпшення становища з військово-спортивної роботи. Весною було організовано спортивні змагання між відділеннями на кубок філологічного факультету. У підсумку кращим визнали відділення журналістики [6, оп. 3, спр. 69, с. 58]. Була ще незліченна кількість змагань із легкої атлетики, плавання та інших видів спорту. І хоча в умовах нової війни зі застосуванням ядерної зброї набуті навички навряд чи могли вплинути на її перебіг, але наявний розмах військово-спортивної роботи свідчив про безумовний успіх виховної роботи.

Для "правильної" організації дозвілля колективу за рішенням парткому наприкінці 1948 р. створено клуб університету в складі кількох секторів: художньої самодіяльності, пропаганди політичних і наукових знань, наочної агітації, культпоходів та організаційний. Найактивніше працював сектор художньої самодіяльності, який здобув неабияку популярність серед студентів. Журналісти В. В. Ведін і В. П. Млинченко відзначались за активну участь у художній самодіяльності університету з нагоди з'їзду ВЛКСМ [1, спр. 85, наказ № 113, с. 235] і Поберій та Комлякова за участь у громадській роботі [1, спр. 86, наказ № 137, с. 36]. Але клуб так і не став потужним осередком дозвілля [1, спр. 86, наказ № 137, с. 78–83].

Обов'язковим елементом у комуністичному вихованні студентів були роботи на будівництві університету, Дашавського газопроводу, Ірпінської заплави, з ремонту гуртожитків та інших об'єктів, кількість яких неухильно зростала. Колектив університету залучався й до шефської роботи. За університетом у 1948 р. закріпили 32 підприємства в Сталінському районі м. Києва, а також Бориспільський і Броварський райони Київської області. У комітеті комсомолу КДУ створено шефський сектор, оскільки він опікувався 103 організаціями в місті і 20 селами Бориспільського району [6, оп. 3, спр. 9, с. 57; спр. 52, с. 83]. Студенти та викладачі філологічного факультету зібрали й відправили до підшефних колгоспів бібліотеки художньої та наукової літератури, агітбригади відділень виїжджали в підшефні колгоспи з доповідями і концертами, проводили іншу культурно-масову роботу [6, оп. 3, спр. 69, с. 58].

У вільний від "заходів" час студенти мали навчатися.

На зимову екзаменаційну сесію по відділенню журналістики встановлено такий перелік дисциплін:

	Іспити	Заліки
Першого курсу	Основи марксизму-ленінізму Нова історія Вступ до мовознавства Економічна і політична географія Військова підготовка	Іноземна мова Сучасна російська мова Сучасна українська мова Теорія літератури Фізкультура
Другий курсу	Основи марксизму-ленінізму Історія СРСР Старослов'янська мова Всесвітня література Військова підготовка	Іноземна мова Теорія і практика радянської преси Стилістика української мови Фізкультура Фольклор

[1, спр. 77, наказ № 653, с. 27].

Аналізуючи результати зимової сесії 1949 р., ректор зазначив загальне поліпшення навчальної роботи по університету, що, на його думку, не свідчило про "корінний перелом в навчально-виховному процесі" [6, оп. 3, спр. 51, с. 72]. Що стосується журналістів, то за результатами цієї сесії на першому курсі відмінників не було, стипендію призначили 24 студентам, а на другому курсі – 86 студентам, із них – 18 відмінників [1, спр. 85, наказ № 59, с. 76–79]. Крім того, перевірка знань із російської мови виявила, що саме журналісти мали найнижчий відсоток (8 %) незадовільних оцінок на факультеті і по університету [6, оп.3, спр. 9, с. 156; спр. 16, 158].

На зимові канікули для студентів була розроблена програма заходів виховного характеру, передбачено участь у спортивних змаганнях та художній самодіяльності.

Другий семестр починався з довгоочікуваних і приємних новин: на початку лютого 1949 р. фасадна частина головного корпусу нарешті була введена в експлуатацію, що створювало умови для переходу на роботу в дві зміни [6, оп. 3, спр. 52, с. 67]. Але здійснити це не вдалося: згідно з рішенням Ради міністрів УРСР університет був змушений віддати четвертий поверх приміщення по вулиці Леніна, 52, що автоматично повертало третю зміну і все, що з нею пов'язано [6, оп. 3, спр. 53, с. 147].

У другому семестрі за рішенням парткому було запроваджено політзаняття для студентів усіх курсів, які вносились до розкладу занять. Керувати ними призначали викладачів та аспірантів університету. На першому курсі відділення журналістики заняттями керував доцент Лібман, член ВКП(б), на другому – аспірант Черп, член ВКП(б) [6, оп. 3, спр. 68, с. 92–93].

На весняну сесію для журналістів було встановлено такий перелік дисциплін:

Курс	Іспити	Заліки
Перший	Основи марксизму-ленінізму Нова історія Вступ до мовознавства Економічна і політична географія Військова підготовка	Іноземна мова Сучасна російська мова Сучасна українська мова Теорія літератури Фізкультура
Другий	Основи марксизму-ленінізму Історія СРСР Старослов'янська мова Всесвітня література Військова підготовка	Іноземна мова Теорія і практика радянської преси Стилістика української мови Фізкультура Фольклор

[1, спр. 87, наказ № 260, с. 96].

Закінчили навчальний рік і були переведені на наступні курси з кращими результатами: на другий курс – 26 студентів із призначенням стипендії, із них 8 – відмінники, 2 – без стипендії; на третій курс – 84 студенти з призначенням стипендії, з них 21 – відмінник [1, спр. 90, наказ № 438, с. 85–86]. Загальні результати по відділенню такі:

"5" – 61,6 %

"4" – 32,4 %

"3" – 5,8 %

"2" – 0,2 %

н/з'яв. – 2 % [6, оп. 3, спр. 69, с. 31].

При цьому зазначено, що через брак аудиторій та інші причини фіксувались як "окремі зриви лекцій", так і "значне кількісне і якісне невиконання навчального плану", серед іншого: не були прочитані курси "Техніка оформлення газети" і "Фотосправа", а та-

кож не організовано роботу кабінету журналістики [6, оп. 3, спр. 69, с. 18]. Фіксуючи ці недоліки, партком зобов'язав І. А. Зозулю розробити план заходів для виконання наказу МВО про укомплектування відділення журналістики [6, оп. 3, спр. 53, с. 14].

Формуючи нові радянські традиції, партком прагнув забезпечити й організований колективний культурний відпочинок студентів. Із нагоди закінчення навчального року для колективу закладу 1 липня було організовано гуляння – карнавал із виїздом на пароплаві [6, оп. 3, спр. 69, с. 29]. Відпускаючи студентів на літні канікули, партком університету подбав про насичення відпочинку масовою роботою: "вони повинні роз'яснювати молоді ті завдання, які стоять перед КДУ і розповідати про його традиції", а комітету комсомолу треба використати літній період так, щоб усі студенти склали норми на значок ГПО I і II ступенів, могла б проводити екскурсії і фізкультурні змагання. "Профком і місцевком повинні зайнятися питанням оздоровлення студентів, викладачів і технічних працівників. <...> Робота партійних бюро і парторганізацій на літній період не повинна зупинятись ні на один день". Усіх студентів інструктували, забезпечували спеціальними пам'ятками для агітаційно-масової роботи серед населення тощо. Навіть обсерваторії в ботанічному саду було наказано організувати денні спостереження, а комсомольцям для роботи на дитячих майданчиках у саду виділити піонерватажків і т. д. [6, оп. 3, спр. 53, с. 50–53].

1. *Канцелярія*. Накази ректора. – Архів Київського держуніверситету імені Т. Г. Шевченка, ф. Р-1246, оп. 5.

2. *Особові справи професорсько-викладацького складу*. – Архів Київського держуніверситету імені Т. Г. Шевченка, ф. Р-1246, оп. 4 Л.

3. *Особові справи аспірантів*. – Архів Київського держуніверситету імені Т. Г. Шевченка, ф. Р-1246, оп. 4 Л.

4. *Документальні матеріали філологічного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка*. – Державний архів м. Києва, ф. Р-1246, оп. 21.

5. *Документальні матеріали факультету журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка*. – Державний архів м. Києва, ф. Р-1246, оп. 17.

6. *Документальні матеріали партійного комітету КДУ ім. Т. Г. Шевченка*. – Державний архів Київської області, Ф. П-158.

7. *Історія Київського університету* / відп. ред. О. З. Жмудський. – К., 1959.

Н а у к о в е в и д а н н я

Українське журналістикознавство

Щорічний науковий журнал

Випуск 9
2008 рік

Над випуском працювали:

Редактор *Ганна Дзюбенко*
Редактор англійських текстів *Наталія Ващенко*
Редактор російських текстів *Марина Слов'янова*
Коректор *Ірина Ковальчук*
Технічний дизайн, комп'ютерне редагування
та верстка *Оксани Красненко*
Технічний редактор *Вікторія Шевченко*
Художній редактор *Олена Поліщук*

Підписано до друку 23.06.09
Формат 60x84/8. Гарнітура Times.
Друк трафаретний. Ум. друк. арк. 7,44.
Обл.-вид. арк. 8,0. Наклад 500 прим.

Підготовлено до друку навчально-видавничою
групою Інституту журналістики.
Надруковано в навчально-поліграфічній
лабораторії Інституту журналістики.

Адреса редакції: 04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут журналістики, кімн. 103-а;
тел.: 481-45-48, факс: 483-09-81, e-mail: vydav_grup@ukr.net